

GAP EYLEM PLANI

“T.C. KALKINMA BAKANLIğI
GÜNEYDOğU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIğI”

**EN ESKİDEN
EN YENİYE
GAP BÖLGESİ'NDE SANAT**

ÖNSÖZ	3
1. GAP BÖLGESİ KÜLTÜREL TARİHİ.....	5
2. PALEOLİTİK DÖNEM (TAŞ DEVRİ).....	13
3. NEOLİTİK DÖNEM (YENİ TAŞ DEVRİ).....	15
4. KALKOLİTİK DÖNEM (BAKIR DÖNEMİ)	21
5. TUNÇ DÖNEMİ	24
6. DEMİR DÖNEMİ	30
7. ROMA DÖNEMİ	35
8. ARTUKLU DÖNEMİ	42
9. İSLAM DÖNEMİ ve BEYLİKLER DÖNEMİ	46
10. OSMANLI DÖNEMİ	56
11. CUMHURİYET DÖNEMİ ve GÜNÜMÜZ SANATI / SANATÇILARI	64
12. GAP BÖLGESİ'NDE MÜZELER	78
13. GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA EL SANATLARI	88
KAYNAKÇA.....	95

ÖNSÖZ

Sanat, insanlığın tarihi ile birlikte başlamaktadır. Sanat “Bir duygunun, tasarımın ya da güzelliğin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı, bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık” olarak yorumlanmaktadır. Ayrıca “Belli bir uygarlığın veya topluluğun, anlayış ve beğeni ölçülerine uygun olarak ortaya koyduğu anlatım” olarak tanımlanmaktadır.

Dünya kültür ve medeniyetinin doğduğu topraklar sayılan Mezopotamya’da yer alan Güneydoğu Anadolu Bölgesi de zengin kültürel tarihin kesişme noktasında bulunması sebebiyle sanatsal olarak da ayrıca bir zenginliğe sahiptir.

Güneydoğu Anadolu topraklarında tarih boyunca pek çok uygarlık yaşamıştır. İpek Yolu üzerinde bulunması nedeniyle bu yörede ticari yaşam, tarih boyunca canlılığını korumuştur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin sanat ve mimarisi Anadolu’nun diğer bölgelerindeki gibi, geleneksel ve bölgesel etkenlerle biçimlenmiştir. Güneydoğu Anadolu mimarisinde yöre insanının yaşam tarzının ve toplumsal yapısının etkisi açıkça görülmektedir. Mimari tarih, Tarih Öncesi dönemlere kadar uzanmaktadır. Bölge sırasıyla Hitit, Asur, Pers, Roma, Bizans, Erken Türk Beylikleri, Selçuklu ve Osmanlı Dönemi uygarlıklarına beşiklik etmiş bir yerleşmeler bütünüdür.

Erken Dönemlerden itibaren İslam ve Hristiyan kültürlerinin sentezinden oluşan sanat ve mimari geleneği, önemli bir kültürel birikime sahip Mezopotamya geleneğinin devamı niteliğindedir. İ.Ö. 8000’lerden bu yana yerleşim merkezi olan bölgede ahşaptan çok taş konut mimarisi yaygındır. Ahşap malzeme genellikle kapılarda, dolaplarda kullanılmaktadır.

Bölgeyi etkisi altına alan farklı dinsel inanışlar da Güneydoğu Anadolu kültürünü biçimlendirmiştir. Kutsal alanların en eskilerine de Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde rastlanmaktadır. Göbeklitepe İ.Ö. 10.000’lere uzanan tarihiyle dünyanın en eski tapınaklarından. Gaziantep yakınlarındaki Dülük köyünde kayaya oyulan tapınaklar dikkat çekmektedir. Bizans Dönemi’yle birlikte Hristiyanlığın yayıldığı bölgede yer alan Deyr-ul Zafaran Manastırı, Diyarbakır’daki Keldani Katolik Kilisesi, Adıyaman’daki Mor Petrus Kilisesi Hristiyanlık taş mimari örneklerinin dikkat çeken yapılarıdır.

Camilerin ise Şam Emeviye Camii modelini tekrarladığı görülmektedir. Silvan, Mardin ve Kızıltepe Ulu camileri bunun örnekleridir. Diyarbakır Ulu Camii günümüze ulaşan en erken örneklerden biridir. Mihrap ve kubbenin ilk uygulamaları bölgedeki Artuklu camilerinde görülmektedir. Avlulu ve pek çok taş odanın yer aldığı taş medreselerin yanı sıra eyvan biçimli türbeler, kubbe ile örtülü mezar anıtları olan kümbetler, bölgenin önde gelen mimari örnekleridir.

Mimaride olduğu kadar el sanatları da bu tarihî birikimin izlerini taşımaktadır. Kilim dokumacılığı geçmişinin İ.Ö. 2000'li yıllara, cam işlemeciliği geçmişinin ise İ.Ö. 4000 yıllarına dayandığı bilinmektedir. Bölgede dokumacılık, kilimcilik, battaniyecilik, bakırcılık, gümüş ve altın işlemeciliği, taş işlemeciliği, sedefçilik, ağaç işlemeciliği, kazazlık, keçecilik gibi pek çok el sanatı yaşatılmaktadır. Bu el sanatlarında farklı dinsel inançların ve kültürlerin izlerini görmek mümkündür. Örneğin dokumacılıkta Orta Asya Şaman inancının, bakırcılıkta Selçuklu Dönemi'nin, taş işçiliğinde Artuklu ve Osmanlı taş oymacılığının etkileri açıkça görülmektedir.

Cevdet YILMAZ

Kalkınma Bakanı

1. GAP BÖLGESİ KÜLTÜREL TARİHİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi; Mezopotamya, İran, Kafkasya ve Anadolu bozkırları arasında bir orta bölge durumunda olduğundan binlerce yıl boyunca, bir parlayıp bir sönen medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. İnsanlık tarihinin en eski çağlarından beri eşi az görülür medeniyetlere ev sahipliği yapabilmesinin nedeni, her dönemde insanların ihtiyaçlarını karşılayacak elverişli doğal kaynaklara ve çevre koşullarına sahip olmuş olmasıdır.

Gerek su kaynaklarının varlığı, gerek tabii kaya sığınaklarının çokluğuyla yarattığı barınma olanağı, çayır ve ormanlık alanları ve av hayvanlarının zenginliği, söz konusu medeniyetler için bölgeyi çekici hale getirmiştir. Bunun sonucunda da Güney Doğu Anadolu Bölgesi Sümerler, Akadlar ve Asurlular gibi dünyanın en tanınmış ve köklü medeniyetlerini ve daha pek çok halk ve kavmi burada ağırlamıştır. Bu medeniyetlerin her biri bölgenin doğal kaynaklarından yararlanarak ekonomik ve kültürel zenginlikler yaratmışlardır.

Güneydoğu Anadolu'da insan yaşam ve kültürüne dair en eski bulgular; Diyarbakır, Bismil, Silvan ve Ergani yöreleri ile özellikle Şanlıurfa'daki kalıntılardır. Şanlıurfa yakınlarındaki Göbeklitepe'de, uygarlık tarihinin ilk tapınağı olarak kabul edilen, hayvan kabartmalı büyük taş bloklar ortaya çıkarılmıştır. Birecik yöresindeki araştırmalarda ise avcılık ve toplayıcılık yapıldığını gösteren ve bölgede oluşturulan açık hava istasyonlarında toplandığını düşündüren taş aletler bulunmuştur. Paleolitik Çağ'a karşılık gelen bu döneme ilişkin yapılan araştırmalarda elde edilen diğer bulgular ise Şanlıurfa çevresinde ve Fırat'ın doğusunda doğal mağaraların barınma amaçlı olarak kullanıldığını da göstermektedir. Bu dönemde bölgede yaşayan insanlar; mağara duvarlarına, kaya altı sığınaklarına ve kaya yüzeylerine besin ihtiyaçlarını sağlamak, etinden derisinden ve kemiklerinden faydalanmak için avladıkları hayvanların resimlerini çizmişlerdir.

Bölgede göçebelikten yerleşik evreye geçiş Neolitik Çağ'da yani üretimin yapıldığı dönemlerde başlamıştır. Harran Ovası'nda yapılan yüzey araştırmalarında pek çok höyükte Neolitik Dönem'e ait izlere rastlanmıştır. Aynı şekilde Fırat Havzası'nın Birecik bölgesinde de yine aynı döneme ait höyükler bulunmuştur. Tarımın da geliştiği bu dönemde Dicle Havzası'nda Sincar Dağları etekleri ile Dicle Nehri'nin bu bölgede kalan kısmı yerleşme alanlarıdır. Bu dönemdeki yerleşmeler Hallan Çemi, Kermeze Dere, Ayn Mallaha ve Nemrik höyükleridir. Bu dönemdeki yerleşmeler suya yakın alanlarda, başka bir deyişle genellikle Fırat ve Dicle nehirleri çevresinde gerçekleşmiştir.

Kalkolitik Dönem'de de yerleşmeler yoğun bir şekilde ve büyüyerek devam etmiştir. Bölgede yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında, bu dönem başlayan ve Roma Dönemi'ne kadar süren yerleşmeler ortaya çıkarılmıştır. Kalkolitik Çağ'da tüm Anadolu'da homojen bir kültürden söz etmeye imkân yoktur. Ancak bunun yalnızca Doğu Anadolu'nun batı

kesimi ile Güneydoğu Anadolu ve Çukurova'nın Mezopotamya-Suriye kültürlerinin kapsamı içinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye kültürleriyle etkileşim halinde olmuştur.

Ortaya çıkan buluntular, merkezi Mezopotamya olan Uruk kültürünün bu dönemde Güneydoğu Anadolu'ya da yayıldığını göstermektedir. Tarımın çok yaygın ve hâkim olduğu ve sulu tarım teknolojisinin de geliştiği Paleolitik Dönem'in sonu ve Kalkolitik Dönem'de, Halaf ve Hassuna kültürlerine işaret edilmektedir. Bu kültürlerin kendine özgü boyalı seramikleri, arkeoloji ve sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Göbeklitepe

Çayönü Yerleşmesi

İ.Ö. 5900 ve 4300 arasındaki Ubeyd olarak bilinen dönemin sonlarına doğru, yukarı Habur Havzası'nın en büyük yerleşmesi Tell Brak olmuştur. Dönemin en önemli kentsel merkezlerinden biri olan Tell Brak'ın, Ergani Maden'deki bakır madenleri ile Sümer ülkesi arasında ilişkiyi sağlayan ve Asur ile Dicle vadisini izleyen ana ticaret yolu üzerinde stratejik bir konumu sahip olduğu belirlenmiştir.

Tunç Çağı'na gelindiğinde ise; nüfusun artmasıyla birlikte şehir niteliğinde yerleşmelerin sayısı ile bölgeler arası ticari, kültürel ilişkiler ve siyasi denetim ve soysal yapıda değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bununla ilişkili olarak da Aşağı Mezopotamya ve Güneybatı İran'da Sümer ve Elam gibi devletler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu dönemde Birecik'in güneyinde Karkamış şehri bulunmaktadır. Karkamış Kuzey Suriye'de Halep yakınındaki önemli bir ticaret merkezi olan Ebla'nın egemenliği altındaki bir şehirdir. Birecik ve Karkamış bölgesinde yapılan yüzey araştırmalarında, bu döneme ait seramik buluntuları Mezopotamya ve Kilikya'ya kadar uzanan yerleşimler olduğunu ve de bu yerleşmeler arasında geniş coğrafi ilişkilerin var olduğunu göstermektedir.

İ.Ö. 3000'li yıllarda Mezopotamya'da bulunan Akad'lar tarihteki ilk imparatorluğu kurmuşlardır. Akad Devleti bu dönemde oldukça güçlenmiş ve Mezopotamya dışında Güneydoğu Anadolu'yu özellikle de Amik-Kilikya bölgelerini kontrolü altına almıştır. Diyarbakır yakınlarında, Pir Hüseyin köyünde yapılan arkeolojik araştırmalarda ortaya çıkartılan Akad Kralı Naram-Sin'e ait stel, Akad sanatının en güzel örneklerinden biridir. Kısa sürede güçlenen Akad Devleti, Mezopotamya dışındaki bölgelere de hâkim olmaya çalışmıştır. İ.Ö. 3000 yıllarında bölgenin büyük merkezleri zaman zaman Akad Devleti'nin hâkimiyeti altına girmelerine rağmen daha çok bağımsız merkezler olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

İ.Ö. 2000 yılına gelindiğinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin de içinde yer aldığı Kuzey Mezopotamya'da Eski Asur Devleti hâkimiyet kurmuştur. Aynı dönemde Güney Mezopotamya'da ise Eski Babil Devleti etkilidir.

Eski Asur Devleti, kurdukları ticaret kolonileriyle bir taraftan Anadolu'dan kıymetli maden ihtiyaçlarını karşılamışlar, diğer taraftan da başta yazı olmak üzere tüm kültürel özelliklerini Anadolu'ya aktarmışlardır.

Bu ticaret kolonileri yıkıldıktan sonra ise bölgede Hurri kültürü varlığını hissettirmiş ve bunun sonucunda Mitanni Devleti kurulmuştur. Mitanni Devleti'nin yıkılmasının ardında Hitit Devleti hâkimiyeti başlamış ve Karkamış bu kez önemli bir Hitit kenti olarak varlığını sürdürmüştür. İ.Ö. 1200 yıllarında ise Hitit siyasi hâkimiyeti ortadan kalkmış, kentler şehir devletlerine dönüşmüştür.

Hitit Dönemi'ne ait bir taş kabartma. Şanlıurfa Müzesi

Demir Dönemi yani İ.Ö. 1000-330 yılları arasında Önasya bölgesinde Urartu, Asur ve Mısır olmak üzere üç medeniyet arasında büyük güç mücadeleleri kendini göstermiştir. Asur Devleti'nin güçlendiği dönemde Asur Kralları, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni denetimleri altında tutabilmek için bölgeye sık sık askerî seferler düzenlemişlerdir.

Asur Dönemi belgelerinde, Fırat'ın doğu kesimi "Kummuh Bölgesi" olarak adlandırılmıştır. Asur Krallarının, Fırat'ın doğusunda yer alan ve günümüzde Sultantepe olduğu düşünülen Huzirina'yı zaptedip haraç olarak sedir ağacı, altın, gümüş, koyun ve sığır almış olmaları bölgenin oldukça zengin hammaddelere sahip olduğunu göstermektedir.

İ.Ö. 1000 yıllarında en önemli merkezlerden biri Karkamış'tır. Yapılan yüzey araştırmaları, Karkamış'ın dışında birkaç küçük Demir Dönemi yerleşmesine de ulaşmıştır. Fırat'ın doğu kesimi de yoğun yerleşim bölgesi olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Harran, Asur Devleti'nin son başkenti olmuştur.

Harran'da sürdürülen kazı çalışmalarında, İ.Ö. 555-539 yılları arasına tarihlenen ve Ay Tanrısı Sin'e adanmış bir tapınak, içindeki 52 parça çivi yazılı adak kitabeli tuğla ile birlikte açığa çıkarılmıştır. Harran'daki bu tapınak, İ.Ö. 2. binin başlarından itibaren bölgenin dinsel öneme sahip olmasıyla ilişkili görülmektedir. Şanlıurfa yakınlarında yer alan ve İ.Ö. 1. binde önemli merkezlerden biri olan Sultantepe'de yürütülen kazı çalışmalarında, içinde tablet arşivi de bulunan bir Geç Asur yapısı ortaya çıkarılmıştır.

Sin Mabedi. Harran - Şanlıurfa

Asur Dönemi'nde, Asur merkezi ile eyaletleri birbirine bağlayan en önemli yollardan biri, "Harran Şari" denen "Kral Yolu"dur. Çağçağ Irmağı'nın Nusaybin'e ulaşmadan önce Mardin Eşiği'ni geçtiği kanyon yapısı, Yeni Asur Dönemi'nde kullanılan doğal bir bağlantı oluşturmuş ve Midyat'a oradan da Dicle Vadisi'ne inilerek Diyarbakır'a ulaşımı kolaylaştırmıştır. Yeni Asur belgeleri bu yolu "Kaşyari Yolu" olarak tanımlamaktadır. Kaşyari Yolu bu noktada "Harran Şari" ile birleşmektedir. Bu yol üzerinde Gırnava Höyük, "Harran Şari" yol ağına hâkimiyeti yüzünden, stratejik bir önem taşıyan önemli bir yerleşim yeri olarak göze çarpmaktadır. Bölgedeki ikinci önemli yol, yeni Asur yazılı belgelerinde Cuzana'dan (Tel Halaf) başlayıp Naşibina'ya (Nusaybin) varan, oradan doğu ve güneydoğuya yönelerek Asur'a ulaşım, ticari ilişkileri geliştiren ve bugün de kullanılan "İpek Yolu"dur.

İ.Ö. 614'te İran'da güçlenmeye başlayan Medler ile Güney Mezopotamya'da egemen olan Babillilerin kurduğu ittifak, bu dönemde zayıflayan Asur Devleti'ni büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Bu tarihten sonra Asur Devleti, başkenti Kuzey Mezopotamya'daki Ninive'den Harran'a taşınmıştır. Yine Medler ile birlikte hareket eden Babil Krallığı'nın İ.Ö. 610 yılında Asurluların son başkenti olan Harran'ı ele geçirmesiyle Asur Devleti tarih sahnesinden silinmiştir. Bu tarihten İ.Ö. 330'lara kadar bölgede Med ve Pers egemenliği görülmektedir.

Bölgede Makedonya Kralı Büyük İskender'in büyük Asya seferiyle Helenistik Dönem (İ.Ö. 333-30) başlamıştır ve Helen kültürü Önasya'ya yayılmıştır. İ.Ö. 323'te İskender'in ölümüyle imparatorluk dağılmış ve Diyadok adı verilen generaller, Asya'da yaklaşık 15 yıl birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Bu mücadelelerden sonra varılan anlaşmaya göre, Güneydoğu Anadolu'yu kapsayan toprakları General Seleukos Nikator'un (İ.Ö. 321-280) egemenliği altına girmiştir. Seleukos Nikator (I. Seleukos)'a izafeten Seleukos Devleti adı verilen ve merkezleri Suriye olan Helen Krallığı, yaklaşık 200 yıl kadar bölgeyi yönetimi altına almıştır.

Seleukos Devleti, bünyesinde farklı dinlerden ve farklı uluslardan insanları barındırmıştır. Helenler istila ettikleri yerlerde "Helen" tarzında şehirler kurmuşlar ve Helen kültürü bölgeye bu şehirler aracılığıyla yayılmıştır. Ancak, bölgenin yerel kültürünün baskı altına alınmadığı, her iki kültürün de kaynaştığı görülmektedir. Bu kaynaşmanın en iyi örneklerinden biri, Nemrut Dağı'ndaki doğulu kıyafetler içinde betimlenmiş heykeller ile yazıtlarda, hem Pers hem de Yunanlı tanrı adlarının geçmesidir.

Hallan Çemi

Seleukoslar bölgeyi, “strategos” unvanlı valiler tarafından yönetilen 25 satraplığa bölmüşlerdir. Bir yandan özellikle Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ticaret yollarının kilit noktasını oluşturan, Mardin ve Cizre-Botan-Behidan bölgesini ellerinde tutarken Edessa’da da (Şanlıurfa) bir koloni merkezi oluşturup sikke bastırmışlardır. Edessa’nın stratejik öneme sahip olmasıyla İ.Ö. 1000’de Harran önemini yitirmiş ve Edessa askerî, idari merkez özelliğiyle ön plana çıkmıştır.

İ.Ö. 136’da da Şanlıurfa çevresindeki yerli liderlerden Hosro’nun (Osro) kurmuş olduğu Osrhane Krallığı İ.S. 244 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde Edessa şehri Önyasya’nın en önemli bilim, kültür ve sanat merkezlerinden biri olmuştur. Edessa okullarında ünlü Yunan klasikleri Süryanice’ye çevrilmiş ve bu okullarda Edessalı bilginler yetişmiştir.

Yukarı Mezopotamya Klasik Çağ’da, bütün Önyasya için etkin biçimde işlev taşıyan bir bölge olmuş ve buna bağlı olarak yoğun bir yol ağı ile örülmüştür. Bunlardan biri Kuzey hattı olup, Zeugma ya da Samasota’da Fırat’ı geçerek Karacadağ Tur Abdin’den Urfa, Viranşehir ve Nusaybin üzerinden doğuya doğru giden yoldur. Orta hat ise Zuegma ya da Karkamış’ta Fırat ırmağını aşış Harran üzerinden Yukarı Belih havzası ve Resulayn’a ulaşan yolu oluşturmaktadır. Bir diğer hat da güney hattıdır. Kargarnış’ta Fırat’ı geçen yol Harran üzerinden güneye dönmekte ve Abdülaziz/Sincar dağlarını izleyerek Musul veya Tartar vadisinden Asur’a doğru ilerlemektedir.

Roma İmparatorluğu, İ.Ö. 133’te Anadolu’yu bir Roma eyaleti olarak topraklarına dâhil etmiş ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Roma İmparatorluğu’nun Suriye eyaleti sınırları içinde yer almıştır. Şanlıurfa’daki Osrhoene Krallığı da işgal edilmiş, bunun sonucunda bölgede İ.S. 242 yılına kadar Roma egemenliği sürmüştür.

Anadolu’da siyasal etkisi olan Roma İmparatorluğu, İ.Ö. 133’te Anadolu’yu bir Roma eyaleti olarak topraklarına dâhil etmiş ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Roma İmparatorluğu’nun Suriye eyaleti sınırları içinde yer almıştır. Şanlıurfa’daki Osrhoene Krallığı da işgal edilerek İ.S. 242 yılına kadar Roma egemenliği bu bölgede sürmüştür.

Kommagene Krallığı’nın dört büyük şehriden biri olan Zeugma, Romalılar zamanında da stratejik konumu nedeniyle önemli bir merkez olma özelliğini korumuştur. Bu dönemde Roma’nın 4. Skitia Lejyon’u burada konuşlandırılmıştır. Zeugma’da yürütülen kazı çalışmalarında çok zengin mozaikler ve çeşitli buluntular ele geçmiştir. Zeugma’nın çevresinde Helenistik ve Roma dönemlerine ait tümülüsler ile Horum Höyük gibi birçok yerleşim yeri saptanmıştır. Bu dönemde Birecik de, önemli bir yerleşim mevki olma özelliğini sürdürmüştür. Kentin Helenistik ve Roma dönemlerine ait kanalizasyon sistemi günümüze kadar ulaşmıştır.

Zeugma mozaiklerinden bir ayrıntı

Bölgedeki pek çok yerde Roma Dönemi kalıntlarına rastlanmaktadır. Urfa çevresindeki Harran, Lidar ve Sultantepe gibi merkezlerde; Adıyaman yakınlarındaki Tille Höyük gibi belli bazı yerleşmelerde ise bu döneme ait kalıntılar oldukça zengindir. Hristiyanlığın kabulüyle birlikte uzun yıllar varlığını gösteren Bizans kültürüne ait birçok mimari esere de bölgede rastlanmaktadır. Dicle boyunda yer alan Roma ve Bizans dönemlerine ait müstahkem mevkileri, yüzyıllarca sürmüş sınır boyu çatışmalarından bugüne kalan tanıklardır. Bunların en önemlileri Tille ve Fenik kalıntılarıdır.

İ.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla, Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan bölge İslamiyet'in doğuşuyla birlikte 639- 640 tarihleri arasında İslam orduları tarafından fethedilmiştir. 685-750 yılları arasında Emevi'ler Şanlıurfa, Harran ve Cezire bölgesinde hüküm sürmüştür. 750 yılından sonra Abbasi Devleti bir süre bölgede varlığını sürdürür. Bu dönemde özellikle Harun El Reşid zamanında ünlü "Harran Okulu"nda Hristiyan ve Sabii ilim adamlarının yanı sıra İslam bilginleri de çalışmış özellikle, cebir, geometri, astronomi, tıp ve felsefe alanlarında pek çok kitap yazılmış, ayrıca Yunanca'dan Arapça'ya çok sayıda çeviri yapılmıştır.

Sonraki dönemde İran üzerinden, askerî ve kitlesel olarak ilerleyen göçebe Türk grupları, Malazgirt Savaşı ile Anadolu'daki kalıcı varlıklarına zemin hazırlamışlardır. Bizans gücünün ortadan kaldırılması ve bu grupların Selçuklu egemenliği altında birleşmeleri Türkmenlerin bölgedeki hareket kabiliyetini arttırmıştır. Bu tarihten itibaren çeşitli Türk boyları yörenin tarihinde önemli roller üstlenmişlerdir. Artukoğulları, Eyyubiler, Memluklar, Akkoyunlular, Karakoyunlular gibi beyliklerin yaratmış olduğu özgün kültürel değerler bölgenin çeşitli illerinde günümüze kadar ulaşmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1515-1517 yıllarında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hâkimiyet kurması ile birlikte bölge illerinde hızlı bir gelişme sürecine girilmiş ve buralar dinî,

askerî, sivil mimari örnekleriyle donatılmıştır. Bu gelişmeye ivme kazandıran etkilerinden biri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin, geçmiş dönemlerde de kullanılan, Diyarbakır-Musul-Bağdat ve Urfa- Nusaybin- Musul-Bağdat transit ticaret yollarının üzerinde bulunmasıdır.

Kurtuluş Savaşı ile birlikte Anadolu'da Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuş ve güney sınırının çizilmesi ile Mezopotamya'nın tarihî coğrafyası bölünmüştür. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde önemini yitirmiş olan "İpek Yolu" ticareti gibi nehir taşımacılığı ve ticareti de sona ermiştir.

Zeugma'da bulunan bir mezar siteli

Zeugma'da ortaya çıkarılan bir fresk

Akhilleus mozaiğinden ayrıntı,
Haleplibahçe, Şanlıurfa

2. PALEOLİTİK DÖNEM (TAŞ DEVRİ)

Yontma veya Eski Taş Çağı olarak da adlandırılan Paleolitik Çağ günümüzden yaklaşık 2 milyon yıl önce başlamış ve yaklaşık 12.000 yıl önce son bulmuştur. Ancak verilen bu tarihlerin dünya geneli içinde geçerli olduğunu ve yerel olarak değişmeye açık bulunduğunu da belirtmek gerekir. İnsanlık tarihinin %99'u gibi çok büyük bir bölümünü kapsayan bu çağ, aynı zamanda ilk insan atalarının ortaya çıkışı ve ilk aletlerin üretimi yoluyla insanlaşma sürecine girişi temsil etmesiyle de söz konusu tarihin gelişimi içinde çok önemli bir yer tutmaktadır.

Doğanın sınırlayıcı ve belirleyici baskısı altında yaşayan Paleolitik Çağ insanları ekonomik açıdan, avcı ve toplayıcı toplulukları temsil ederler. Besin üretmeyi bilmeyen bu insanlar, yalnızca yaşadıkları ortamda bulunan yabani sebze, meyve ve köklerle avlandıkları hayvanları yiyerek beslenmişlerdir. İklim ve çevre koşullarının değişkenliği nedeniyle, yeni besin kaynakları aramak ve av hayvanlarını izleyerek, küçük gruplar halinde konar-göçer bir tarzda yaşamışlardır. Kaya sığınaklarının bulunduğu yerlerde mağara ve kayaaaltı sığınaklarında barınmışlar, kaya sığınaklarının bulunmadığı yerlerde ise açık havada kurdukları sığınaklarda yaşamışlardır.

Anadolu paleolitikine günümüze değin yapılan kazı ve yüzey araştırmalarının ışığında bakıldığında, yeterince araştırılmamış olmasına karşın, Alt, Orta, Üst Paleolitik dönemlere ait taş ve kemik endüstri, fauna, flora ve insan kalıntıları ile sanat yapıtlarının ele geçmesi, Anadolu'nun ne denli yoğun bir biçimde iskân edildiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bugünkü bilgilerin ışığında, Anadolu Paleolitik Çağ'ın tüm evrelerini, stratigrafik süreklilik içinde veren tek mağara Karain'dir. Antalya'nın 30 kilometre kuzeybatısında yer alan bu merkez; Alt, Orta ve Üst Paleolitik evrelere ilişkin çeşitli "oturma tabanları" vermektedir. Sözü edilen evrelere ait çok sayıda yontma taş ve kemik aletin yanı sıra, taşınabilir sanat eserleri, homo neanderthal ve homo sapiens'lere ait diş ve kemik kalıntıları, yine çok sayıda yanmış ve yanmamış kemik kalıntıları da vermiştir.

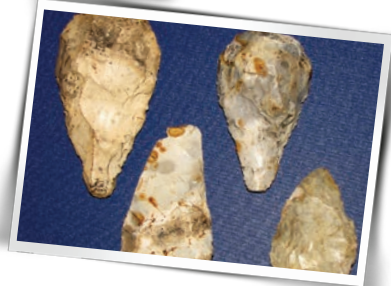

Biris Mezarlığı

Sögüt Tarlası

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Paleolitik Dönem'e ilişkin buluntuları, Şanlıurfa ili Bozova ilçesi yakınlarındaki Biris Mezarlığı, Söğüt Tarlası ve Uluk Mevki açık hava buluntuları ile Batman Çatakköprü ilçesi yakınlarındaki Malaliki Mağarası buluntuları içinden ele geçmiştir. Burada yapılmış olan çalışmaların söz konusu dönem üzerinde yoğunlaşmamış olması nedeniyle, elimizdeki bilgiler de kesin verilerden yoksun kalmıştır. Yine Şanlıurfa'nın kuzeydoğusundaki Örencik Köyü'nde, Şanlıurfa'ya yaklaşık 15 kilometre uzaklıktaki Mucid Deresi çevresinde Paleolitik Dönem'e ait olması muhtemel bir dilgicik çekirdeği bulunmuştur. Kargamış Baraj Gölü alanı Paleolitik Çağ yüzey araştırmaları sırasında, Şanlıurfa'nın Birecik ilçesi güneyinde ve Suriye sınırının yaklaşık 2 kilometre kuzeyinde yer alan Çiçekalan Köyü yakınındaki Camuztepe'den çeşitli yontmataş buluntular ele geçmiştir. Araştırmacılar buradan ele geçmiş olan yongalar, dilgi ve dilgicikler, prizmatik çekirdekler ile çeşitli tiplerdeki ön kazıyıcıların, Üst Paleolitik sonu ve belki de Epi-Paleolitik Dönem'e ait olabileceklerini belirtmektedirler. Öte yandan Adıyaman ili Samsat çevresinde yapılan Şehremuz Tepe kazısı ve civarındaki yüzey araştırmalarından ele geçen buluntular arasında Paleolitik Dönem'e ait hiçbir parça ele geçmemiştir. Bununla birlikte, dilgi çekirdeklerinin üzerindeki bazı negatif dilgi izleri, teknik ve potansiyel açıdan mikro aletlerin yapılabileceğini işaret etmektedir.

Paleolitik Dönem'e ait taş aletler

3. NEOLİTİK DÖNEM (YENİ TAŞ DEVRİ)

Gezegende yaşanan son buzul çağının sona ermesi ardından, insan topluluklarının yayılma eğilimi gösterdikleri ılıman iklim kuşaklarında, yepyeni bir evrimsel açılım yaşanmaya başlanmıştır. Buzulların çekilmesiyle ılıman iklim kuşağında gerek fauna gerekse flora, hem çeşitlilik hem de popülasyon olarak belirgin gelişmeler göstermiştir. Bu mevsimsel farklılıkların oldukça belirgin olduğu ve genellikle kurak sayılabilecek yaşam alanlarında ortaya çıkan ve yayılabilen türler, kaçınılmaz olarak dayanıklı, uyum sağlama ve üreme yetenekleri geniş, görece daha küçük cüsseli türlerdir. İşte bu ortam, insan topluluklarına geniş olanaklar sunmuştur.

Dar anlamıyla Neolitik Dönem, beslenme, teknoloji ve yaşamı belirleyen öğelerin yeniden biçimlenme sürecini yansıtmaktadır. Sonuçları bakımından devrim niteliğindeki bu değişimin oldukça uzun bir süre içinde gerçekleştiği, yaklaşık olarak İ.Ö. 9600 yılları ile 4500 yılları arasındaki bir döneme yayıldığı bilinmektedir. Bu sürecin başlangıcı Son Buzul Çağı'nın yarattığı koşulların ortadan kalkması, bugünkü iklim kuşaklarının yerleşmesiyle ilişkilidir. Dünyanın her yerinde insanlar, değişen doğal çevre koşullarına, bildikleri teknoloji ve sosyal alışkanlıklarıyla uyum sağlamışlardır. Ancak Yakındoğu'nun belirli bir bölgesinde bu dönüşüm dünyanın diğer yerlerinden farklı olmuş ve daha sonra tüm dünyayı etkileyecek olan yeni yaşam biçimini ortaya çıkarmıştır. 3500 yıl gibi, oldukça uzun bir zaman dilimini kapsayan bu gelişim sürecini, konunun uzmanı olan arkeologlar Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ, Çanak Çömleklili Neolitik Çağ gibi farklı kültür basamaklarına ayırarak tanımlamaktadırlar. Ancak ilginç olan, bu sürecin ilk aşaması olan Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in, sonrakilerden daha görkemli kalıntılara sahip olmasıdır. Bu ilk dönemin görkeminin, anıtsallığının en iyi izlendiği bölge de Güneydoğu Anadolu'dur ve Göbeklitepe bu anıtsal kalıntıların başında gelmektedir.

Yakındoğu Neolitik kültürünün oluşum bölgesi olarak tanımladığımız coğrafya güneyde Filistin'den başlayarak İsrail, Suriye, Lübnan, Ürdün, Kuzey Irak, Batı İran, Güneydoğu ve İç Anadolu ve hatta son araştırmalar ışığında Kıbrıs'ı da içine alan çok geniş ve geniş olduğu kadar ekolojik çeşitliliği de olan bir bölgedir. Tüm bu bölge içinde yaşayan toplulukların birbirleriyle bilgi ve teknoloji paylaşarak, yaklaşık 6000 yıl boyunca söz konusu kültürü geliştirdiği ve dönemin sonunda kelimenin tam anlamıyla "çiftçi" durumuna geldikleri anlaşılmaktadır. Bu oluşum, başlangıcından gelişimini tamamlama aşamasına kadar aynı coğrafya içinde kalmış, ancak tam olarak gelişimini tamamladıktan sonra farklı coğrafyalara yayılmıştır. Bu aslında, tahıla dayalı bir yaşam biçiminin, avcılığın ve toplayıcılığın yerini alması demektir ve uzun zaman alan çok güç bir dönüşümdür. Bu nedenle bilim insanları bu dönemin ilk basamaklarını doğal çevrenin kısıtlı olduğu, insanların yaşamlarını sürdürmek için tahıl tanelerini toplamak zorunda olacakları kurak ve yarı kurak bölgelerde aramışlardır.

Neolitik Dönem araştırmalarının başladığı 1948 yılından 1970 yıllarına kadar geçen süre içinde söz konusu bölgelerde yapılan Neolitik Dönem kazılarının sayısı 100' aşmış, arkeolojik kazı yöntemlerinin gelişmesi, arkeometrinin sağladığı olanaklarla çok farklı konularda geniş bir bilgi birikimi oluşmuştur. Yakın zamanlara kadar doğal evre ortamının çok daha zengin olduğu, insanların yaşamlarını tahıl tanesi toplamaya bağlamak zorunda olmadığı Anadolu'nun, ilk ifti topluluklarının oluşum bölgesinin dışında kaldığı öngörülmekteydi. Bilim insanları, tarım, hayvancılık ve yerleşik yaşamın ilk olarak Güney Levant olarak tanımlanan Filistin ve çevresinde başladığını ve belirli bir aşamadan sonra bu yeni yaşam biçiminin Kuzey Suriye de dâhil olmak üzere Anadolu'ya aktarıldığını düşünmekteydi. Bu nedenle Güneydoğu Anadolu da dâhil olmak üzere Anadolu Platosu uzun yıllar Neolitik Dönem açısından hemen hemen hiç araştırılmadan kalmıştır. Anadolu'da başlayan ilk Neolitik kazılar olan Urfa Bozova yakınlarındaki Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası ile Diyarbakır Ergani yakınındaki Çayönü, kuzeydeki farklı bir Neolitik çekirdeğin ilk izlerini daha 1964 yılında vermiştir, ancak elde edilen sonuçlar başka kazılarla desteklenmediği için yeterince yankı bulmamıştır.

Güneydoğu'nun Neolitik kültür oluşum süreci içindeki yeri, 1970'li yıllardan sonra, kazı ve araştırmaların artmasıyla tam olarak anlaşılabilmıştir. Fırat ve Dicle nehirleri ile bunlara bağlı kolların üzerinde kurulan baraj glleri nedeniyle başlayan kurtarma kazıları, yeni birçok Neolitik yerleşimi de ortaya karmıştır. Bunların arasında ilk çarpıcı rnek Urfa bölgesinde Nevali Çori ile Batman'da Hallan emi'den gelmiş ve bunu izleyen ve yine şanlıurfa yakınlarında bulunan Göbeklitepe ve Diyarbakır'ın Bismil ilçesi yakınlarındaki Krtik Tepe gibi yerleşimler, beklenmedik şaşırtıcı sonuçlar vermişlerdir.

Krtik Tepe kazılarında
ele geçen taş buluntular

Burada sıralanan Hallan emi, Nevali Çori, Çayönü, Göbeklitepe ve Krtik Tepe kazılarında geniş alanlar aılabilmış olduğu için, ortaya çıkan buluntular ve bunların yansıttığı buluntu düzeni, bilim dünyasının dikkatini bunların üzerinde odaklamıştır. Bunların dışında daha sınırlı alanlarda açılmış olan başka Neolitik Dönem kazıları da vardır. Bunların arasında Söğüt Tarlası ve Biris Mezarlığı, Proto-Neolitik olarak tanımlanan

Neolitik kültürün öncüsünü vermiştir. Batman yakınlarındaki Demirköy, Adıyaman-Gritille, Hayaz Höyük, Adıyaman Müzesi'nin kurtarma kazısı yaptığı Levzin Höyük, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem kültürlerinin çeşitli ayrıntılarını zengin buluntularla yansıtmıştır.

Aynı şekilde Batman'da Salat Camii yanı, Diyarbakır Ergani'de Yayvantepe-Tilhuzur, Urfa Bozova çevresinde Kumartepe İlk Çanak Çömleklî Neolitik Dönemi tanıtmış; Urfa Birecik çevresinde Akarçay Tepe ile Mezraa-Teleilat, Fırat Havzası'ndaki Neolitik kültürün gelişim aşamalarını vermiştir. Bu kazıların yanı sıra bölgede yapılan yüzey araştırmaları, Neolitik Dönem'in hemen hemen bütün aşamalarının bölgede ne kadar yaygın olduğunu göstermiştir. Kazı yapılmadığı halde, yüzey buluntularıyla bilim dünyasında önemli yankı yapmış olan en önemli buluntu yerlerinin arasında, Ergani yakınındaki Papazgölü ve Kurtalan yakınındaki Ain Germ'i bulunmaktadır.

Güneydoğu Anadolu'da şimdiye kadar ortaya çıkmış uygarlık tarihi açısından yeniliklerle dolu pek çok kültürel kalıntı bulunmaktadır. Ancak bölgede son yıllarda ele geçen buluntular, yüzyılı aşkın bir geçmişi olan Neolitik Dönem araştırmalarına yeni bir boyut kazandıracak kadar önemli sonuçları ortaya koymaktadır.

Güneydoğu Anadolu'daki Neolitik Dönem'in başlangıç aşaması, yaşam mücadelesi veren, zorluk içinde yaşayan ve yiyecek bir şey bulamadığı için tahılları toplayan insan topluluklarıyla değerlendirilemeyecek kadar gelişkin bir düzeyi yansıtmaktadır. Dört metreyi geçen boyutlarda dikilitaşları kabartmalarla süsleyebilen, en sert taşları biçimlendirerek takı yapabilen, çanak çömlek yapımından önce bakırı ısıtarak işleyebilen bu toplumun bulguları şaşırtıcı olduğu kadar heyecan vericidir. Buradaki toplulukların, Güneydoğu Anadolu coğrafyasının sağladığı zengin doğal çevre ortamının besin üretimine, tahıl ve hayvan evcilleştirmeye gerek kalmadan sabit yerleşmeleri kurabildiği ve bir üst kültürel düzeye yalnızca avcılık ve toplayıcılıkla eriştiği görülmektedir. Güneydoğuda sınırlı sayıda yapılan kazılardan elde edilen, yaklaşık İ.Ö. 12000 yıldan 4500 yıla kadar olan sürece ilişkin elde edilen buluntular, tüm bilim dünyasını heyecanlandırmış ve günümüz uygarlığının temel taşlarının bu bölgede olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Nevalı Çori kazılarında ele geçen buluntular

Çayönü kazılarında ortaya çıkarılan mimari kalıntılar

Mimari kalıntılarıyla Güneydoğu Anadolu'dan bilinen en eski yerleşim Hallan Çemi'dir. Bunu izleyen Çayönü yerleşimi Neolitik kültürün 3000 yıllık gelişimini tabaka tabaka eksiksiz olarak yansıtmıştır. Çayönü kazısında açılan alanın genişliği ilk kez yerleşme düzeninin beslenme kadar ilginç bir seyir izlediğini ortaya koymuştur. Çayönü kazılarıyla, barınak niteliğindeki kulübenin, yeni işlevler yüklenmiş konuta nasıl dönüştüğü, yuvarlak planlı bir yapının köşeleri, temelleri, düz dam ve çatısı olan bir yapı haline geliş süreci, tüm aşamalarıyla adım adım görülebilmektedir. Bunun dışında en eski Neolitik yerleşmelerin önceden belirlenmiş plana göre yapılmış olmaları, yerleşim içinde yapı planları ve dağılımları bakımından katı bir şekilde uygulanan bir planın olduğu, ancak bu planın dönem içinde ortaya çıkan gelişmelere göre yeniden düzenlendiği görülmüştür. Çayönü, Nevalı Çori ve Göbeklitepe, ilk Neolitik toplulukların, konutların yanı sıra tapınak olarak adlandırılabilir özel yapılara da sahip olduklarını ortaya koymuştur. Gerek bu tapınakların yapımı ve gerekse bunların barındırdığı dikilitaş, kabartma, heykel, duvar resmi gibi betimlemelerin yalnızca özel seçilmiş sanatkarları değil, çok büyük ve organize bir işgücünü de gerektirdiği açıkça görülmektedir. Söz konusu yerleşmelerde gördüğümüz teknoloji, daha çanak çömleğin yapımından önce madenin kullanılması, kirecin yakılması gibi uygulamalarla şaşırtıcı ve daha önceleri ancak İ.Ö. 3000 uygarlıklarında erişildiği sanılan düzeyi yansıtmaktadır. Çok zengin ve çeşitli betimlemelerin yanı sıra, Neolitik Dönem'de gelişen inanç sisteminin en çarpıcı göstergelerinin arasında ölü gömme ile ilgili uygulamaları görülmektedir. Toplu gömülerin yanı sıra gövdelerinden ayrılan kafataslarının bazen bezenerek saklanması, üzerlerine alçı maskeler yapılması ve özellikle Körtik Tepe taş kaplarıyla birlikte görülen zengin ölü armağanları, o dönemin sanatını, toplumsal düzeyini ve inanç sistemini yansıtmaktadır. Yerleşimlerin çok uzağında, dağlık bölgenin kuzeylerindeki volkanik bölgelerden getirilmiş olan doğal cam-obsidyen ticaretinin eriştiği hacim, günümüz için bile şaşırtıcı miktarlardadır. Halen hiçbir binek hayvanının evcilleştirilmediği bu dönemde dağların ardından elde edilen obsidyen 6000 yıl hiç kesintiye uğramadan yüzlerce kilometre öteye aktarılmış, obsidyenin yanı sıra Kızıldeniz ve Akdeniz kökenli deniz kabukları ve yarı değerli bazı taşlar da bölgeye getirilmiştir. Henüz bu sistemin, artı ürün ve artı değer oluşmadığı İlk Neolitik Çağ'da nasıl işlediğini tam olarak bilinmemektedir. Ancak Göbeklitepe betimlemeleriyle giderek daha iyi görülmeye başlanan ve bir anlamda "resim yazısı" olarak da yorumlanabilecek işaret ve sembollerin sayısının artması ve bu sembollere Kuzey Suriye de dâhil olmak üzere çok geniş bir alanda birbirlerine benzer şekilde rastlanması, yazı olmasa bile bir aktarım dilinin oluştuğunu düşündürmektedir.

Göbeklitepe

300 metre çapında ve 15 metre yüksekliğindeki Neolitik Dönem'in biraz öncesine ve ilk evrelerine ait Göbeklitepe, Şanlıurfa'nın 15 kilometre kuzeydoğusunda, bir dağ sırasının en yüksek tepesinde yer almaktadır. Höyük çok uzak bir mesafeden bile göze çarpar büyüklüktedir. Höyüğün üzerinden kuzey ve doğuya bakıldığında Toros Dağları ve Karacadağ'a kadar olan bölge, güneye bakıldığında ise Suriye'ye doğru uzanan Harran Ovası görüş alanı içindedir. Batı'da ise Şanlıurfa ile Fırat Ovası arasında yer alan dağ sırası görünmektedir.

Göbeklitepe 1963 yılında Türk-Amerikan ortak yüzey araştırmalarında saptanmış ve Peter Benedict tarafından 1980 yılında yayımlanmış, ancak bu yerleşimin önemi o dönemlerde anlaşılmamıştır. Höyüğün yamaçlarında çok sayıda bulunan taş aletlerden ve büyük boyutlu düzgün işlenmiş taşlardan, buranın insanoğlunun ilk yerleşik hayata geçtiği, yani avcı toplayıcılıktan Neolitik Dönem'in tarımcılığına geçişin gerçekleştiği bir yer olduğunu ilk etapta anlamak mümkün olmamıştır. Geliştirilmiş araştırmalar sayesinde, yerleşimin özgünlüğünü anlamak mümkün olmuştur.

Kazılar 1995 yılından itibaren Şanlıurfa Müzesi ve Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi işbirliği ile yürütülmektedir. 2001 yılından itibaren çalışmalara Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Doğu Araştırmaları Şubesi de katılmıştır. 1995 yılından itibaren her yıl yapılan kazılar sonucunda konutlar ya da savunma sistemi ile ilgili bir ize rastlanmamış, bunun yerine bugüne kadar bilinmeyen ancak dinsel fonksiyonu olduğu şüphe götürmeyen, anıtsal, dairesel olarak düzenlenmiş megalit türü yapılar bulunmuştur. Tonlarca ağırlıktaki yekpare taş dikmeler içte ve dışta temenos benzeri dairesel alanlar oluşturan duvarlarla birbirine bağlanmış, dairenin merkezine ise hepsinden daha yüksek iki dikme yerleştirilmiştir. Dikmelerin üzerinde yabani hayvanların, aslan ve boğaların, yaban domuzlarının, tilki ve yılanların büyük boyutlu kabartmaları yer almaktadır. Kabartmalar diğer buluntularla birlikte bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bilim adamları için bu resim dili konusunda tartışma malzemesi oluşturmaktadır. Ancak daha şimdiden, bugüne dek bilinen ilk mimari formların küçük boyutlu ya da gösterişsiz olmadığı, aksine beklenmedik bir biçimde anıtsal olduğu açıkça kendini göstermektedir. Göbeklitepe'de dairesel yapı sistemlerinin küçük formlara ve kare planlı temellere dönüşümü ancak daha sonraki dönemlerde gözlenmiştir.

Kazi çalışmalarına paralel olarak yapılan paleozooloji ve paleobotani araştırmaları sonucunda, Göbeklitepe'den yaşayan, kullanan ya da burayı inşa eden insanların, yaban hayatına dayalı bir toplum düzenine sahip oldukları anlaşılmıştır. Bu yapının inşa edilmesi için gerekli işgücü için ancak, bu insan gruplarının dönemsel buluşmaları sırasında bir araya gelmiş olabileceği düşünülmektedir. Hem arkeolojik veriler hem de radyokarbon

temelli yaş tainleri Göbeklitepe'nin en geç evresini İ.Ö. 8000'lere tarihlemekte, eski ana yapı evresinin ise İ.Ö. 12.000'lerde bittiğini göstermektedir. En eski yerleşim tarihlendirilememiş olmakla birlikte, devasa tabaka dizileri, burada Paleolitik Çağ'a kadar uzanan birkaç bin yıllık yerleşim tarihçesi olduğunu düşündürmektedir.

Göbeklitepe
kazılarında günışığına çıkarılan
hayvan kabartmalı sütunlar

4. KALKOLİTİK ÇAĞ (BAKIR DÖNEMİ)

Taş aletler yanında bakırın da kullanılmaya başlamasından dolayı Kalkolitik Çağ olarak adlandırılan bu dönemin erken aşamaları Geç Neolitiğin devamı olarak değerlendirilmektedir. Kalkolitik Çağ kültürlerinde bölgesel özellikler ağır basmaktadır ve bu dönem Erken, Orta ve Geç olmak üzere üç evre halinde incelenmektedir.

Erken Kalkolitik kültürlerinde kerpiç yapılar kare ya da dikdörtgen planlı, taş temelli olup, düz damlıdır. Evler arasında dar sokaklar ve yerleşmenin etrafını çevreleyen kerpiç koruma duvarları bulunmaktadır.

Bu çağın en belirgin özelliği el yapımı, boyalı çanak çömleğin kullanılmış olmasıdır. Erken Kalkolitik Çağ'a ait yerleşimlerde yapılan kazılarda teknik ve form açısından ileri bir düzeye erişmiş parlak perdahlı, tek renkli çanak çömleklerinin yanı sıra zengin bezeklere sahip boyalı çanak çömlek giderek artış göstermektedir. Boyalı olanlar krem ya da pembemsi sarı renkte zemin üzerine kırmızımsı kahverengi ile yapılmış geometrik motiflerle bezenmiştir. Oval ağızlı kâseler, küre gövdeli çömlekler, iri vazolar, dikdörtgen çanaklar, küpler ve testiler değişik kap formları arasındadır. Neolitik Çağ'ın devamı olan pişmiş toprak tanrıça heykellerinin çoğu oturur durumda ve daha şematik olarak yapılmıştır. Taş, kemik ve az sayıdaki bakır eşya da aynı geleneğin devamı niteliğindedir.

Halaf seramiğinden örnekler

İ.Ö. VI. binin ilk yarısında Kuzey Mezopotamya'da şekillenmeye başlayan Halaf kültüründe en dikkat çekici olarak boyalı çanak çömlek geleneklerinden birisi bulunur. Kubbeli yuvarlak bir ana mekân ile yanında üzeri kapalı dikdörtgen bir çıkıntıdan oluşan tholos tipi yapılar bu kültürün çanak-çömlek dışındaki özelliklerinden bir olarak ortaya çıkmaktadır. Güney Doğu Anadolu'da Kalkolitik Dönem'e tarihlenen bu tip yapılar, Nevalı Çori, Çavi Tarlası gibi merkezlerden bilinmektedir.

Halaf Sanatından Örnekler

Kalkolitik Çağ'ın ilk evresi olan Erken Kalkolitik Çağ, en azından Yakınoğu için, "yüksek ısıda fırınlanmış zengin boya bezemeli özgün çanak çömleği", tolos olarak adlandırılan dairesel planlı yapıları ve Neolitik Çağ'a göre daha gelişkin bir sosyal yapılanmaya işaret eden mühürleri ile tanımlanan Halaf Kültür'dür. Kuzey Irak'daki Tell Halaf yerleşimi İ.Ö. 6.000 ile İ.Ö. 5.400 yılları arasında tarihlenmekte ise de Halaf Kültürü'nün İ.Ö. 5.200 yıllarından itibaren gelişmeye başladığı kabul edilmektedir.

Halaf Kültürü'nün, kültürel ürünleri içinde çanak çömlek, özellikli bir yer tutmaktadır. Halaf Kültürü'nün tek çekirdek yerleşmesi Tell Halaf olarak görülmemektedir. Tell Halaf, bulunan ilk Halaf yerleşmesidir. Bunun yanında Suriye'deki Sabi Abyad, Tell Boueid ve

Şanlıurfa ili sınırları içinde yer alan Mezraa Höyük Halaf Kültürü'nün çekirdek bölgeleri olarak kabul edilmektedir.

Halaf Kültürü buluntuları doğu-batı hattında Çukurova'dan Zagros Dağları'na (özellikle Fırat-Zap Suyu arası), kuzey-güney hattında ise Muş Ovası'nda Orta Mezopotamya'ya yayılan bir alanda görülmektedir.

Halaf Dönemi mimarisi, "tolos" adı verilen, dairesel planlı, taş temel üzerine kerpiç duvarlı, ahşap malzemeden kubbe tavanlı yapılarla özdeş tutulmaktadır. Bazı toloslarda, bitişik inşa edilmiş "dromos" adı verilen, yapıya eklenmiş dörtgen planlı yapılar görülmektedir. Güneydoğu Anadolu'daki birçok yerleşmede bu tarz yapılara rastlanmakta ve bazı araştırmacılar tarafından mezar yapıları olduğu düşünülmektedir. Tolosların çapları değişken olup 1,75 metre ile 7,75 metre arasında değişebilmektedir. Küçük çaplı tolosların, konut olarak kullanılmak için çok küçük olduğu gerekçesine dayanılarak zahire ambarı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Çanak çömlekle Neolitik Çağ'da seramikler, henüz yaşken kazıma ya da baskı yöntemiyle bezenmekteydi. Bir Kalkolitik Çağ kültürü olan Halaf Kültürü'nde ise süsleme, boya kullanılarak yapılmaya başlanmıştır.

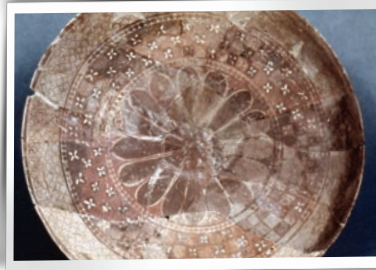
En iyi bilinen, Tell Halaf'ın en karakteristik çanak çömleği, bazıları geometrik ve hayvan motifleriyle bezenmiş, ikiden fazla renge boyanmış, ustalaşmış çömlekleçiler

elinden çıkmış çanak çömleklerdir. Halaf çanak çömleğinin bilinen diğer türleri, bir kısmına bezeme yapılmamış olan perdahlanmış yüzeyle çanak çömlekler ile yemek pişirmekte kullanılan çömleklerdir.

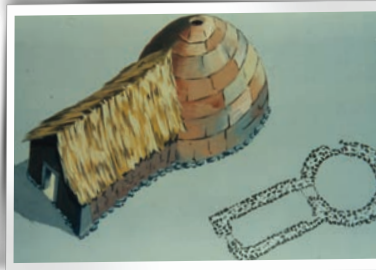
Halaf çanak çömleklerinde işlenen hayvan motiflerinden bazıları kuş motifleridir. Tanımlanabilen sekiz kuş türü, bahri, kaşıkçı, flamingo, leylek, kuğu, akbaba, kumru, puhudur.

Halaf Seramiği

Halaf Seramiği

Halaf Döneminde kullanıldığı sanılan tolos tipi yapı modeli

5. TUNÇ DÖNEMİ

Güneydoğu Anadolu, M. Ö. IV. binin sonu, III. binin başlarında Erken Tunç Çağı'na girmiştir. Bu dönemde insanlar, bakıra kalay karıştırarak daha sert bir alaşım tunç (bronz) elde etme teknolojisini geliştirmişlerdir. Tuncun yanı sıra bakır, altın, gümüş ve doğal altın-gümüş alaşımından, gereksinimlerine cevap veren her türlü eşyayı üretmişlerdir. Döneme ait sanat özellikleri de bu malzemelerde görülmektedir.

Geç Kalkolitik'ten Tunç Dönemi'ne geçiş kesintisiz olmuş ve sanat, kasaba ve köylerde mimarlık eserleri, damga mühürler ve idoller, yerel geleneklere uygun şekil gelişimiyle devam etmiştir. Kalkolitik Çağ'da olduğu gibi, tarımcı ve hayvan yetiştirici olan dönemin insanları, ticaret ve öteki maden işçiliğinde de ciddi gelişmeler kaydetmiştir. Ticari faaliyetler aktiviteler çeşitli bölgelere yayılmış olan eserler sayesinde kanıtlanmaktadır. Bu dönemde altın, gümüş, bakır ve tunç gibi metallerin işlenmesi çok yetkin bir seviyeye ulaşmıştır. Anadolu'nun değişik yörelerinde ve çoğunluğu mezarlara ölü hediyesi olarak bırakılmış durumda ortaya çıkarılan zengin maden buluntuları ile yerleşim alanlarında açığa çıkarılan maden döküm kaplar bu alanda erişilen ileri düzeyi göstermektedir.

Eserlerin nicelik ve nitelikleri bu çağ insanının yalnız besin üretme uğraşı içinde olmadığını, sanat ve madencilikle uğraşanların da azımsanmayacak bir düzeye eriştiğini ortaya koymaktadır. Hassek Höyük, Samsat Lidar Höyük, Kurban Höyük, Nevali Çori, Tilbeşar gibi merkezler dönemin Güneydoğu Anadolu'da bulunan önemli merkezleri arasındadır. Bu dönemlerde koyu yüzeyli ve saman yüzeyli seramiklerin yanı sıra açık renkli, çark yapımı Uruk seramiğinin varlığı, Geç Kalkolitik Dönem'de bölgede ticaret kolonileri kuran Mezopotamya kökenli topluluğun varlığını sürdürmeye devam ettiğini göstermektedir. Mimarisine bakıldığında kalın kerpiç duvarlı sarayın idari, ticari ve dini bölümleri bulunmaktadır. Çok sayıda madeni kısa kılıçlar, mızrak uçları ve kemer tokası gibi buluntu toplulukları bu dönemde madencilikğin ulaştığı düzeyi yansıtır.

İ.Ö. 3. binin son çeyreğinde bölgede feodal kent devletleri hüküm sürmüştür, kentleri çevreleyen görkemli surların içinde saray niteliğinde yapılar yer almış, çevresinde cadde ve sokaklarla düzenlenmiş kentler kurulmuştur. Yerleşim dokusu orta ve küçük boyutlu surlu kentlerin yanı sıra yoğun tarımcı köy yerleşimlerinden oluşmaktadır. İ.Ö. 2200 yıllarından itibaren yazılı belgelerden Akadlı tüccarların ve Akad ordularının Anadolu topraklarına girdiği öğrenilmektedir. Hatti Kralı Pampa başkanlığında Anadolu'daki 17 kent devleti Akad Kralı Naram-Sin'in ordusuna karşı birlik kurmuş, ancak başarı sağlayamamıştır. Naram-Sin'in Diyarbakır yakınlarındaki Pir Hüseyin'de ele geçen steline göre, bu dönemde Güneydoğu Anadolu'da Akad hâkimiyeti kurulmuştur.

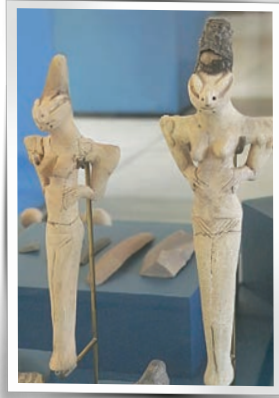
Ubeyd Sanatından Örnekler

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Hall ve Wolley tarafından, Güney Mezopotamya'daki El-Ubeyd yerleşmesinde ortaya çıkarılan yeni bir tür çanak-çömlek, ilk bulunduğu bu yerin adını almış, ilgili kültür de Ubeyd adıyla anılmaya başlanmıştır. İ.Ö. 6. binyılın ortalarında Kuzey Mezopotamya'da Halaf kültürünün ortaya çıktığı dönemde, 5500 ve 4000 tarihleri arasında Güneydoğuyu da içine alacak bir bölgede gelişmeye başlayan Ubeyd Kültürü daha sonra çok geniş bir alana yayılmıştır.

Bu bölgeye yerleşen topluluklar, kanallar açarak sulu tarım yapmaya başlamışlardır. Sulu tarımın tarımsal üretimi büyük ölçüde artırmış olması Ubeyd yerleşmelerinin de tarıma dayalı yerleşmeler olmasına neden olmuştur. Hayvan yetiştiriciliği ise ağırlıklı olarak sığır ve domuzdur. Uygun bölgelerde balıkçılık da geçim ekonomisi içinde önemli yere sahiptir.

Kalkolitik Çağ'da ve özellikle Güneydoğu'da, Ubeyd kültürü, çok merkezli bir etkileşim alanı, biçimsel olarak birbiriyle bağlantılı yerleşimlerden oluşan bir dünya olarak tanımlanmıştır. Ubeyd kültürü özellikle dördüncü evrede ise Mezopotamya ötesine de geçerek, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yayılmıştır.

Sulu tarımın tarımsal üretimi artırmasına karşın Güneydoğu'da ahşap, taş ve maden bulunmamaktadır. Kaynakları önemli ölçüde büyüyen bu topluluklar, bu hammaddeleri, dış bölgelerden karşılamaya yönelmiş, böylece bölge dışında ticari amaçlı kolonileşme

Ubeyd Dönemi'ne ait heykelcikler

görülmeye başlamıştır. Birçok yerleşmenin Ubeyd tabakalarında kil, kemik ve değişik taşlardan yapılmış damga ve silindirik mühürler çokça ele geçmiştir. Neolitik Çağ'da kamusal binalarda görülen kil mühürlerin Ubeyd Dönemi'nde konutlarda da bulunmaktadır. Mühürlerin yaygın kullanımının ticaretin bir göstergesi olduğu kabul edilmektedir.

Ubeyd Dönemi mimarisinde çift kanatlı, ortada bir salonu olan, iki katlı yapılar görülmektedir. Yine de Ubeyd mimarisini hakkında fazla bir bilgi yoktur. Yerleşimlerin etrafının taş temel üzerine kerpiç duvarlı surlarla çevrili olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan dinî yapıların mimarisi dikkat çekicidir. Çoğunlukla 20x10 metre ebatlarındaki bir platform üzerine yapılan Ubeyd tapınaklarının Sümer tapınaklarının öncüsü olduğu kabul edilmektedir. Kuzeyde görülmeye başladığı dönemde mimari gelişim tapınaklar ile kendini gösterir. Tapınaklarda adak masası bulunur ve rampayla çıkılan bir platform yer alır.

Bir diğer evrede Ubeyd mimarisinde dörtgen planlı yapılar egemen olurken daha sonraları dörtgen ama çok odalı mimari gelenek başlar. Bu yapıların bazılarında avlular da bulunmaktadır. Ubeyd evlerinin yaklaşık 200 metrekarelik bir alanı kapsayan ve muhtemelen yirmi kişi dolaylarında, geniş bir aileyi barındırabilecek büyüklükte olduğu anlaşılmaktadır. Üç bölümlü plan dönemin toplumsal yapısı hakkında da bilgi vermektedir. Ubeyd sanatında klasik Ubeyd çanak çömlekleri ile daha yeni ve basit bir resim tarzıyla bezenmiş keramikler göze çarpmaktadır. Ubeyd Dönemi'nde yerleşme içine gömüt geleneği varlığını sürdürmüştür. Gömütlere takı ve çanak çömlek gibi armağanlar bırakılmaktadır.

Mühür sanatı da Ubeyd kültüründe özel bir yere sahiptir. Bunun en büyük nedeni organize ticaretin gelişmesi ve açığa çıkan artı ürün üzerindeki kontrolün sağlanmasıdır. Ubeyd mühürcülüğü önceleri Halaf Çağı'nın devamı niteliğindedir. Küçük boyutlu, konik, idol şeklinde veya yuvarlak olabilen bu mühürlerde insan ve hayvan figürleri ve bitkisel motifler işlenmiştir.

Akadlarda Sanat Örnekleri

Sami kökenli bir halk olan Akkadlar (veya Akadlar) İ.Ö. 3. binyılın ortalarında yaklaşık iki yüzyıl boyunca Mezopotamya'da hüküm sürmüştür. Bütün Mezopotamya'yı egemenlikleri altına alan ilk topluluk olan Akadlar, önceki Kent Kralı imgesinin yerine Evrenin Kralı simgesini ortaya çıkarmışlardır. Bu kavramı belki de ilk kullanan topluluk olarak Akadlar kültürel anlamda Sümerlerin mirasçılarıdır ve Sümer kültürünü büyük oranda benimsemiştirler.

Bu çağda ilk kez, bütün kent devletleri Akadlar'ın yönetimi altında birleştirilmiştir. Akad kralları gene ilk kez "dünyanın dört bir tarafına egemen kral" unvanını almışlardır. Sümer dili kullanılmamış, ancak Sümer kültürü olduğu gibi Akad kültürü ile bir araya

gelmiş ve değerlendirilmiştir. Akad dilinin bu çağda, önem kazanan ve bütün Önyasya'da konuşulan dil olduğu bilinmektedir.

Heykel sanatında Akad Devleti'nin başında bulunan tanrılaştırılmış kralına, süslemede çok önem verilmiştir. Kabartmaların konusu kahramanlıktır. Üzerinde daima karşı karşıya iki kişinin çarpışmasını gösteren fetih anıtları yapılmıştır.

Akad devrine ait bulunan bütün rölyeflerde, esirlere yapılan işkence önem kazanan bir konu olmuştur. Savaş sahneleri, Mezopotamyalı için çok önemlidir. Bu eserlerin Sümer kültürü ile doğduğu, ancak Akad çağında yapıldığı kabul edilmektedir. Savaş, zafer, esirler, şehit düşmüş askerler, hep iki kişi halinde karşı karşıya ve yan yana olarak anlatılmışlardır. Figürler üst üste getirilmediğinden, vücutlar bağımsız olarak ifade edilmişlerdir.

Akad sanatının, Sümer sanatının bir devamı olduğunu düşünmek yanlıştır. Zengin bir şekilde stilize edilmiş olan sakal ve saçın ifadesi, Akadlar tarafından Sümerlerden alınmış bir biçimlendirme şeklidir. Fakat herşeye rağmen Akad heykellerindeki ruh tamamen başkadır. Akad sanatı, derinliğe, hacime ve forma önem veren, imparatorluk ihtişamını düşünen bir niteliğe sahiptir.

Diyarbakır'da Maden Sanatının Gelişimi

Yerleşik yaşama geçişin başladığı merkezlerden biri olan Diyarbakır aynı zamanda önemli maden merkezlerinden birisidir. Diyarbakır'ın Ergani ilçesindeki Çayönü yerleşmesinde yapılan arkeolojik kazılarda, bakırdan yapılmış süs eşyalarına rastlanmıştır. Bunların teknolojik özellikleri, çanak-çömleksiz Neolitik Dönem'de metalurji alanında önemli gelişmeler olduğuna işaret etmiştir. Ele geçen bu buluntular yalnız Anadolu'da

Akad Dönemi'ne
ait bronz heykel

Akad Kralı Naram
Sin'e ait stel

değil, insanlık tarihinde şimdiye kadar ortaya çıkarılan en eski örneklerdir. Yaklaşık 9000 yıldan beri işletilmekte olan Ergani maden ocakları Anadolu'daki en uzun işletilmekte olan maden ocağı olmasının yanında, madencilik tarihinin gelişim evrelerini yansıtmaması açısından da ayrı bir önem taşımaktadır.

Diyarbakır bölgesinde maden sanatı, salt Antik Dönem'de değil, hemen her dönemde önde gelen sanat dallarından biri olmuştur. Ortaçağ'dan beri bakır ve bronzdan eşya üretiminin yapıldığı ilde, Selçuklu Dönemi'nde de çok iyi işçiliği olan kaliteli ürünler üretilmiştir. Bu dönemdeki tunç ve pirinç eserlerin en erken örnekleri, 11-12. yüzyıllara tarihlendirilen Güneydoğu Anadolu üretimi olan eserler oluşturur. Bölgedeki madencilik faaliyetleri bu coğrafyada önemli bir güç olan Artuklular Dönemi'nde de sürdürülmüştür.

Selçuklu Çağı Anadolu'sunda madeni eşya üretim merkezinin Diyarbakır'ın da içinde yer aldığı Artuklu bölgesi, yaratıcı okulunun da Musul okulu olduğu, o dönemde yönetim merkezi olan Konya'nın ise, ikinci bir merkez konumunda kaldığının araştırmacılar tarafından belirtilmesi, Artuklu bölgesinin, maden sanatı alanında Anadolu Selçuklu Çağı'ndaki önemine işaret etmektedir.

Farklı kültürlerle sahip halkların bir arada yaşadığı Güneydoğu Anadolu Bölgesi metal eserlerinde, Anadolu'ya özgü özelliklerin yanında, diğer sanat dallarında olduğu gibi, farklı bölgelerin ve kültürlerin etkilerini yansıtan eklektik bir sanat üslubu söz konusudur. Bu bölgede yapılmış eserlerde özellikle Artuklu metal eserlerinde Orta Asya, Suriye, İran ve Mezopotamya kökenli kompozisyon ve tekniklerin yanı sıra, Bizans sanatının ve daha önceki uygarlıklarında etkisi gözlenebilmektedir. Artuklu döneminde, Güneydoğu maden atölyelerinin, Kuzey Suriye'deki atölyelerin etkisinde kaldıkları, bu bölgeden gelen ustaların, dönemin sultanları için yaptıkları döküm tunç havan, şamdan, kandil ve ayna gibi çeşitli eserler üzerinde yer alan imzalarından anlaşılmaktadır.

Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu döneminde de, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki en büyük atölyeler yine Diyarbakır'da bulunmaktaydı. Ergani'den elde edilen ham bakır, hem askerî hem de sosyal alanda kullanılmak üzere Diyarbakır'da bulunan kalhanelerde işlenmekteydi. Osmanlılar, Diyarbakır'ı topraklarına katmalarının ardından, burada darphane kurarak, zengin maden rezervlerine sahip kentteki maden ocaklarını işletmişlerdir.

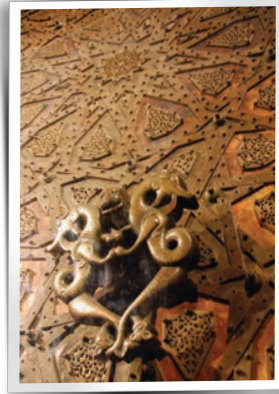
El sanatları alanında ileri bir seviyede olan Osmanlıların, Diyarbakır'a hâkimiyetiyle birlikte, 16. yüzyılda, el sanatları alanında özellikle kuyumculukta Diyarbakır'ın ünü, imparatorluk sınırlarını aşan bir seviyeye ulaşmıştır. Kentteki özel imalathanelerinde elde edilen işlenmiş güherçilenin (barut üretiminde kullanılan bir madde). Halep ve Trablusşam'a kadar gönderildiği bilinmektedir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar bölgede canlılığını koruyan maden sanatı, hızla değişen ve gelişen teknolojik ve sosyo-ekonomik yapıdaki yerini ve önemini günümüzde, Türkiye'de el sanatları alanında faaliyet gösteren

birçok atölye gibi, kaybetmiş olsa da, özellikle bakır işçiliği alanında köklü bir geçmişini olan ilde faaliyet gösteren az sayıdaki atölye ile başarılı bir şekilde devam ettirilmeye çalışılmaktadır.

Daha çok sipariş üzerine üretimin yapıldığı bu atölyelerde, kapı tokmakları, üsküreler, ibrikler, şerbet tasları, siniler, kıldanlar, badiyeler, kapaklı sahanlar ve nikra adı verilen büyük kavurma kazanları yapılmaktadır. Yapılan ürünlerin çoğu dövme tekniği ile şekillendirilmekte, yüzeyleri kazıma, çalma, kabartma, stampa teknikleri ile süslenerek değişik geometrik, bitkisel ve yazılarla süslenmektedir.

Selçuklu metal sanatına ait bir örnek. Şifa tası, Topkapı Sarayı

Artuklu metal sanatına ait bir kapı topmağı

6. DEMİR DÖNEMİ

Demir Dönemi, insanlık tarihinin ilkçağlarında, hayvanları öldürmek için kullanılan keskin bıçakların, ağaç kesmeye yarayan baltaların ve savaş aracı olan kılıçların demirden yapılmaya başlandığı döneme verilen addır.

Demir cevheri yani içinde demir bulunan kayaç ve topraklar dünyada en çok rastlanan madenlerdendir. Doğada yer yüzeyine yakın yerlerde bulunduğu için tunç yapımında kullanılan bakırdan çok daha kolay elde edilmekteydi. Buna karşın eritilmesi için çok daha yüksek sıcaklıklar gerekmekteydi. Bu sıcaklık da odunkömürünün icadıyla sağlanmıştı. Demir odunkömürü ateşinde eritilebilmekteydi ve bu işlem için çok fazla araç gereç gerekmemekteydi. Ormanlara yakın kurulan odunkömürü ocakları demir elde edilmesini çok kolaylaştırmıştı. Demir kullanımının yaygınlaşmasıyla, çok miktarda üretilen tarım ve üretim aletleri kolay elde edilebilir olmuştu. Zanaatçılar demirden yapılmış aletleri kolayca bulabiliyorlardı. Gene demirden yapılmış savaş aletleri kolay elde edilebilir olduğundan halkların savaşlarda söz sahibi olmasını sağladı.

Demir Dönemi İ.Ö. 1200'lerde başladı. Daha önceleri de demir madeni biliniyor ve kullanılıyordu ama eritilemediğinden çok az elde edilebiliyordu ve değerliydi. Bu madenden, süs eşyaları ile kral hançerlerinin sivri bölümlerinin yapımında yararlanılıyordu. İ.Ö. 2700'lerden kalma Mezopotamya'daki Ur Kral Mezarları'nda demir eşyalar bulunmuştur. Demir Dönemi'nde eskinin büyük devletleri yerini tüccar ve zanaatçıların ağırlıkta olduğu küçük kent devletlerine bırakmaktadır. Bu dönemde Güneydoğu Anadolu, Asur ve Hitit uygarlıklarının etkisi ve kontrolü altında bulunmaktadır.

Asur Sanatından Örnekler

Asurlular, aslen Kuzey Irak'ta, Dicle kıyısında bulunan Aşur/Asur (Qalat Şarqat) şehri ve çevresinde yaşayan bir Sami toplulukken, özellikle İ.Ö. 2000 sonrası doğu-batı arası ticaretten faydalanarak gelişmiş ve topraklarını genişleterek ülkelerini bir imparatorluğa dönüştürmüşlerdir.

İlkçağda, Ortadoğu'nun en büyük imparatorluklarından biri olan Asur, İ.Ö. 2. binyılın başından itibaren özellikle Anadolu'da koloniler kurmuşlardır. Asur ülkesi, önceleri Babil'e, İ.Ö. 2. binyılın büyük bölümü boyunca Mitannilere bağımlı kalsalar da İ.Ö. 14. yüzyılda bağımsızlıklarını kazanmış ve Fırat'a kadar topraklarını genişleterek buralara yerleşmişlerdir. Daha sonra Mezopotamya'da, Anadolu'nun güneydoğusunda, zaman zaman da Suriye'nin kuzeyinde büyük güç kazanmışlardır.

Asurlular yalnızca imparatorluklarının doruk noktasına ulaştığı İ.Ö. IX. ve VIII. yüzyıllar arasında özgün bir sanat geliştirmiş, o dönemde Ninova, Nemrud ve Horsabad'da saraylar yaptırmışlardır.

Mezopotamya mimarlığının etkisi altında kalan Asur mimarlığında çok az yenilik gözlenmektedir. Yüksek taraçalar üstünde kerpiçten yapılmış çok büyük yapılar; mazgallarla donatılmış tahkimli surlar; kare biçiminde, yüksek kuleler; çıkıntılı taşlardan yapılmış gediksiz duvarlar; karmaşık saraylar; ziguratlar yani tapınakları bulunmaktadır. Kapılardan yalnızca kemerli olanları süslenmiş, bu süsler arasında da daha çok koruyucu-hayvan konusu işlenmiştir. Horsabad'daki canavar görünüşlü kanatlı boğalar, bu anıtsal mimarlığın başlıca öğeleri sayılmaktadır. Heykeller ve kabartmalar ise genellikle kralların yaşamlarını ve yaptıklarını övmek için hazırlanmıştır. Tümünde gözlenen sert üslup, savaşı halkın yapısına uygundur gözükmektedir.

Asurluların sanattaki özgünlüğü ve hayvan resimleri çizmedeki ustalığı, tarih olayları anlatan alçak kabartmalarda görülmektedir. Sarayların duvarları av ve savaş sahnelerini canlandıran, ince alçıtaşı ya da alçıdan yapılmış büyük levhalarla kaplanmıştır. Bu alçak kabartmalarda hükümdarların gücü, kahramanlıkları tekdüze ama gerçekçi bir biçimde ortaya konmuştur. Asur sanatında dinsel etkiler görülmediği gibi, günlük yaşamla ilgili görüntülere de aşağı yukarı hiç raslanmamaktadır. Asur sanatının asıl üstünlüğü, teknik alanda gözlenmektedir: Zarif çizgiler, en küçük ayrıntıyı bile kusursuz bir biçimde yansıtan çalışmalar; kompozisyondaki açıklık, oymalardaki güçlülük, bu teknik yeterliliğin sonuçları olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın Asur sanatındaki tekdüzelik yalnızca av ve savaş sahnelerinin sürekli yinelenmesinden değil, aynı zamanda da çizimde belirli kalıplara sürekli uyulmasından kaynaklandığı savunulmaktadır.

Yandan görülen bir yüz üstüne, önden görülen bir gözün yerleştirilmesi (bkz. Mısır sanatında olduğu gibi), üsluplaştırılmış bir saç ve sakal çizme yöntemi (salyangoz kıvrımlarını andıran saç bukleleri; tirbuşon biçiminde sakallar), figürlerde insan anatomisini deforme etmiştir. Doğal öğelerin heykelerde perspektif bulunmamaktadır.

Asur geleneğinde duvar resminin önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Horsabad (Khorsabad) sarayından kalan tek örnek (Halep Müzesi'nde) bir yana bırakılırsa, Asur saraylarının duvarlarını süsleyen resimlerden günümüze ulaşamamıştır. Yakın dönemde Tel-el Amarna Sarayı'nda ortaya çıkartılan tutkallı boyayla yapılmış, 130 metre uzunluğundaki duvar resimleri, alçak kabartmalardaki figürlerle aynı özellikleri göstermektedirler ancak doğa üstü ve mitolojiye özgü figürlerin bolluğu açısından farklı olarak kabul görmektedirler.

Gaziantep Karkamış kazılarında ortaya çıkarılan
Asur Dönem'i duvar kabartmaları

Hitit Sanatından Örnekler

i.Ö. 2000 yıllarında Anadolu'ya Kafkaslar yolu ile doğudan gelen Hititler, kısa sürede Anadolu'daki yerli halk ile kaynaşarak Yakın Doğu tarihinin en büyük kültürlerinden birini oluşturmuş, Anadolu'da ilk büyük uygarlığı kurmuşlardır.

Merkezleri Hattuşaş (Çorum yakınlarında Boğazköy)'tir. Diğer önemli yerleşim merkezleri; Alacahöyük (Çorum), Alişar (Yozgat), Kültepe (Kayseri), Karahöyük (Konya),

Beycesultan (Denizli) ve Yanarlar (Afyonkarahisar) olarak kabul edilmektedir. Yapılan kazılarda çok sayıda tapınakla birçok tanrı heykelinin bulunması, Hitit sanatının daha çok (Mezopotamya, Mısır'da olduğu gibi) dinsel bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır. Hitit mimarisinin en önemli özelliklerinden biri yapıların "anıtsal" oluşudur. Erken Hitit Dönemi'nden başlayan yapılardaki bu anıtsallığa gidış, Hitit İmparatorluğu Dönemi'nde daha büyük boyutlara ulaşmış, bu tür yapılar anıtsal görünümlü kentlerin oluşmasına neden olmuştur.

Hitit Dönemi'nde anıtsal kent mimarisinin en iyi izlenebileceği yer başkent Hattuşaş'tır. Kent; kurulduğu yüksek arazisi, savunma amacıyla yapılan kalın duvarlı surları, kente girişi sağlayan kapıları ile anıtsal bir görünüm kazanmıştır. Kenti çevreleyen surlara yapılan "Kral Kapısı", "Aslanlı Kapı" ve "Yer Kapı" diye adlandırılan üç kapı, yapılış özellikleri açısından kentin en önemli üç girişini oluşturur. Kalelerde "potern" diye adlandırılan yer altı geçitlerinin bulunması, kapıda sfenks yontularının oluşu; Aslanlı Kapı'nın dış yüzünü süsleyen aslan kabartmaları; Kral Kapısı'ndaki tanrı kabartması gibi özellikler bu kapıları, yapı sanatının en etkileyici örnekleri arasına sokmuştur. Kentin doğusunda bulunan "Büyük Kale" ülkenin yönetim birimlerinin bulunduğu, hemen tümü anıtsal yapılardan oluşan bir bölgedir.

Tapınaklar, dikdörtgen bir avlu çevresine sıralanmış dar ve uzun odalardan oluşur. Ele geçen buluntulardan, odalardan bir bölümünün devlet arşivi ve yönetim binaları olarak kullanıldığı saptanmıştır. İçine tanrı heykellerinin bulunduğu kutsal odanın bulunduğu asıl tapınak bölümü, anıtsal girişi ile bu avlunun ortasındadır.

Hattuşaş'ta Büyük Kale'nin batısında yer alan "Aşağı Kent", bir dinsel bölge görünümündedir. Yapılan kazılarda ortaya çıkarılan yedi tapınaktan en büyüğü burada bulunmuştur. Başkent Hattuşaş'ın yakınlarında bulunan Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı, Hitit Dönemi'nin dinsel inançlarının değerlendirilmesi açısından bilim insanlarına büyük kolaylıklar sağlamıştır.

Hattuşaş gibi bir başka önemli Hitit yerleşmesi de Gaziantep yakınlarındaki Karkamış antik kentidir. Bugünkü Karkamış kasabası yakınlarındaki kalenin bulunduğu tepede, Tarih Öncesi kalıntıların yanı sıra, Erken ve Geç Hitit dönemlerinden iki ana yerleşim yeri saptanmıştır. Dış Kent, İç Kent ve Kale olmak üzere üç bölümden oluşan dikdörtgen planlı Karkamış'ta; yönetsel ve dinsel işlevli yapılar, kentin çekirdeğini oluşturmaktaydı. Yapılar; Hitit-Asur üslubunda kabartmalarla kaplı siyah bazalt ve beyaz kireç taşı ortostatlarla süslüdür. Bulunan kabartmaların çoğunluğu, Geç Hitit Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Bu kabartmalar, Tanrıça Kupapa ve onun adına yapılan tören alayındaki askerlerin, rahiplerin, çeşitli hayvanları taşıyan kişilerin, uzun ve düz kılıçlarla silahlanmış prenslerin, savaş arabalarının, karışık yaratıkların, koruyucu hayvanların yer aldığı tören alayı betimlemeleriyle İ.Ö. I. bin yıl başlarındaki yaşam biçimine, giysilerine ve kültürüne ışık tutmaktadır. Karkamış kabartmalarının, büyük çoğunluğu bugün Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Karkamış Antik Kenti ise Türkiye-Suriye sınırındaki askeri bölge içinde bulunduğundan, ziyarete kapalıdır.

Hitit şehirleri çok fazla yıkıma uğradığı için kalıntıları günümüze kadar gelmemiştir. Ancak yine de Hitit evlerinin taş temelli ve kerpiç duvarlı olduğu bilinmektedir. Tek katlı olan bu evler düz damla örtülü olarak yapılmıştır. Hititlere ait dinsel, askerî ve sivil mimari örneklerinde dikkat çeken özelliklerden biri de kabartmalı orthostatlar adı verilen binaların dış cephelerinde, duvarların alt bölümlerini süsleyen taş bloklardır. Yapıları hem dış etkilere karşı koruyan hem de süsleyen bu orthostatlara birçok Hitit yapısında rastlanmaktadır.

Hitit heykel ve kabartmaları konusunu; kral ve tanrı betimlemeleri, av ve savaş sahneleri ile insanların günlük yaşantılarından almıştır. Kabartmalarda; Tanrılar ve krallar, bir kolları öne uzatılmış, öteki elleri göğüs hizasında yere paralel durumdadır. Tanrıça ve kraliçeler, bir kol tam öne, diğeri öne uzatılmış ve yukarı kıvrılmış durumdadır. Bütün figürlerde eller yumruk şeklinde sıklıdır. Krallar tanrılara ibadet ediyorsa, iki elleri yumruk biçiminde birleşmiş ve yüz hizasındadır. Tanrılar ve krallar hep bıyiksiz betimlenmiştir. Hitit kabartmalarında figürler genellikle yandan resmedilmiştir. Hitit

Çağı'nda insan figürü, görüldüğü gibi değil en ideali düşünülerek yapılırdı.

Anadolu'da anıtsal heykel Hititlerle başlamaktadır. Hititlerde heykel sanatı, sur kaplarına yerleştirilen aslan, kral ve sfenks heykelleriyle gelişmiştir. Ayrıca kuş, boğa, antilop, çift başlı ördek biçimindeki içki kapları da heykel sanatının diğer örnekleridir. Güneş kursları ve hayvan şekilli alemler, bir sopanın ucuna takılarak, rahipler tarafından törenlerde taşınırlardı. Güneş Kurslarının ortasında duran boğa, geyik, aslan gibi hayvanlar tanrıların sembolleri veya taptıkları hayvanın heykelciğiydi. Boğa en büyük tanrı olan Gök Tanrısı'nın sembolüdür. Kursu çevreleyen yuvarlak kainatı, etraftan ışınlar çıkması güneşi, ortasındaki hayvan bir tanrıyı, sallandıkça ses çıkaran küçük çembercikler yıldızları, Kral alemlerinin hepsi bir çift boğa boynuzu tarafından taşınmaktadırlar.

Gaziantep yakınlarındaki Yesemek Heykel Atölyesi'nde ortaya çıkarılan Hitit Dönemine ait heykeller

Gaziantep Karkamış kazılarında ele geçen Hitit Dönemi'ne ait duvar kabartması

Geometrik bezeli, çivi yazılı ve hiyeroglifli insan ve hayvan figürlü mühürler ve damga mühürler bol miktarda ele geçmiştir. Yerli damga mühürlerde hep hayvan motifleri yer alır. Çift başlı kartal sevilen bir motiftir. Yuvarlak damga mühürlerin kenarında sahibinin adı yazılıdır. Boğazköy'de Hitit krallarının toplu halde mühür baskıları bulunmuştur. Mezopotamya menşeli silindir mühürlerde hep dinî motifler bulunmaktadır.

7. ROMA DÖNEMİ

Romalılar İ.Ö. 64 yılında Anadolu'nun güneydoğu kesimlerine hâkim olmuştur. Bu dönemde Fırat Nehri'nin doğal bir sınır olarak kullanılması Gaziantep bölgesinin de önemini arttırmış ve Fırat boylarına doğudan gelecek tehlikeleri önlemek üzere buraya lojyenler yerleştirilmiştir. Bölgenin hemen her yerinde bu döneme ait kalıntılara rastlamak mümkündür. Şimdilik en kapsamlı bilgiyi Zeugma ve Doliche (Dülük) antik kentleri vermektedir. Roma ülkesi İ.S. 395'ten itibaren Bizans İmparatorluğu içinde kalmıştır. Dinsel temellere dayanan ve Roma mirasının üzerine oturan Bizans Dönemi'nden günümüze özgün denebilecek anıtsal kalıntı ne yazık ki ulaşamamıştır.

Roma sanatı Yunan sanatının bir devamı, taklitçisi ya da yozlaşması biçiminde değerlendirilmektedir. Mimaride Yunan ekolünün geliştirerek yeni taşıyıcı sistemler kullanmışlardır. Heykelde portre alanında önemli ve gerçekçi görünen eserler vermişlerdir. Heykellerinin konusu, genellikle Yunan heykellerinin taklidi ve Yunan mitolojisidir. Duvar resmi, mozaik ve üzeri resimlenmiş ahşap panolar da Roma sanatı içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Sanatçıların ise perspektif ve mekâna önem verdikleri gözlenmektedir.

Roma'nın sanat alanındaki en önemli katkısının mimarlıkta olduğu söylenebilir. Milat yıllarına gelinene dek büyük ölçüde Etrüks etkileriyle gelişen Roma mimarlığı İ.S. 1. yüzyıl içinde yeni bir yönelim içine girmiştir. Yeni yapı biçimleri oluşturmuşlar, yeni taşıyıcı sistemler geliştirmişler ve yeni malzemeler kullanan Roma mimarları Yunan mimarlığının hemen hemen tek bir yapı tipinden (tapınaktan) ibaret olan yapı repertuarını geliştirmişlerdir. Yunan Agorası daha da geliştirilerek Roma kentlerinin merkezlerinde yer alan ve çevresi önemli kamusal yapılarla kuşatılmış forum şeklini almış amfi tiyatrolar ve hamamlar yapılmıştır. Özellikle geliştirdikleri yeni planlar ve strüktürler (kemer, tonoz, kubbe gibi taşıyıcı sistemler) ileriki yüzyıllarda da izlenecek bir tutumun ilk örnekleri olmuştur. Tümüyle yeni yapı türleri oluşturmanın dışında Yunandan alınan tiyatro gibi bazı yapılarda yeni bir plan şemasına kavuşmuşlardır. Heykelde Roma özellikle portre alanında önemli ürünler vermiştir. Roma portreleri gerçekçilikleriyle Yunan sanatından ayrılırlar. Diğer heykel ürünlerinde ise Roma heykeltçileri Yunan kopyaları üretmenin ötesinde pek az ürün vermesine karşılık Roma rölyefleri özgün eserler olarak değerlendirilebilir.

Roma resim sanatının örnekleri olarak ancak duvar resimleri ve mozaikler gelebilmiştir. Ahşap panolar üzerine bir tür tablo yapıldığı bilinmesine rağmen çağımıza ulaşabilen bu tür bir resim yoktur. Öteki örneklerde ise (duvar resmi ve mozaikler) mimari çevre betimlemeleri, peyzajlar, mitolojik sahnelere ve günlük yaşam sahnelerine dek her tür konunun genellikle gerçekçi bir tutumla işlendiği görülür. Roma resim sanatı hakkındaki bilgiler daha çok evlerden ve mezarlardan ediniliyor. Roma resimlerinde figürlü panolar,

figürlü-figürsüz manzaralar, natürmortlar (cansız doğa resimleri) ve portreler yer alır. Bu resimlerin kaynaklarının Roma heykelinde olduğu gibi çoğunlukla Eski Yunan resimlerinde olduğu bilinmektedir. Fakat Roma'da uygulamaları, teknikleri ve perspektif kuralları Roma sanatına özgüdür.

Roma sanatı genelde her alanda Yunan sanattan etkilenmiş ve Yunan sanatını taklit işine girişmiş; ancak bunu yaparken kendi niteliklerini de yansıtabilmiştir. Günümüze gelemeyen Yunan heykelleri Romalı sanatçıların taklitleriyle günümüze ulaşmıştır. Yalnız bir farkla, Roma sanatı özellikle portre alanında önemli bir ayrıcalığa sahip olduğu şüphesizdir. Resim sanatında figürler Yunan kaynaklı olmasına rağmen kompozisyondaki düzene Roma anlayışı egemen olmuştur.

Romalı ressamalar perspektif ve mekân sorunlarıyla çok yakından ilgilidiler. Bu bakımdan resimlerdeki derinlik izlenimleri onların bir buluşu sayılabilir. Çizgi ve hava perspektifi yönünden bütün sorunları çözümledikleri söylenemese de, mekân hayalini ustaca kurguladıkları kuşkusuzdur. Roma sanatçıları kendilerine özgü ışık gölge dağılımlarıyla belirlenmiş empresyonist bir üslup sergileyen, figürlerde ansal ifadelerin yer aldığı özgün eserler yapmışlardır. Küller altındaki Pompei'nin gün ışığına çıkarılması neticesinde Roma resmi hakkında önemli bilgiler edinilmiştir. Bazı resimlerde açık seçik, kesin çizgi ve renk klasizmine bir dönüş gözlenir. Sonrasındaki resimlerde ise empresyonist eğilimler karşımıza çıkar. Mozaik resim ve süsleme geleneği Roma resim sanatı ile bağıntılıdır. Örneklerine Pompei'de rastladığımız örnekler küp biçiminde renkli küçük taşların dizilmesiyle yapılmış ve bu teknikle de Yunan resimleri kopya edilmiştir. Mozaik resimlerinin en ünlüsü İ.Ö. 4. yüzyılda yapılmış bir Yunan resminin kopyası olduğu tahmin edilen ve Pompei'de bulunan İskender Mozağı'dır. İ.S. 2 ve 3. yüzyıllarda mozaik sanatında göz yanlıcı perspektifle yapılmış manzaraların yanı sıra geometrik düzenler arasına serpiştirilmiş figürler ve süsleme motifleri yaygındır. İ.S. 4 ve 5. yüzyıllara kadar uzanan Geç Roma Devri'nde ise figürlerin kaynaştığı büyük düzenler meydana getirilmiştir. Roma mozaik sanatı erken Hristiyan ve Bizans sanatını da etkileyerek çok kullanılan bir tekniğin de öncülüğünü yapmıştır. Roma mozaik sanatının zengin örneklerini Hatay'daki Antakya Müzesi'nde görmek mümkündür. Bu örneklerde genellikle mitolojik konular ve av sahneleri betimlenmiştir.

Güneydoğu Anadolu bölgesinde ise Makedonya Kralı Büyük İskender'in büyük Asya seferiyle Helenistik Dönem (İ.Ö. 333-30) başlamıştır ve Helen kültürü Önasya'ya yayılmıştır. Bu dönemde bir süre Kommagene Krallığı'nın etkisinde kalan bölge daha sonra tamamıyla Roma İmparatorluğu'nun kontrolüne girmiştir. İ.Ö. 323'te İskender'in ölümüyle imparatorluk dağılmış ve Diyadok adı verilen generaller, Asya'da yaklaşık 15 yıl birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Bu mücadelelerden sonra varılan anlaşmaya göre, Güneydoğu Anadolu'yu kapsayan toprakları General Seleukos Nikator'un (İ.Ö. 321-280) egemenliği altına girmiştir. Seleukos Nikator (I. Seleukos)'a izafeten Seleukos Devleti adı verilen ve merkezleri Suriye olan Helen krallığı, yaklaşık 200 yıl kadar bölgeyi yönetimi altına almıştır.

Zeugma

Nemrut

Zeugma Antik Kenti ve Sanatı

Belkıs/Zeugma Antik Kenti, Fırat Nehri'nin kıyısında, Nizip'in Belkıs Köyü sınırları içinde yer alır. Yaklaşık 20 bin dönümlük arazi üzerine kurulmuş olan antik kent, Fırat Nehri'nin geçilebilir en sığ yerinde olması, askerî ve ticari bakımdan stratejik bir bölge olması nedeniyle tarihin her döneminde önemini korumuştur.

Zeugma ilk kez İ.Ö. 300 yılında, Makedonya Kralı Büyük İskender'in komutanlarından Seleukos Nikator I tarafından Fırat Nehri'nin kıyısına kurulmuştur. Seleukos'un kızı Laodikeia'nın Kommangene Kralı ile evlenmesi üzerine çeyiz olarak verilen kent Kommagene Krallığı'nın dört büyük kentinden biri olmuştur. Bölgenin Roma hâkimiyetine girmesinden sonra 4. lejyonun kente yerleşmesi ile Zeugma'nın önemi daha da artmıştır.

Fırat manzaralı villaları, nehir ticareti, sosyal yaşamdaki hareketliliği ile Zeugma, dönemin en büyük kenti olarak bir cazibe merkezi halini almıştır. Hem zengin, hem de askerî güce sahip olan Zeugma, en parlak dönemini Roma egemenliğinde yaşamıştır. Bu dönemde 80 bine ulaştığı bilinen nüfus Zeugma'yı dünyanın en büyük kentlerinden biri haline getirir. Örnekleme gerekirse Zeugma, komşusu sayılan Antakya (Antiokeia) ile Mısır'daki İskenderiye'den (Aleksandria) daha küçük, Atina (Athena) ile aynı büyüklükteydi. Pompei ve şimdi dev bir metropol olan Londra (Londinum)'dan ise birkaç kat büyüklükteydi.

Ünlü coğrafyacı Strabon da Zeugma'dan bahsetmektedir. Hellenistik Dönem'de Seleukos Nikator zamanında Zeugma'da önemli imar faaliyetleri yapıldığı bilinmektedir. Kentteki Akropolün üzerine kader tanrıçası Thyke'nin bir tapınağı yapılmıştır. Bu tapınak halen toprak altındadır. Zeugma Antik Kenti kendi şehir sikkesi de basmış Roma kentlerinden biridir. Sikkeler üzerine bir tarafına Thyke Tapınağı, diğer tarafına da güçlülüğü simgeleyen Roma Kartalı motifi basılmıştır. Zeugma'ya yerleşen tüccarlar, komutanlar ve varlıklı insanlar, Fırat manzaralı teraslarda çok sayıda villa yaptırmış,

Zeugma Mozaik Müzesi

usta sanatçılar Fırat Nehri'nden çıkardıkları renkli taşlarla bu villaların tabanlarını, Antik Dönem'in mitolojik konularını içeren mozaiklerle, duvarlarını ise fresklerle bezemiştir.

Görkemli kentin güzel günleri, Sasani Kralı I. Şapur'un Zeugma'yı ele geçirmesi ve yağmalaması ile son bulmuş, ardından gelen deprem felaketi de geride kalanlara büyük zarar vermiştir.

Zeugma, özellikle Roma Dönemi'nde, sanat alanında çok ilerlemiş, zengin villaları süsleyen mozaik döşemeler dünyadaki diğer örnekleri ile yarışır hale gelmiştir. Benzerlerine ülkemiz sınırları dâhilinde yalnızca Efes Antik Kenti'nde rastlanılan mozaikler, arkeolojik açıdan büyük önem taşımaktadır. Kurtarma kazılarında ele geçen mozaikler ve diğer buluntular Zeugma'nın tam anlamıyla bir mozaik ve sanat merkezi olduğunu dünyaya kanıtlamaktadır.

Kurtarma kazıları sırasında ortaya çıkarılan ve bu alanda bir "dünya rekorunu" Gaziantep'e ve ülkemize kazandıran bullalar, yani mühür baskıları da Belkis/Zeugma'yı eşsiz kılan özellikler arasında yer almaktadır.

Eşsiz mozaikleri ile tüm dünyanın ilgisini çeken kentin, Bircik Barajı'nın inşa edilmesi ile dörtte biri sular altında kalmıştır. Su altında kalan kesim, nehir manzaralı villalardan oluşmaktadır. Bu alanda yapılan kurtarma kazıları sonucunda çıkarılan mozaikler ve diğer buluntular bugün Zeugma Mozaik Müzesi'nin en zengin koleksiyonunu oluşturmaktadır.

Kentin geri kalan bölümünde antik kaynaklara ve arkeolojik verilere dayanılarak neler olduğu tahmin edilmektedir. Yerleşimin en yüksek tepesi olan Akropolis'te bereket ve kader tanrıçası Tykhe'nin Tapınağı'nın olduğu, kent sikkelerindeki tasvirlerden bilinmektedir. Çevresindeki ovalara hâkim, kartal görünümlü bu tepe, Zeugma'nın büyüklüğünü ve görkemini de yansıtmaktadır. Kentin kuzeyinde toprak altında; agora,

odeion ve hamam gibi halk yapıları, batısında; tiyatro, askerî kamp, kuzeybatısında; atölyeler, kentin güney ve batı taraflarında nekropol alanı yer almaktadır. Eylül 2011'de Gaziantep'te açılan Zeugma Mozaik Müzesi ise koleksiyondaki 1700m²' lik mozaik ile Dünyanın en büyük mozaik müzesidir.

Nemrut'ta Kommagene Sanatı

Adıyaman'ın Kahta ilçesinde 2150 metre yüksekliğindeki Nemrut Dağı yamaçlarında hüküm süren Kommagene Kralı I. Antiochos'un tanrılara ve atalarına minnettarlığını göstermek için yaptırdığı mezarı, anıtsal heykelleri ve benzersiz manzarası ile Helenistik Dönem'in en görkemli kalıntılarında birisidir. Anıtsal heykeller doğu, batı ve kuzey teraslarına yayılmıştır. Doğü terası kutsal merkezdir ve bu nedenle en önemli heykel ve mimari kalıntılar burada bulunmaktadır. İyî korunmuş durumdaki dev heykeller kireçtaşı bloklarından yapılmıştır ve 8-10 metre yüksekliktedir.

Fırat Vadisi'nin önemli kesişme noktalarından birinin üzerinde yer alan Nemrut Dağı'ndaki kült merkezi (Hierothesion), Kommagene Krallığı'nın en parlak döneminde hükümdar olan Kral I. Antiochos (İ.Ö. 69–32) döneminde inşa edilmiştir. Stratejik önemi nedeniyle tarih boyunca egemen güçlerce ele geçirilmeye çalışılan Kommagene Krallığı'na ait Nemrut Dağı Hierothesion'u, 1881 yılında Karl Sester tarafından keşfinden sonra araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Batıda Kahramanmaraş, Göksun, Pınarbaşı; kuzeyde Malatya ve Toros Dağları ile çevrelenen; Antik Dönem'de, bereketli topraklarıyla tanınan bu krallık, bazı araştırmacılara göre İ.Ö. 163 yılında ilk hükümdar Ptolemaios; bazılarına göre ise İ.Ö. 80 yılında I. Mithradates Kallinikos tarafından kurulmuştur. İ.S. 72 yılında Roma hâkimiyetine girene kadar varlığını sürdüren bu küçük krallığın sınırları, Yukarı Mezopotamya'dan Yukarı Fırat'ın batı yakasını takip ederek doğuda Fırat Nehri'ne, güneyde ise Nizip ve Antakya'ya kadar uzanmaktadır.

Nemrut

Merkezde 30–35 derece eğimli konik bir tümülüs ile onu doğu, batı ve kuzey yönlerde çevreleyen üç terastan oluşan Nemrut Dağı Hierothesion'u, yaklaşık 2,6 hektar alana yayılır. Tümülüsün tepe yüksekliği bugün deniz seviyesinden 2206 metre olup, çapı yaklaşık 145 metredir. Doğu ve batı teraslarında kireç taşından yapılmış, Tümülüs'e sırtını dönmüş şekilde konumlanmış beş tanrı heykeli ile bunların iki yanında aslan ve kartaldan oluşan birer çift koruyucu hayvan heykeli bulunur. Heykel dizisinin arkasında, her iki terasta da birbirine eş olan, Antiochos'un vasiyetini bildirdiği eski Grekçe ile yazılmış yazıt (nomos) yer alır. Bu yazıtta tanrıların isimleri Helen ve Pers isimleriyle birlikte tanımlanmışlardır. Her iki terasta da koruyucu hayvan heykellerinin arasında yer alan tanrıların dizilimi Helen ve Pers atalarına atfen iki dilde de adlandırılmıştır. Soldan sağa sırasıyla: Kral Antiochus, Kommagene/Tyche, Zeus/Oromasdes, Apollon/Mithras-Helios-Hermes ve Herakles/Artagnes-Ares'dir.

Teraslarda anıtsal heykellerin dışında, doğu terasta simetrik düzende, daha dar olan batı terasta ise enine biçimde yerleştirilmiş, önlerinde sunaklar olan stel kaideleri bulunmaktadır. Bu kaideler dışında, batı terasta Nemrut'u özel kılan tokalaşma (dexiosis) sahnelerinin resmedildiği steller dizini ile eserin tarihini verdiği düşünülen Aslanlı Horoskop yer almaktadır. Doğu terasta ayrıca Goell tarafından basamaklı piramit olarak adlandırılan, diğer araştırmacıların ise sunak olarak tanımladıkları kare biçimli bir platform bulunmaktadır. Tümülüsün kuzeydoğusunda yer alan kuzey teras, dar bir dikdörtgen formunda olup, kumtaşından yapılmış kaide sırasını içerir. Bu kaidelerin yanında, bugün devrilmiş halde duran ve üzerinde rölyef ya da yazıt olmayan steller bulunur.

Arslanlı Horoskop, Nemrut

Nemrut Dağı Tümülüsü, 1881 yılındaki keşfinden bu yana yüzyılı aşkın bir süredir aralıklarla da olsa kazı ve araştırmalara konu olmuş; 1986 yılında ulusal mevzuata uygun olarak, Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edilmiş ve aynı yıl UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır. Nemrut Dağı Tümülüsü'nün korunmasına yönelik farklı ölçeklerde bir dizi araştırma ve uygulama projesinin hazırlanması için 2006 yılında ODTÜ (Orta Doğu Teknik

Üniversitesi) tarafından Nemrut Dağı Tümülsü merkezli Kommagene Nemrut Koruma Geliştirme Programı (KNKGP) hazırlanmıştır. Programın temel amacı: UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde bulunan Nemrut Dağı Tümülsü merkezli olmak üzere, Nemrut Milli Parkı sınırları içinde kalan arkeolojik alanlarla, Adıyaman ili sınırları içinde bulunan Kommagene uygarlığına ait anıtları içeren bölgenin uluslararası koruma bilimi ilkeleri doğrultusunda mimari, arkeolojik, tarihsel, ekonomik, sosyal, kültürel, doğal ve ekolojik değerleri ile bir bütün olarak korunması, yorumlanması, sunumu ve sürekliliğinin sağlanmasıdır. 2006-2010 yılları arasında gerçekleştirilen program kapsamında, Nemrut Dağı Tümülsü'nün korunmasına yönelik farklı nitelikte araştırmalarla, bunların sonuçlarına ve ilgili mevzuatların gereklerine göre, korumaya yönelik çok sayıda proje gerçekleştirilmiştir. Bunlar Nemrut Dağı Tümülsü'nün belgelenmesi, bir arşiv oluşturulması ve sağlıklı sunumundan; eserlerin yapısal durumu, depremselliği ve malzeme analizlerine göre ana yapı malzemelerine uyumlu restorasyon müdahalelerin tanımlanmasına kadar bir dizi araştırma ve uygulama projesini kapsamaktadır.

Doğu Terası, Nemrut

8. ARTUKLU DÖNEMİ

Güneydoğudaki Mardin, Hasankeyf ve Harput bölgelerinde 1102-1409 yılları arasında hüküm sürmüş olan Artuklu Beyliği bir Oğuz Türkmen Beyliği'dir. İsmi Türkmen beyi olan ve 1086 yılında Kudüs'ü alan 'seyyid' Artuk Bey'den almıştır.

Güneydoğu Anadolu'da, özellikle Diyarbakır, Mardin, Silvan ve Hasankeyf'te egemen olan Artuklu yönetimi bölgeye bir bayındırlık ve zenginlik dönemi getirmiştir. Eski Türk gelenekleriyle İslam geleneklerini kaynaştıran Artuklu sanatının belirgin olarak izlenebildiği alanlardan biri mimarlıktır.

Bu dönemde Büyük Selçuklu mimarlığının etkisinde yeni üsluplar denenmiştir. Revaklı avlu, yapılara içten ve dıştan egemen olan mihrap önü kubbesi, avlu köşelerine yerleştirilen çifte minare ve zengin bezemeli kesme taş işçiliği dönemin özellikleridir. Anıtsal cami mimarlığının Anadolu'daki ilk örneği sayılan Silvan Ulu Camisi'nde mihrap önü kubbesi tüm mekâna egemendir. Mardin Ulu Camisi revaklı avlulu, mihrap duvarına koşut üç şahınlı bir yapıdır; mihrap önü kubbesi iki şahını örtecek büyüklükte tutulmuştur. Dıştan yivli kubbe biçimi de bu yapıdan sonra gelenekselleşmiştir. Harput Ulu Camisi'nde küçülen avlunun çevresine mekânlar yerleştirilmiştir. Mihraba koşut üç şahından oluşan yapıda, mihrap önü kubbesi tek şahını örtecek büyüklüktedir. Kızıltepe (Dunaysır) Ulu Camisi'nde avlu köşelerine çifte minare yerleştirilmiştir. Taç kapının iki renkli taştan dilimli kemerleri Suriye Zengi mimarlığının etkisini yansıtır.

İklim koşullarına bağlı olarak açık avlulu medreselerin ilk örnekleri de Artuklular tarafından geliştirilmiştir. Mardin'deki Eminüddin Medresesi bu türün ilk örneklerindedir. Hatuniye Medresesi ise iki katlı, revaklı avlulu, iki eyvanlı tasarımıyla, özgün bir yapıdır.

Artuklu Dönemi'ne ait taş süsleme
Diyarbakır Mesudiye Medresesi

Artuklu Dönemi'ne ait taş
süsleme. Mardin Ulu Cami

Malabadi Köprüsü

Diyarbakır Zinciriye Medresesi, Zengi etkisindeki zengin taş işçiliği, kemerli revaklarla çevrili avlusuyla, açık avlulu medreselerin gelişimini yansıtır. Diyarbakır Mesudiye ve Hatuniye medreseleri Artuklu Dönemi ile Anadolu Selçuklu medreseleri arasında köprü oluştururlar. Mardin'in Koçhisar bucağındaki Harzem Medresesi, cami ve medrese, Mardin'deki Marufiye Medresesi ise medrese, cami ve türbe gibi değişik işlevli yapıları birleştiren tasarımlarıyla öncü örneklerdir. Artuklu sanatında savunma amaçlı yapılar arasında, Diyarbakır kalesinin Ulu Beden ve Yedi Kardeş burçları, tasarımları, bezemeleri ve taş işçilikleriyle dikkati çeker. Köprü mimarisinin gelişkin örnekleri olarak Hasankeyf Köprüsü (1116) ve Silvan Malabadi Köprüsü (1147) bu türün başyapıtlarıdır.

Anadolu'daki Türk hamam yapılarının ilk örnekleri de Artuklu bölgesinde bulunur. Mardin'deki Maristan Hamamı haç biçimi dört eyvanı, köşelere yerleştirilmiş odalardan oluşan sıcaklık bölümüyle ilginç bir yapıdır. Mardin'deki Radviyye Hamamı'nda da aynı plan yinelenmiştir.

Artuklu Dönemi sivil mimarlığının önemli örnekleri arasında saraylar da bulunmaktadır; Diyarbakır'da iç kalede ortaya çıkarılan Artuklu Sarayı, günümüze ulaşmayan Hasankeyf Sarayı ve Mardin'deki Firdevs Köşkü belirtilmeye değer yapılarıdır.

Anadolu-Türk maden sanatının gelişimi de bu bölgede izlenebilir. Kullanılan tekniklerin ve maden türlerinin çeşitliliği sanatçıların becerilerini gösterir. Avrupa'nın çeşitli müzelerinde ve özel koleksiyonlarda bulunan bu yapıtlar arasında, Artuklu meliki Rüknettin Davut'un adını taşıyan mine tekniğindeki bakır tas, Nurettin Artuk Şah'ın adının bulunduğu kazıma ve kabartma tekniğindeki tunç ayna, Melik Fahrettin Karaarslan'ın adını taşıyan kakma tekniğindeki piriç tas, Cizre Ulu Camisi'nin ejder ve aslan başlı tunç kapı tokmakları (biri İstanbul Türk-İslam Eserleri Müzesi'ndedir) sayılabilir.

Artuklu melikleri minyatür sanatının gelişimini de desteklemişlerdir. Anadolu'da minyatür sanatına ilişkin ilk yapıtlardan biri Artuklu Meliki Necmettin Alpi için Mihran bin Mansur'un hazırladığı, Materia Medi-ca'nın Arapça çevirisi olan Kitab ül -Haşâ'îş'tir. Saray mühendisi Cezerî'nin Nasrettin Mahmut için hazırladığı Marifet ül-hiyel il-hendesiyye ve Sufi'nin Suver ül-kevâkib is Sabite adlı yapıtı da Anadolu minyatür sanatının ilk örnekleridir.

Artuklu Sarayında Bir Bilim ve Sanat Adamı: CEZERÎ

Bedî'el-Zamân Ebû el-'İzz İsmâ'il İbn el - Razzâz el - Cezerî 13. yüzyılda Anadolu'da yaşamıştır. 2. Mezopotamyalı, eski deyimi ile Cezîre'li veya Cizreli'dir. Hayatına ilişkin olarak kitabının girişinde söylediklerinin dışında hiç bir bilgiye sahip değiliz. Kitabından öğrendiğimize göre, 1181'den başlamak üzere yirmi beş yıl, Diyarbakır Sultanı Sukmân bin Artuk'un (1200-1222), daha önce de babasının ve kardeşinin hizmetinde bulunmuştur.

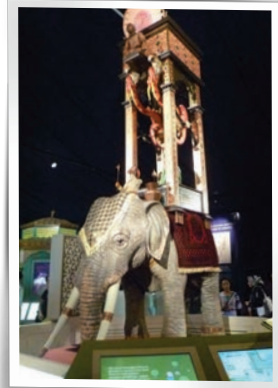
Cezerî, Sukmân bin Artuk'un isteği üzerine El-Câmi' Beyn el-Đlm ve el-'Amel el-Nâfi fî Sinaât el-Hiyel (Makine Yapımında Yararlı Bilgiler ve Uygulamalar) adlı bir yapıt kaleme almıştır. Cezerî eserinin giriş bölümünde bu kitabı kaleme alış nedenini şöyle anlatır: "Bir gün onun huzurundaydım ve yapmamı emrettiği şeyi getirmiştim... Ne düşündüğümü sezdi ve gizlediğimi açığa vurdu ve bana şöyle dedi: "Eşsiz araçlar yapmış, onları işler duruma getirmişsin. Seni yoran ve kusursuz biçimde inşa ettiğin bu şeyler kaybolup gitmesin. Benim için icat ettiğin bu araçları bir araya toplayan ve her birinden ve resimlerinden seçmeleri kapsayan bir kitap yazmanı istiyorum."

"Onun bana sunduğu modeli uyguladım ve önerilerini kabul ettim, zaten boyun eğmekten başka yapacağım bir şey yoktu. Gerekli çalışmayı yapmak üzere gücümü topladım ve bu kitabı kaleme aldım." Sinaât el-Hiyel altı kitaptan oluşmuştur. Cezerî, kitabında bu prensipleri kullanarak 50 aracın ayrıntılı tasarımını verir. Bu araçların 6'sı su saati, 4'ü mumlu saat, 6'sı ibrik, 7'si içki partilerinde eğlence amaçlı kullanılan çeşitli otomatlar, 3'ü abdest almak için kullanılan otomat, 4'si kan alma teknesi, 6'sı fiske, 4'ü kendinden ses çıkaran araç, 5'i suyu yukarı çıkartan araç, 2'si kilit, 1'i açölçer, 1'i kayık su saati ve Amid kentinin kapısıdır.

Cezerî'nin bu eseri incelendiğinde Yunan Dünyası'ndan beri bilinen prensipleri kullanmak ve geliştirmek suretiyle onun çeşitli araçlar yaptığını görüyoruz. Bu prensipler, hava, boşluk ve denge prensipleridir. Hava ve atmosferin özellikleri çok eskiden beri insanların ilgisini çekmiş ve yapılan çalışmalar sonucunda ulaşılan kuramsal bilgiler sayesinde olağanüstü araçlar üretilmiştir. Mekanik araçların inşasında hava ve boşluk kadar, denge de temel prensiplerden birini oluşturmıştır.

Yunan Dünyası'nda hava, boşluk ve denge prensipleri üzerine Ctesibios (İ.Ö. 3. yüzyıl), Philon (İ.Ö. 2. yüzyıl) ve Heron (İ.Ö. 1. yüzyıl) tarafından çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar sonucunda da çeşitli araçlar geliştirilmiştir. Bunların arasında Archimedes'i (İ.Ö.287-212) de saymak gerekir.

Cezerî'nin önemli eserlerinden bir de Artuklu Sarayı'na yaptığı kapıdır. Bu kapı 18 karış, yani dört metre yüksekliğinde ve 6 karış, yani 1,5 metre eninde dökme pirinçten yapılmış iki kanatlı bir kapıdır. Kapının orta kısmı altıgen ve sekizgen yıldız motiflerinden oluşan kafes biçimindedir. Bu kafes, birbirlerine sarılmış yapraklarla süslenmiş küff yazısıyla çevrelenmiştir: "Mülk, Tek ve Kadir-i Mutlak Olan Tanrınınıdır." Bu yazı parlatılmış biri sarı diğeri kırmızı iki yaprakla süslenmiş pirinç bir bordürle çevrilmiştir. Kanadın üst kısmında pirinç bir levha ve onun üzerinde de dökme pirinçten, olağanüstü bir işçilik ürünü olan sağlam bir yağmurluk vardır. Kapının bütün çevresi süslenmiş bir pirinç şeritle çevrilmiştir. Kapama kısmı zarif bir sütun biçimindedir. Cezerî, ilk önce kafesi nasıl doldurduğunu anlatır. Altıgen yıldız, sekizgen yıldız, badem ve eyer biçiminde tahtadan dört tane kalıp kesilir; dört parmak uzunluğunda, başları yassı olmayan, üst kısımlarında bir hurma çekirdeği biçiminde fazlalıklar bulunan demir çiviler yapılır.

Cezerî'ye ait filli su saati çizimi ve maketi

Cezerî, kapının her parçasının ayrıntılı olarak tasvirini vermediğini, geri kalanları sanatkârın el becerisine bıraktığını söyler; bu pirinç kapının masif bir kapı üzerine monte edildiğinden söz etmiş olmasa da, döküm sırasında kapının arkasında hazırladığı çivilerden, onun masif bir kapı üzerine çakılmış olduğu sonucunu çıkarmak kolaydır.

Cezerî, kapama sisteminin dökümünde son derece modern bir yöntem kullanmıştır. Mumdan, alt tarafı yassı, içi boş, boru şeklinde bir kalıp ve onun üst kısmında sonradan çivilerin sokulabileceği bir takım kabarıklıklar yapmıştır. Sonra bu kalıbın içini ve dışını kil ile kaplamış ve arada kalan mumu yakmıştır. Cezerî, bu işin ustalarının bu uygulamanın nasıl yapılacağını bildiklerini de ekler. Eriyen mumun yerini pirinç eriyiği ile doldurur. Modern dökme yönteminde, kalıbın oynamaması ve maden eriyiğinin homojen olması, yani içinde gaz kabarcıklarının kalmaması için, kalıbın üstü kum ile kapanır ve maden eriyiği bir taraftaki kanaldan kalıbın içine dökülür, diğer uç açık bırakılmak suretiyle gazların çıkması sağlanır.

Yukarıda söz konusu edilen kapama sisteminin dökümünde, Cezerî'nin bu tekniği kullandığı ve dökme sanayinin bu dönemde çok gelişmiş olduğu görülmektedir. Lynn White, bu konuya ilişkin olarak şunları söylemektedir: "Özellikle önemli olan nokta, 15. yüzyıla kadar Batı'da kullanılmamış olan yeşil kum ile kapalı dökme araçlarında madenlerin döküm tasvirlerinin ilk olarak verilmesidir."

9. İSLAM DÖNEMİ ve BEYLİKLER DÖNEMİ

Sanat tarihi açısından İslami Dönem, bu dönemde üretilen sanat eserleri onları yaratan milletlerin özellikleri bakımından farklılıklar gösterse de, birbirlerine etki ettiği, aynı dinin bir takım düşünce, duygu birliğinden ileri gelmiş eserler bulunuşu bakımından, VII. yüzyıldan beri çeşitli Müslüman milletlerin sanat eserleri İslam Sanatı adı altında toplanmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi de, İslami kültürün etkisini belli bir süre bölgeyi kontrol altında tutan Eyyubilerin, daha kısa bir süre Memluk Sultanlığı'nın ve Anadolu Selçuklularıyla müttefik ve Selçuklu kültüründen etkilenen, Akkoyunlu Beyliği ve Karakoyunlu Beyliği'nin kontrolünde yaşamıştır.

İslam dininin sanata getirdiği en büyük yenilik cami mimarisidir. İslamlıkta her sınıf halkın ayırım gözetilmeden ön saflarda namaz kılabilmesi safların geniş tutulması istediği uyandırmış, bu nedenle kiliselerin aksine camilerde enine mekân tercih edilmiştir. Plan formunun ihtiyaçtan doğması gibi, mihrap, minber, minare türünden mimari öğeler de İslamliğin gelişmesine paralel olarak zamanla ihtiyaçtan doğmuştur.

İslamliğin ilk yıllarından, o zamanki haliyle günümüze gelmiş yapı yoktur. Çünkü ilk camiler zamanla değişime uğramış, yerlerine sonradan daha gelişmiş bir mimariyi sergileyen örnekler kurulmuştur. İlk camiler üzerleri açık, kerpiç duvarlı, hurma dallarının gölgelediği çok basit yapılarıdır.

İslam mimarisinde camiler ve mihrakların, dışı ve içi değişik tekniklerle zengin biçimde süslenmiştir. Dışta, renkli taş ve mozaik süslemeler kullanılmıştır. Zaman zaman altın zemin üzerinde, bitkisel motifler, simetrik düzende yerleştirilmiş kıvrık dallar, hurma ve hayat ağaçları da İslami süsleme sanatında başlıca motifler olarak yer alır.

İslamliğin bu ilk döneminden sonra bölgelere göre değişen, çok çeşitli üsluplar ortaya çıkmıştır. İslam sanatı, Türklerin İslamiyeti kabulünden sonraki katkılarıyla daha da gelişmiştir.

Selçuklu Dönemi'nde en yaygın seramik türlerinden biri tek renk krem, sarı-kahverengi veya karışık akıtmalı renkli örneklerde kullanılmışlardır. Stilize bitkisel ve geometrik şekilli olanlar ve Selçuklu figür stiline özelliklerini aksettiren kuş, insan figürleri de vardır. Hamur sarımsı sert veya kırmızımsı, biraz daha yumuşaktır.

Beylikler Devri süsleme sanatında eserlerin yüzeyleri kalem işi, alçı veya taş üzerine yapılan süslemelerle yüzeysel bir şekilde süslenir. Bezemede bitkisel ve geometrik şekiller sonsuza dek uzatılabilecek kompozisyonlarla işlenir. Bezeme stilize çiçekler, rumiler, geometrik geçmeler ve yazı şeritlerinden oluşur. Beylikler Devri süslemesinde motif

ve kompozisyonlar malzeme ve tekniklere göre fark etmez. Bu da desenlerin nakkaşlar tarafından çizildiğini gösterir. Renkli mermer ve diğer koyu renkli taşların bir arada kullanılmasıyla sağlanan hareketli düzeyler devrin özelliğini yansıtır. Güney ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Beylikler Dönemi yapılarında benzer uygulamalara rastlarız. Kapı ve pencere kemerlerinde, kilit taşlarında, mihraplarda, revak kemerlerinde, iki veya daha çok renkte taşla bezemeler sağlanır.

Beylikler Devri maden sanatı konusundaki bilgimiz diğer alanlarla kıyaslanınca çok kısıtlı kalır. 14-15. yüzyıllardan günümüze ulaşmış, pek az tarihî eser vardır. Çeşitli koleksiyonlarda ve müzelerde bulunan ve Beylikler Devri'ne ait olabileceği kabul edilen eserler ancak kıyaslamalarla değerlendirilebilir.

Beylikler Dönemi maden işçiliği yeni bir çığır açmamıştır. Bugüne kalan az sayıda eser Osmanlı maden işçiliğine geçişi hazırlamıştır. Beylikler Devri maden sanatının kökünde yatan Selçuklu maden işçiliğine ait eserlerin çoğu pirinç demir ve bronzdandır. Altın ve gümüş çok az işlenmiştir. Leğen, tas, tepsi, ibrik, vazö, samdan, kalemden, kandil, buhurdanlık, havan, ayna, kemer tokası, kapı tokmakları gibi eserler üstün bir işçilik göstermektedir. Bu eserler kazıma, kabartma, yıldızlama, dökme, kakma ve emaye gibi çeşitli maden işleme teknikleriyle zengin bir şekilde işlenmişlerdir.

Çeşitli koleksiyonlarda ve müzelerde bulunan sayıca az Beylik Devri madenî eseri, genelde İslam maden sanatında çok gelişen tekniklerden olan pirinç veya demir üzerine altın, gümüş ve bakır kakma ile bezenen eserlerin daha mütevazı örnekleri olarak dikkati çekerler.

Türk ve İslam Sanatı müzelerinde bulunan Siirt yapımı çeşitli tuna şamdanları, Musul ekolünün Beylikler Devrine uzantısıdır. Çan biçiminde gövdeye sahip olan bu şamdanlar dökümlü yapılmıştır. Üzerleri gümüş, bazılarında da altın ve gümüş varaklar kullanılarak kakma tekniğiyle süslenmiştir. Şamdanların içi boştur. Silindirik boyunları vardır. Baş kısımları gövde formunu tekrarlar. Gövdede yer alan madalyonların içleri insan figürleriyle, on iki burç, eğlence veya taht tasvirleriyle bezenmiştir.

XIV ve XV. yüzyıllarda Doğu Anadolu, Azerbaycan, Irak ve İran'da hüküm süren Türkmen hanedanları devrinde güzel sanatlar alanında özellikle cilt, minyatür ve tezhip sanatlarında farklı özellikleriyle gelişmiş bir üslûp doğmuştur. Akkoyunlu üslûbuna ait tezhip, minyatür ve cildiyle dikkati eken Şâhnâme-i Firdevsî Türkmen üslûbunun bütün hususiyetlerini taşıyan bir şaheserdir. Karakoyunlular Dönemi Türkmen üslûbunun bilinen en güzel örnekleri arasında Dîvân-ı Kâtibi 1456'da hazırlanıp cildi, tezhibi, işçilik ve renk olgunluğu ile devrinin en mükemmel eserlerinden biridir.

Selçuklu Mimarisi

Özellikle 12. yüzyıl boyunca, batıda Bizans ile ilişkilerini ve Haçlı seferlerine karşı mücadelesini sürdüren Anadolu Selçukluları, taht kavgalarını da çözümlemek zorunda kalmış, yoğun bir siyasal ortamda yaşamıştır. Bu süre içinde, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ilk Türk Devletleri, zaman zaman Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nı veya İran ve Suriye Selçukluları'nın yüksek egemenliğini tanıyarak, Erken Dönem'in mimarlık ürünlerini vermeye başlamışlardır. Bunlar arasında Sivas, Kayseri, Malatya çevresinde 1071-1174 arasında Danişmentliler; Hasankeyf, Mardin sonra Diyarbakır merkezleri ve Harput'da 1101-1312 arasında Artuklular; Erzurum'da 1081-1202 arasında Saltuklular; Erzincan, Kemah, Şebinkarahisar, Divrik merkezlerinde 1171-1252 arasında Mengüçlüklüler, Anadolu-Türk mimarlığının şekillenmesinde, Erken Dönem'in önemli denemelerini ortaya koymuşlardır.

Anadolu-Türk mimarlığının genel karakterini kesme taş malzeme, taş işçiliğine dayanan süsleme ve yalın bir mekân etkisi meydana getirir. Tuğla, sırlı tuğla, mozaik çini ve bazen de alçı genellikle süsleme malzemesi olarak kullanılmış, çok az örnekte, Büyük Selçuklu mimarlığının genel karakteri olan tuğla malzeme, süsleme amacı dışında, yapı malzemesi olarak da ele alınmıştır.

Anadolu Selçuklu Çağı mimarlığının diğer bir özelliğini de cepheler ve ışıklandırma meydana getirmektedir. Dışa açık geniş pencere düzeni, özellikle Erken Dönem'de görülmemektedir. Bunun yerine, üst hizalarda yer alan tepe pencereleri ile yapıların ortalarında, örtüde meydana getirilen açıklıklar ışıklandırmayı sağlamaktadır. Bu orta açıklıkların, her tip yapıda, iç avlunun geleneğini yaşattığı düşünülebilir.

Cephelerde taç kapılar genel bir özelliktir. Çoğunlukla mukarnaslı niş biçimindeki kemerli kapılar, birkaç sıra ve çeşitli taş işçiliği gösteren bordürlerle çerçeve içine alınmıştır. Cephelerde, taç kapıların iki yanında veya cepheyi sınırlayacak biçimde iki yanda, minareler, bazı merkezlerde, özellikle 13.yüzyılın ortasından itibaren yaygınlaşmıştır.

Plan ve form tasarımı bakımından yapı tiplerinin kendi içlerinde belli bir gelişimini izlemek mümkündür. Bu bakımdan yapı tiplerini ele alarak, genel karakter belirlenebilir. Selçuklu Çağı, Anadolu-Türk mimarlığında, günümüze ulaşabilen anıt niteliğindeki mimarlık ürünlerinin büyük kısmı dinî mimarlık örnekleridir. Camiler bunların en ilgi çekicileridir. Dinî eğitim yanında, din dışı eğitim de yapılan ve çağının yüksek öğretim kurumları olan medreseler, ikinci bir gurubu meydana getirirler.

Camilerde; Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere Erken Dönem Anadolu-Türk mimarlığında, Şam Emeviye Camisi'nin modelini tekrarlayan Diyarbakır Ulu Camii günümüze ulaşabilen en erken örnek olmaktadır. Geniş bir avlunun güneyinde enine

gelişen çok direkli ana mekân, tasarımın aslını meydana getirir. Siirt ve Bitlis Ulu camilerinde de zamanla aynı biçime ulaşılmış olduğu gözlenir. Enine gelişen bir ana mekânın ortasında ve mihrap önünde kubbenin yer aldığı plan tasarımı ise Artuklu camilerinde ortaya çıkar ve yerleşir. Silvan ve Mardin camilerinden sonra, Kızıltepe Ulu Camii bu tipin en gelişmiş örneğidir. Buna karşılık, Danişmentli camilerinde, çok ayaklı ana mekân, mihrap önünde kubbe motifini vazgeçilmez biçimde kullanmakla birlikte, mekân enine gelişmeyi bir yana bırakmakta, kuzeydeki geniş avlu, yerini ana mekânın ortasına, merkeze alınmış iç avluya bırakmaktadır. Çoğunlukla üzeri açık bırakılan veya camekânla örtülen bu iç avlu, aynı zamanda ışıklandırmaya da yaramaktadır.

İlk Türk Beyliklerinin ve Anadolu Selçuklularının camilerinde Artuklular'ın enine gelişen tasarımı dışında, genellikle mihrap önünde kubbeli bölümün yer aldığı, çok ayaklı bir düzen gözlenmektedir. Ancak, orta açıklık veya bunu yaşatan camekân toplayıcı olmakta, çok az örnekte, doğrudan dikine bir gelişme hissedilir. Özellikle mihrap duvarı yönünde enine bir gelişme, gerek örtüde, gerekse alt bölümde mutlaka yapıya egemen olmakta, mihrap önü kubbesiyle de bu durum vurgulanmaktadır.

Diyarbakır Ulu Camii

Siirt Ulu Camii

Diyarbakır Surları

Medreselerde; Anadolu-Türk mimarlığında, iki başlıca tip medresenin paralel bir gelişme içinde 13.yüzyılın sonuna kadar yapıldığı görülmektedir. Avlulu medreseler grubunun ilk örnekleri Artuklu yapısı olarak Mardin ve Diyarbakır'da karşımıza çıkmaktadır. Oldukça gelişmiş iki katlı bu örneklerden sonra, Kayseri'de Çifte Medrese ile Sivas Keykâvus medreseleri 13. yüzyılın başında iki değişik uygulama olarak dikkati çekmektedir.

Anadolu Selçuklu Çağı saray ve köşklerinin erken örneklerine kazıların ışığında bakacak olursak; 1192'den önce, Konya'da Kılıçarslan tarafından başlatılıp, Alaeddin Keykubat Dönemi'nde tamamlanan saraydan günümüze mimari olarak fazla bir şey kalmamıştır. Ancak buradaki ilginç alçı figürlü kabartmalar ile çini kaplamalardan örnekler müzelerdedir.

Diyarbakır'da 13. yüzyılın başlarında yapılan Artuklu Sarayı'nın kalıntıları dört eyvanlı şema gösteren bir taht salonuna işaret eder. Kazılarda ortaya çıkarılan bu salonun ortasında çini kaplamalı selsebil ve havuz dikkati çeker.

Selçuklu Ahşap ve Seramik Sanatı

Ağaç işçiliği İslam sanatının bütün dönemlerinde olduğu gibi Anadolu-Türk sanatında da sevilmiş ve çok başarılı örnekler vermiştir. Bugüne kalan eserler özellikle cami, mescitlere ait minberler, rahleler, korkuluklar, pencere ve kapı kanatları, sütun başlıkları, girişler, konsollardır.

Özellikle ceviz, elma, armut, sedir, abanoz ve gül ağacından yapılan ve büyük bir zevkle işlenen ahşap malzemede çeşitli teknikler uygulanmıştır. Ahşap mimari alanda taşıyıcı elemanlarda masif, diğer eserlerde ise zaman zaman masif levhalar, kabartmalarla bezenerek kullanılmıştır. Levha halindeki tahtaların kullanımında kündeکارî diye anılan teknik kullanılmıştır. Kündeکارî işçilikte eser, pek çok parçanın çivi ve tutkal kullanılmadan, birbirine geçmesi suretiyle meydana getirilmiştir. Ahşap işçiliğimiz çakma, kabartma, yapııştırma, kafes ve boyama gibi tekniklerle zenginleşmiştir. Ahşap camiler ve mescidler ahşap stalaktitli veya devşirme olarak kullanılan Antik Devir sütun başlıkları, nefis profiller meydana getiren tavan konsolları kademeleri yerleştirilen girişleri ile de ilimizi çeker. Bu eserler, iç mimaride ahşap malzemenin değerlendirildiği ilginç örneklerdir. Ankara Aslanhane Camii, Afyon Ulu Camii, Sivrihisar Ulu Camii, Ayaş Ulu Camii, Beyşehir Eşrefoğlu Camii bu grubun Selçuklu Devrinde ün yapan örneklerdir.

Ahşap işçiliğinin en ilginç örneklerini minberler sunar. Erken İslam sanatında ilk kez en bol ahşap minber örneğini Selçuklu sanatında buluruz. Minberi ahşap olan başlıca Selçuklu yapıları şunlardır: Konya Alaattin Camii, Divriği Ulu Camii, Bursa Ulu Camii, Manisa Ulu Camii. GAP Bölgesinde ise Siirt Ulu Cami bu özelliği ile öne çıkar.

Oyma işçiliği ile bezenen rahlelerden Konya Mevlana Müzesi'nde bulunan bir örnek Selçuklu Devri'nin teknik bezeme açısından son derece ilginç ve tek örneği olarak dikkat çeker. Ahşap işçiliği evlerin süslenmesinde de kullanılır. Ahşap süsleme taşıyan unsurlar ise kapılar, pencereler ve saçaklardır. Kapı kanatları ve sögeleri ahşap oyma olarak bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiştir. Sofa, çıkma ve pencere kafesleri ajur veya çakma tekniği ile yapılmıştır.

Selçuklu Devri'nde mimariye uygulanan çini sanatı için çok bol malzemeyle fikir sahibi olurken, seramik sahası çok kısır buluntular verir. Adıyaman'ın güneyinde Samosata ve Diyarbakır İç Kale'de Artuklu Sarayı kazılarında ele geçen seramik buluntular, Anadolu Selçuklu seramik sanatı konusunda daha açık bir görüş kazanmamıza imkân sağlamıştır.

Selçuklu Devri'nde bütün İslam sanatında geleneksel olduğu gibi sınırsız, kırmızımsı gevşek topraklı vazo, sürahi, kâse, tabak ve büyük küplerin yapıldığını göstermektedir. Bazılarında oluklar, tırtıllı kabarık yollarla sade bir dekor sağlanmıştır. Tek renk sırlı turkuaz yeşil, sarı – kahverengi seramiklerin de Selçuklu Devri'nde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Burada sarımsı pembe, biraz daha sertçe hamur dikkati çeker.

Selçuklu ahşap işçiliğine ait bir örnek

Anadolu-Türk Sanatında Süsleme ve El Sanatları

Geleneksel Türk sanatı, özünde bir süsleme sanatıdır. Geleneksel sanatlar, süslemenin kullanım alanına göre, mimariye bağlı olanlar ve küçük sanatlar olmak üzere iki ana gruba ayrılır.

Mimari süsleme, yapıdaki yeri ya da seçilen teknik ve malzeme bakımından dönemden döneme farklılıklar gösterir. Ne var ki, süsleme her dönemde ölçülü kullanılmış, sadelik ve ağırbaşlılık Anadolu-Türk sanatının en önemli özelliği olarak belirmiştir.

Anadolu-Türk sanatında sonsuzluk, simetri ve figürsüzlük süslemenin ana ilkelerini oluşturur. Geometrik süslemeler, basit bordürler dışında tamamen sonsuzluk ilkesine dayanır. Geometrik süsleme dışında ise kıvrık dalların ya da spirallerin oluşturduğu kompozisyonlarda da sonsuzluk ilkesi gözlenir. Saf dekoratif bezemede hemen hemen her zaman gözetilmiş olan simetri tek ya da birkaç eksene göre seçilmiştir. Figürsüzlük ilkesinin kaynağı ise; İslam dininin Allah dışında hiçbir şeye ya da kişiye tapınma ölçüsüne varan aşırı saygı gösterilmesine kesinlikle karşı çıkılmasıdır. Bu nedenle de örneğin insan ve hayvan figürlerinin dinsel yapılar ya da dinsel konulu yazma eserlerde kullanılmasından kaçınılmıştır. Ne var ki, dinsel yapılar ve yazma eserler dışında figür, özellikle minyatür sanatı olarak Türk sanatının her döneminde kullanılmıştır.

Anadolu-Türk sanatında kullanılan motif ve desenler figürlü, bitkisel, rumipalmetlotus ve geometrik iç yazı olmak üzere beş grupta toplanabilir. Figürlü bezeme özellikle Selçuklular'da görülür. Aslan ve kartal gibi bazı hayvan figürleri simge olarak kullanılmıştır. Oldukça sık rastlanan diğer hayvan figürleri ise ejder ve boğadır. İnsan figürü ise Selçuklu sarayındaki çinilerde, Konya Kalesi'nin kabartmalarında ve 13-14 yüzyıl Konya, Akşehir çevresindeki kabartmalarda görülmektedir. Bunun dışında ise minyatür sanatında bütün dönemlerde insan figürü kullanılmıştır.

Bitkisel bezeme, biri çok stilize çiçek ve ağaç motifleri, diğeri de natüralist üsluptaki bitki motifleri olmak üzere iki ana grupta toplanabilir. Erken Dönem'lerden başlayarak 16. yüzyıl ortalarına değin Türk sanatında görülen çok stilize çiçek ya da bitki motifleri kullanımı, bu tarihten sonra terk edilerek natüralist üsluplu bitki motifleri kullanımı 18.yüzyılın sonrasına kadar sürmüştür, bu tarihten sonra da yeniden ama öncekinden farklı stilizasyon dönemine girilmiştir.

Hatai üslûbu diye adlandırılan, doğadaki çiçeklerle benzerlikleri çok az olan, stilize çiçek ya da ağaç motifli bu bezemelerde bazı çiçekler seçilebilmekte iseler de bütün motiflerin bir çiçek adıyla anılması mümkün olmamaktadır. Bu üslup başta çini olmak üzere tezhip ve cilt sanatlarında sıkça kullanılır. Natüralist üsluplu bitki motifleri arasında en sık kullanılan çiçek çeşitleri gül, lâle, sümbül ve karanfildir. Bu üslup en çok taş kabartmalarda duvar ya da pano resimlerinde ve kitap süslemelerinde kullanılmıştır.

Hatai üslubu

Rumi-palmet-lotus grubu bezemelerden ruminin zoomorf ya da bitkisel kökenli olduğu sanılmaktadır. Anadolu sanatının sevilen motiflerindedir. Bu grubun en eski motifi olan lotus, eski Mısır sanatının karakteristik motiflerinden biridir. Doğu sanatına Hellenistik akım yoluyla girmiş olduğu sanılan palmet motifinde de Orta Asya sanatından etkiler görülür.

Türk bezeme sanatında çokça kullanılan bezeme türlerinden biri de İslam sanatının kendine özgü görünüşlerinden olan ve bu sanatın ya da etkilerinin kendini gösterdiği bütün çevrelerde yaygın olarak kullanılan geometrik bezemedir. Basit ve yıldızlı motifler olmak üzere iki grupta toplanırlar. Basit şekillerden en sık görüleni tek eksen üzerinde gelişen bordürlerdir. En az elemanlı bezeme tipleri ise iki kırık çizginin birbirini kesmesiyle oluşan basit zencirek motiflerdir. Bu motif Osmanlılar'da mimariden çok tezhip sanatında örülür. Türk sanatında oldukça sık kullanılan diğer bir motif, Türkçe'de "aşık yolu" diye de anılan "meande"dir. Basit geometrik motifler ayrıca kare, üçgen ve zikzaklardan oluşan çok sayıda farklı tiplerde de görülebilmektedir. Geometrik bezemenin ikinci grubu olan yıldızlı motifler ise, ikiden fazla yönde birbirini kesen zikzakların üst üste çizilmesi ile elde edilir. Yıldızlı desenler arasında en sık kullanılanı sekiz kollu olanıdır. On ve on iki kollu yıldızlardan oluşan desenler de Türk sanatında bir hayli çoktur. Güzel yazı sanatı, dünyanın birçok bölgesinde görülmekle birlikte, bir sanat olarak en iyi gelişmesini Doğu ve özellikle İslam dünyasında göstermiştir. Güzel yazı, İslam dünyasında hat, saf dekorasyon ve bazen de soyut resim olarak gelişmiş ve başlı başına bir sanat dalına dönüşmüştür.

Şanlıurfa'da Taş Süsleme

Şanlıurfa ve çevresinde ağaç malzemenin bulunmayışı, yüzyıllardan beri mimaride ana malzeme olarak taşın kullanılmasına neden olmuştur. Kolay işlenen, ocaktan çıktuktan bir süre sonra sertleşen ve halk arasında 'havara daşı' olarak adlandırılan kireç oluşumlu bu taş, tarih boyunca Şanlıurfa yapılarında rahatlıkla kullanılmıştır. Urfa taşının işlemeye son derece elverişli olması, mimaride zengin bir taş süsleme geleneğinin doğmasına neden olmuştur. Şanlıurfa mimarisindeki taş süsleme geleneği Neolitik Çağ'a kadar inmektedir. Nevala Çori ve Göbeklitepe'de yapılan arkeolojik kazalarda bulunan ve İ.Ö. 9600-7300 yıllarına tarihlenen insan ve hayvan heykelleri aynı zamanda Anadolu'nun ve dünyanın bilinen en eski figürlü plastik sanat örnekleridir. Sultantepe ve Harran'da yapılan arkeolojik kazalarda bulunarak Urfa Müzesi'ne getirilen mimari parçalardaki insan ve hayvan rölyefleri Babil, Asur ve Hitit dönemlerine tarihlenmektedir. Şanlıurfa Kalesi'ndeki Roma Dönemi'nden kalma İ.S. 240-242 tarihli çift sütunun akantus yaprakları ile süslü kartal başını andırır başlıkları ile Ulu Cami avlusundaki Bizans Dönemi'ne ait St. Stephan Kilisesi'nden kalma sütun başlıkları o dönemlerin taş süslemeciliği hakkında önemli fikir vermektedir. Şanlıurfa mimarisi İslami Dönem taş süslemeciliğinde, İslam süsleme sanatlarının bitkisel süsleme, geometrik süsleme, figürlü konular, sembolik formlar, yazı ve kompozisyonlar (karma/bileşik kullanım) gibi ana gruplarına yer verilmiştir. Bu ana gruplar içerisinde yer alan motifler zengin bir repertuvara sahiptir. Öyleki, İslam süsleme sanatlarında yer alan ve Urfa taş süslemeciliğinde bulunmayan motif hemen hemen yok gibidir. Motif zenginliğinin yanında teknik zenginlik de dikkati çekmektedir. Taş süsleme sanatı tekniklerinden olan kabartma, oyma, şebekeli oyma, kakma ve çizikleme teknikleri Şanlıurfa taş süslemeciliğinde görülmektedir. İslami Dönem taş süslemeciliğinin Urfa'daki en eski örnekleri VIII. yüzyılda Emevi ve Abbasi hâkimiyetine giren Harran'da görülmektedir. 744-750 yıllarında Harran'ı başkent yapan

Şanlıurfa Ganceci Konağı'ndan bir detay

Emevi hükümdarı II. Mervan tarafından inşa ettirilen, daha sonraları Abbasiler ve Eyyubiler tarafından genişlettirilen Harran Ulu Camisi'nde; bu dönemlerin üslup özelliklerini taşıyan ve İslam süsleme sanatlarının şaheserleri arasında sayılan taş süslemeler yer almaktadır. Şanlıurfa mimarisinin önemli bir bölümünü oluşturan evlerdeki taş süslemeler anıtsal eserlere nazaran daha zengin bir durumdadır. Hiç süslemesi bulunmayan çok sayıdaki cami, han, hamam gibi anıtsal eserlere karşılık süslemesiz bir eve rastlamak hemen hemen mümkün değildir. Anıtsal eserlerde Türk-İslam Sanatı süsleme özelliklerini taşıyan geometrik motifler hâkim olmasına rağmen, evlerde mahalli üsluptaki bitkisel süslemeler ağırlıktadır. Şanlıurfa Evleri'ndeki taş süslemeler, sokak kapısı alınlıklarında, odaların avluya bakan cephelerinde, eyvan kemerlerinin ve tonozların kilit taşlarında, ışık takalarında (havalandırma penceresi) yoğunluk göstermektedir. Urfa camilerinden Nimetullah, Yusuf Paşa ve Hızanoğlu camilerinin mihrapları çevresinde görülen geometrik geçmeli bordürler anıtsal eserler üzerindeki taş süslemenin en önemli örneklerini teşkil etmektedir. Urfa mimarisinin vazgeçilmez unsurlarından olan taş süslemeciliği, mimarinin betonarmeye dönüşmüş olması nedeniyle günümüzde terk edilmiş durumdadır.

Göbeklitepe,
taş süsleme

Harran Ulu Cami
taş süsleme

Şanlıurfa sivil mimaride
taş süsleme

Şanlıurfa kalesi, Roma dönemi
sütun başı

10. OSMANLI DÖNEMİ

Osmanlıların meydana getirdiği sanat, bütün daha önceki Türk Sanatları'nın, dünyanın en zengin kültürlerinin kaynaştığı topraklar üzerinde yeniden ve dünya çapında bir değerlendirilmesidir.

Osmanlı sanatı ve mimarisi, mevcut üslup ve temalarla birlikte yeni geliştirilen biçim ve ifadeleri de kullanmış, dış etkileri sindirip bünyesine katarak canlı bir üretim sürekliliği ortaya koymuştur. Geleneğe bağlı, yenilikçi ve dışarıdan gelen unsurların sentezi ile gelişen güzel sanatlar, Osmanlı tarihinin her döneminde eşsiz ve kendine has üsluplar sergilemiştir.

Osmanlılar, dünyaca ünlü imparatorlukların kültürel geleneklerinin vârisi olmuşlardır; bunlar arasında Timurîler, Anadolu ve Batı Asya Selçukluları ve Atabekleri, Mısır ve Suriye Memlukları, Bizanslılar ve Balkanlar ile Akdeniz'in Hristiyan devletleri bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar Osmanlı sanatı ve mimarisinde gözlenen dinamizmin sebebini, kısmen ihtiva ettiği İslâm, Türk ve Avrupa unsurlarına, kısmen de imparatorluğun hâmilliğini yaptığı sanat hareketlerinin varlığına bağlamaktadır. Osmanlılar altı yüz yılı aşan bir süre içinde üç kıta arasındaki bağları kontrol eden politik ve ekonomik yönden çok güçlü bir imparatorluk kurmakla kalmamışlar, aynı zamanda kendilerine miras kalan gelenekleri sindirip geliştirerek, toplumlarını ve kültürel kimliklerini temsil eden bir ifade şekli oluşturmuşlardır.

Osmanlılar Anadolu'da güçlendikleri zaman bölgede farklı dinler, etnik gruplar ve diller bulunmaktaydı. İmparatorluk genişledikçe, daha farklı kültür varlıkları da bünyesine katmıştır. Bu karşılıklı etkileşim ve sentez, çeşitli gelenekleri uyum içinde birleştirerek, kendine özgü Osmanlı üslup ve temaları ortaya koymak üzere sanatlara yeniden hayat vermiştir.

Şanlıurfa Rızvaniye Camii, Osmanlı Dönemi

Devlet yönetimiyle paralellik gösteren Osmanlı İmparatorluğu'nun sanat ile ilgili üretimi de merkeziyetçi olmuştur. Özellikle saraya bağlı atölyelerde faaliyet gösteren ve sultanların

himayesinde çalışan sanatçılar, devletin yaratıcı dehasını oluşturmaktaydılar. İstanbul'da Topkapı Sarayı'nın kuruluş yıllarında saray atölyeleriyle ilgili XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinden günümüze ulaşan belgeler, bu sanatçıların ve esnafın büyük ve gelişme gösteren önemli bir grup oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Diğer Osmanlı kurumlarına benzer şekilde teşkilatlanmış, İmparatorluğun çeşitli yörelerinden gelen hattatlardan otağ yapımcılarına kadar farklı yetenekleri olan yüzlerce insanın oluşturduğu bu gruplara, topluca Ehl-i Hiref (Sarayı Sanatçıları Topluluğu) denilmekteydi. Herat, Tebriz, Şam, Bağdat ve Kahire'den gelenlerin yanı sıra, Çerkezistan, Gürcistan, Sırbistan, Bosna, Macaristan ve hatta Avusturya ve İtalya'da yetişenler de yerli ustalarla işbirliği yaparak, bu dönemin sanat faaliyetlerine kimlik kazandıracak üslup ve temaları ortaya koymak için çalışmaktaydılar.

Ehl-i Hiref teşkilatındaki sanatçılar veya zanaatkârlar usta ve çıraklardan oluşmaktaydı. Ayrıca teşkilattaki her bölüğün bir başı ve yardımcısı vardı. Ehl-i Hiref in yapısı ve oluşumu konusundaki en önemli kaynaklar arasında bu teşkilatın maaş defterleri; sultana, özellikle bayramlarda verilen hediye listeleri, İmparatorluk vekayı-nâmeleri ve tezkireleri gibi tarihî kaynaklar ve arşiv belgeleri yer almaktadır. Günümüze ulaşan en eski Ehl-i Hiref maaş defteri 1526 tarihlidir ve kırk bölükte altı yüzden fazla kişinin çalıştığını göstermektedir. 17. yüzyılın başlarında bu bölüklerin sayısının arttığı ve çalışanların iki bine ulaştığı bilinmektedir. Tarihsel kayıtlar yetersiz olsa da bu sistemin İmparatorluğun sonuna kadar devam ettiği bilinmektedir.

Ehl-i Hiref teşkilatının dışında çalışan ve hizmetleri karşılığı diğer kaynaklardan ödenek alan ünlü hattat ve nakkaşların yanı sıra, devletin diğer kurumlarında çalışan ve sanat alanında öne çıkmış idareci ve ulemâ sınıfına mensup kişiler de yer almaktaydı. Ayrıca yalnız İstanbul'da değil, iç ve dış pazara mal temin eden bütün eyalet merkezlerinde loncalara bağlı binlerce sanatkâr ve zanaatkâr da bulunmaktaydı.

Anadolu'da Uşak, Bursa ve İznik; Batı Asya ve Kuzey Afrika'da Şam, Bağdat, Kahire ve Tunus; Doğu Avrupa'da Selanik, Belgrad ve Budapeşte gibi kentlerde canlı bir sanat faaliyeti yaşanırken İstanbul, seçkin sanatçıların bulunduğu Ehl-i Hiref mensuplarıyla İmparatorluğun kültür ve sanat merkezi durumundaydı. Bu biçimiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezîyetçi yapısı, sanat alanında da kendini göstermiş ve merkezileşmişti. Bu durum da İmparatorluğun her yerinde ortak bir üsluba ulaşılmasını sağlamıştır. XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı sanat dünyasının merkezi, çeşitli sanat dallarında sivrilen sanatçıların (Ehl-i Hiref) örgütlendiği Topkapı Sarayı'dı.

Osmanlı sanatı, önemli ölçüde İslam etkisi taşıyan bir Türk sanatıdır. Ama, temasta oldukları Akdeniz ülkelerinin geleneklerinden de çeşitli unsurlar olan Osmanlı sanatçıları, diğer İslam ülkelerinde rastlanmayan üslup özellikleri göstermişlerdir. Osmanlı sanatının en gelişmiş ve en çok eser vermiş dalı, mimaridir. Anadolu Beylikleri Dönemi'nde arayışları ve denemeleri sürdüren Osmanlı mimarisi, XVI. yüzyılda Mimar Sinan'la doruk noktasına ulaştı.

Sinan (1489/90-1588), yalnız İstanbul'da değil, Anadolu ve Rumeli'nin pek çok şehrinde de camiler, mescitler, medreseler, kervansaraylar, köprüler, saraylar, hamamlar, imaretler, darüşşifalar, türbeler, darükkurralar, su kemerleri ve mahzenler yapmıştır.

Mimar Sinan'ın bütün bir devre damgasını vuran, olağanüstü güçlü, olgun ve yetkin üslubu, sanatçının ölümünden sonra da uzun zaman etkisini sürdürmüştür. XVI. yüzyılın sonuna kadar camiler ve diğer eserlerle İstanbul'da ortaya çıkan şehir görünümü, daha önce Bursa ve Edirne şehirlerinde gelişmiş olan Türk şehir tipiyle de birleşerek, çok uzak iklimlerde bile hâkim, karakteristik bir görünüm halinde yaşamaya devam etmiş ve Üsküp, Rodos, Halep, Kahire ve diğer eski şehirlerin bazı semtlerinde de yer yer kendini hissettire gelmiştir. Klasik Osmanlı mimarisinin son büyük şaheseri, Sedefkar Mehmed Ağa'nın eseri olan Sultan Ahmed Camisi'dir (1609-1671). Mimar Sinan'ın sonuna kadar götüremeyip çekirdek halinde bıraktığı bazı imkânlar, bu camide yepyeni bir ruhla geliştirilmiştir. Sultan Ahmed Camisi'nde, zaten aydınlık olan ana mekân, iç süslemelerin olağanüstü zenginliğinin de etkisiyle, adeta gösterişli bir saray halini almıştır; yirmi bini aşkın çini, göz kamaştırıcı bir koleksiyon sayılabilir. Lale Devri'nde Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan batılılaşma eğitimi, kendini mimaride de hissettirir. XIX. yüzyılda ortaya çıkan Türk barok sanatı, rokoko ve ampir üslupları, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar etkisini sürdürmüş, daha sonra Osmanlı mimarisine eklektik (seçmeci) bir tarz etkili olmuştur.

Osmanlılar, süsleme sanatlarında da, klasik bir üsluba ulaşmışlardır. Tezhiplerde, madenî eşyada, seramiklerde, çinilerde, taş, ağaç ve fildişi işlerinde, rumilerin, hatayilerin ve kıvrık dalların tek tek veya bir arada kullanıldığı bezemeler görülür.

Taş işleme sanatı, Osmanlı sanatının bölgedeki gözde unsurlarından biri olmuştur. Bunun belki de en iyi örneklerine Mardin'de rastlamak mümkündür. Mardin'de İslam Dönemi mimari süsleme anlayışının uzun bir süre uygulanması sanat gelenekleriyle birlikte Hristiyanlığın bölgedeki varlığıyla daha zengin bir hâl almıştır. Bölgenin geleneksel yapı malzemesi olan ve kolay işlenebilen sarı kalker taşı, Mardin yapılarındaki mimari süslemede, tarih boyunca süre gelen geleneği devam ettirerek Osmanlı Dönemi'nde de kullanılan bir malzeme olarak yerini almıştır.

Mimaride plastik süslemede geometrik, bitkisel sonsuzluk anlayışı içinde simetrik ve uyum içinde taş işlenmiştir. Mimaride kullanılan bir diğer süsleme türü olan figüratif süsleme yer yer, yalnız çoğu zaman ise bitkisel süslemeler arasında farklı bir kompozisyon oluşturarak kullanılmıştır. Mimaride mukarnas, kemer, silme, sütun gibi yapısal elemanlara da süsleme niteliği kazandırılmasıyla cephelere hareket kazandırılmıştır. Mimari süsleme alanında motifleri ve kompozisyonları ile klasik bir İslam üslubu geliştiren Artuklu Dönemi'ni takip eden Osmanlı Dönemi'nde, özellikle sivil mimari olmak üzere bölgedeki en güzel örnekleri teşkil etmektedir.

Çini sanatında, yepyeni üslup ve teknikler geliştirilmiştir. XVI. yüzyılda iznik çinileri, renkli sır ve çiçek motifli sır altı teknikleri sayesinde ön plana çıkar. Özellikle iç mekânlarda kullanılan çinilerde görülen çiçek motifleri, giderek taşta da işlenmeye başlamıştır. Diyarbakır, Osmanlıdaki çini sanatının doğudaki merkezlerinden biri olmuştur. Bazı araştırmacılara göre; Osmanlı'nın sanatkâr sınıfı Ehl-i Hiref'in tasarladığı çini sanatı örnekleri Diyarbakır'daki atölyelerde üretilmiş ve bölgeye bu merkezden dağılmıştır. Özellikler Diyarbakır'daki Behram Paşa Camii, Hazreti Süleyman Camii (Kale Camii), Melik Ahmet Paşa Camii, Hüsrev Paşa Camii, Osmanlı çini sanatının güzel örnekleridir.

Çini ve taş süslemenin yanı sıra ahşap işçiliği de (kapı ve pencere kanatları, vaaz kürsüleri, hünkâr ve müezzin mahfillerinin tavan ve parmaklıkları, vb.) kayda değer süsleme örnekleridir. Diyarbakır Melik Ahmet Paşa Camisi'nde olduğu gibi ve Siirt'teki ve diğer bölge illerindeki Osmanlı Dönemi camilerinde bunun örneklerine rastlamak mümkündür. Kapı ve pencerelerde uygulanmış olan maden işçiliği de üstün nitelikleriyle dikkat çeker. Diyarbakır bölgesinde maden sanatı Antik Dönem'den Osmanlı Dönemi'ne, olduğu gibi gelişim göstermiştir.

Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde de, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki en büyük atölyeler yine Diyarbakır'da bulunmaktaydı. Ergani'den elde edilen ham bakır, hem askerî, hem de sosyal alanda kullanılmak üzere Diyarbakır'da bulunan kalhanelerde işlenmekteydi. Osmanlıların Diyarbakır'ı topraklarına katmalarının ardından, burada darphane kurarak, zengin maden rezervlerine sahip kentteki maden ocaklarını işletmişlerdir. El sanatları alanında ileri bir seviyede olan Osmanlıların Diyarbakır'a hâkimiyeti ile beraber, 16. yüzyılda, el sanatları alanında özellikle kuyumculukta Diyarbakır'ın ünü sınırlarımızı aşan bir seviyeye ulaşmıştır.

17. yüzyıl ortalarında Diyarbakır'a gelen Evliya Çelebi'nin kentte üretilen kılıç, gaddarı, hançer, balta ve bıçakların çok ünlü olduğundan söz etmesi, Diyarbakır'ın 17. yüzyılda kuyumculuğun yanı sıra diğer metal el sanatları alanında da ileri bir seviyede olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Dönemi'nde, Diyarbakır atölyelerinde geleneksel kap ve çeşitli süs eşyaları yapımının haricinde, bronz döküm atölyelerinde kaliteli toplar da dökülmüştür. Burada dökülen toplar Mezopotamya'ya kadar gönderilmekteydi. Farklı kültürlere sahip halkların bir arada yaşadığı bölgede, mimaride olduğu gibi metal eserlerde de eklektik bir sanat anlayışının varlığı söz konusudur. Daha sonraki dönemlerde barok, ampir ve rokoko üslupları bezeme sanatlarında etkili olmuştur.

Ayrıca Osmanlı süslemecilik sanatları arasında, hat sanatının da çok özel bir yeri vardır. Hat sanatı, Şeyh Hamdullah, Ahmed Karahisarî, Hafız Osman, Mustafa İzzet gibi büyük hattatlarla, tarihinin en büyük şaheserlerine Osmanlı Devri'nde kavuşur. Sülüs ve talik diye adlandırılan yazı türleri vb. mükemmelleştirilir; diyani ve rık'a gibi yepyeni yazı türleri

yaratılır. Zamanla, harflerle figüratif istifler (sıkışık düzenlemeler) bile yapılacaktır.

Bunun dışında, Bursa, Edirne, Diyarbakır ve İstanbul'da hatayi denilen cilt tarzının olağanüstü örnekleri verilmiştir. Daha sonra şükufe, lake, barok ve rokoko üsluplarında ciltler yaygınlaşır. İstanbul'da Beykoz semtini merkez edinen cam zanaatkarları, son derece zarif birer sanat eseri sayılabilecek cam eşya imal ederler. Mavinin farklı birkaç tonunda helezoni çizgilerle süslenmiş çeşmi bülbül'ler, bu cam işleme sanatının zirvesini belirtir.

Hasankeyf Küçük Mescid, Diyarbakır; Çifte Han, Ulu Camii, Behram Paşa Camii, Hazreti Süleyman Camii (Kale Camii), Melik Ahmet Paşa Camii, Hüsrev Paşa Camii, Fatih Paşa Camii (Bıyıklı Mehmet Paşa, Kurşunlu Camii), Surp Giragos Ermeni Kilisesi, Ermeni Katolik Kilisesi, Gaziantep; Inceoğlu (BudeyriElbeyli) Hanı, Millet Hanı, Yeni Han, Nuri Mehmet Paşa Cami, Kilis; Baytazzade Pasajı, Tekke Camii (Tekye-Canbolat Bey Camii), Kilis Mevlevihanesi Osmanlı Dönemi mimarisinin bölgedeki güzel örnekleridir.

Bölgede mimari anlamda ddeğerli olan çok sayıda Osmanlı Dönemi yapısı bulunmaktadır Eski Besni'de bulunan Külhanönü Camii, geç devir Osmanlı camisidir. Hasankeyf Küçük Mescid, üzerinde bulunan Osmanlıca kitabeye göre 1517 yılında yaptırılmıştır. Yapının inşası Eyyubi Dönemi'nde başlamış olmasına karşın Osmanlı hâkimiyeti döneminde bitirilmiş ve bir Osmanlı yapısı olarak kabul edilmiştir. Diyarbakır'daki Çifte Han XVI. yüzyıla tarihlenen bir Osmanlı yapısıdır. Behram Paşa Camii ise kapısı üzerinde bulunan kitabesine göre Diyarbakır'ın 13. Osmanlı Valisi Behram Paşa tarafından 1564-1572 tarihleri arasında yaptırılmıştır. Melik Ahmet Paşa Camii de Diyarbakır'ın Osmanlı valilerinden Melik Ahmet Paşa tarafından 1587-1591 yılları arasında yaptırılmıştır. Kimi kaynaklarda yapı Sinan'ın eseri olarak da geçmektedir. Bunalar gibi Hüsrev Paşa Camii de inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Diyarbakır'ın ikinci Osmanlı Valisi Hüsrev Paşa'nın, Diyarbakır'da valilik yaptığı 1521-1528 yıllarına tarihlenmektedir. Camiler gibi Osmanlı Döneminde inşa edilmiş kiliseler de bulunmaktadır. Diyarbakır Sur İçi Bölgesi'nde bulunan Ermeni Katolik Kilisesi'nin çini ve mukarnas süslemeleriyle Klasik Osmanlı Dönemini yansıttığı görülmektedir.

Gaziantep kalesi yakınlarındaki Millet Hanı 1868-1869 yıllarında yapıldığı düşünülmektedir ve Osmanlı han mimarisi içinde iki katlı, tek avlulu hanlar grubuna girmektedir. Gaziantep Çukur Mahallesi'ndeki Nuri Mehmet Paşa Camii ise Nuri Mehmet Paşa tarafından 1780'li yıllarda yaptırılmıştır bir başka Osmanlı dönemi yapısıdır.

XIX. yüzyıl sonundaki Kilis ise mimari açıdan tipik bir Osmanlı şehri olarak kabul görmektedir. Kilis'in belirgin bir şekilde gelişmesi, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Canbolat Ailesi'nin buraya yerleştirilmesi ve kentin bu aileye yurtluk – ocaklık olarak verilmesiyle hız kazanmıştır. Canbolat Bey'in Kilis'te yaptırdığı cami, tekke, hamam, kervansaray, bezazistan ve pazar yerleri günümüzde kentin çekirdeğini oluşturmaktadır. Şehrin tamamını oluşturan sivil ve anıtsal yapıların hepsi, sokaklar, meydanlar, en küçükten

en büyüye bütün yapıların mimari bir ustalık ve özenle yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu kadar çok sayıda anıtsal ve sivil yapının, bu kadar küçük bir alana yerleşmesiyle oldukça yoğun bir şehir dokusu oluşmakla birlikte, şehri oluşturan mimari dokunun çok iyi organize olduğu görülmektedir. Osmanlı şehir düzenine uyumlu bir şekilde konumlanmış ve yerleşmiştir.

Bu döneme ait yapılardan biri olan Tekke Camii (Tekye-Canbolat Bey Camii) 16. yüzyıl klasik Osmanlı üslubunda yapılmış, merkezi planlı bir camidir. Bir başka önemli yapı Kilis Mevlevihanesidir.

Şanlıurfa'daki Hacı Kamil Hanı (Çukurhan) Osmanlı han mimarisinin en güzel örneklerinden biridir. Halil-ür Rahman Gölü'nün kuzey kenarı boyunca yer alan Rızvaniye Camii ise, Osmanlı Dönemi'nde Rakka-Urfa Valisi Rızvan Ahmet Paşa tarafından 1736 yılında yaptırılmıştır.

Benze biçimde Siirt Kurtalan ve Eruh ilçelerine bağlı köylerde halen ibadete açık olan çok sayıda Osmanlı Dönemi camisi bulunmaktadır.

Şanlıurfa'da Osmanlı Dönemi Cami ve Mescit Mimarisi

Şanlıurfa ilinin Suriye topraklarına yakın bir coğrafi alanda bulunması, yörenin Osmanlı hâkimiyetinden önce çeşitli uygarlıklar tarafından yönetiliyor olması gibi nedenlerden dolayı cami mimarisindeki yoğun bir etkileşimin varlığı gözlerden kaçmamaktadır. Özellikle plan zenginliği bu etkileşimin en önemli sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Binlerce yıllık tarihi geçmişine sahip yörenin mimarları, çeşitli devirlerdeki mimari eserlerden etkilendiklerinden, yapılarında değişik plan uygulamaları yoluna gitmişlerdir. Milattan Önceki çağlardan Osmanlı İmparatorluğu'na kadar çeşitli milletlerin hâkimiyetine giren Şanlıurfa'daki bütün bu devirlerin birbirlerini etkilemelerinden doğan plan tipleri, birbirlerinin kopyaları olmaktan ziyade yeni arayışlar içerisinde varyasyonlar meydana getirecek şekilde zenginlik göstermektedir.

Şanlıurfa'da Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen cami ve mescitlerde plan bakımından, genel olarak mihraba yatay düzenlenmiş sahin uygulamaları görülmektedir. Bu plan tipi Kuzey Suriye'de gelişen Türk ve İslam mimarisinin bir devamı niteliğindedir. Bir yandan kibleye paralel sahinli plan, şekli ile kendinden önceki devletler zamanında inşa edilen plan anlayışını tatbik eden Şanlıurfa, Osmanlı camileri, öte yandan da merkezi kubbenin yanlara doğru genişlediği planlı eserleriyle, Osmanlı'nın ulaşmaya çalıştığı merkezi kubbeli yapıların gelişmesine katkıda bulunmuştur. Merkezi kubbeler yanlara doğru bazen kubbelerle, çoğu zaman da tonozlarla yanlara doğru genişletilmiştir. Mimar Sinan'ın klasik Osmanlı Dönemi'nde doruğuna ulaştırdığı "tüm cemaati bir mekân altında toplama" fikrine yardımcı olabilecek bu eserler, Şanlıurfa'nın plan zenginliğini açıkça ortaya koymaktadır. Bunun yanında Anadolu Selçukluları ile başlayıp Beylikler Devri'nde

süren ve klasik Osmanlı mimarisinde en güzel örneklerini veren tek kubbeli, kare mekânlı yapıların varlığı da önemli yer tutmaktadır. Buradan çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki, Şanlıurfa Osmanlı Dönemi cami ve mescit mimarisi, Osmanlı'nın gelenekselmiş plan şemalarına aykırı durmamış, tam aksine benimsemiş ve severek uygulamıştır. Bunu yaparken de geçmişine sırt çevirmemiştir.

Mimari şemanın şekillenmesinde yerel özellikleri ile ön planda olan Şanlıurfa Osmanlı Dönemi cami ve mescitleri, özellikle yerel ustalarının çokluğu ve zekâlarıyla geniş bir yelpaze oluşturmaya çalışmıştır. Yapıların kuzeyine yerleştirilen, bir tür hazırlık mekânı olan son cemaat yerleri, bunların düzenlenişi, giriş kapılarının yerleştirilmesi, iç mekânın sükrütüel yapısının da göz önüne alınarak oluşturulan harim mekânı şeması, mihrap, minber gibi mimari elemanların yerel özellikleri, minarelerin konumlandırılmaları, minare üzerinde görülen süsleme unsurlarının çeşitliliği gibi mimari ve süsleme olanakları, Şanlıurfa'daki Osmanlı dinî mimarisini özel bir yerde tutmaya yeterlidir.

Osmanlı devrine ait Rızvaniye Camii ve Medresesi, Mevlid-i Halil Camii Külliyesi, Hasan Padişah Medresesi; Toktemur Mescidi doğusundaki Rahimiye Medresesi; Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Halil-ür Rahman Gölü kenarında olduğu belirtilen İbrahim Halil Tekkesi; 1779 tarihli Rızaiye Vakfisi'nde geçen Halil-ür Rahman Hamamı; 3 Mart 1852 tarihli bir arzda geçen Halil-ür Rahman Mevlevi Zaviyesi; içersinde mescid, medrese, tekke ve zaviyenin yer aldığı Sakıbiye Külliyesi; Halil-ür Rahman Gölü başına Urfa valisi Ethem Paşa tarafından 1903 yılında inşa ettirilen Halil-ür Rahman Karakolu; biri Aynzeliha Gölü'nün batısında diğeri Şanlıurfa Kalesi eteğindeki iki mezarlık; Halepli Bahçesi'ndeki Sakıb'ın Köşkü, Büyük Yol Kilisesi yakınındaki Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Konağı ve sivil mimarlık örneği daha birçok tarihi ev bu kent dokusuna katkıda bulunan mimari eserlerdir.

Kendisinin etkilendiği plan, mimari ve süsleme formlarıyla, kendi özünde onu yeniden yoğurup özgün şekilde yorumlamasını bilen Şanlıurfa'daki Osmanlı Dönemi cami ve mescit mimarisi, bununla kalmayıp kendinden sonrakileri ve kendi yöresindeki çağdaşlarını da etkilemeyi çok iyi başarabilmiştir. Bunu yaparken de kendindeki yapı türüyle sınırlı kalmamış; sivil mimariye uzanan geniş bir yelpazeyi etkisi altına almayı başarmıştır.

Kilis Mevlevihanesi

Kilis, Osmanlı Devleti'nin önem verdiği bir Güneydoğu Anadolu kentidir. XVI ve XVII. yüzyıllarda Şah İsmail'in Akdeniz'e inme politikasına karşı Osmanlı Devleti, bu kentte Mevlevîliği örgütleyerek onun dâilerine yaptırdığı propagandaları önleme yönüne gitmiştir. Kilis Mevlevîhânesi, Osmanlılar'ın teşvikleriyle inşa edilmiştir. Mevlevîhâne, Canbolad Bey tarafından muhtemelen 1541-1542 yılında inşa edilmiştir.

Kilis Mevlevihanesi

Günümüzde sadece semâhânesi bulunan Kilis Mevlevîhânesi'nin diğer büyük mevlevîhâneler gibi tüm ünitelere sahip olduğu bilinmektedir. Mevlevîhânelerde, semâhânenin dışında mescit, şeyhin veya bânisinin türbesi ve hâmûşan yani kabristan, kütüphâne, derviş hücreleri, matbah bölümü ile avlunun bulunması bir gelenektir. Kilis Mevlevîhânesinde de Osmanlı Döneminde, bir mevlevîhânedeki bulunması gereken ünitelerin tamamının bulunduğu bilinmektedir. Nitekim Evliya Çelebi'nin Kilis Mevlevîhânesi hakkında yazdıkları bu yöndedir. Benzer biçimde diğer yazılı kaynaklarda da semâhânenin güneyinde açık bir türbe ile çevresinde oluşmuş bir hâmûşânın, 153 kişinin namaz kılacağı büyüklükte bir mescidin, semâhânenin hemen önünde yer alan havuzlu ve fiskiyeli bahçenin kuzeyinde, kapıları bahçe yönüne açılan tonozlu derviş hücrelerinin, doğusunda altı dükkân, üstü bir sofa ve iki odayı havi bir şeyh dairesinin bulunduğunu yazmaktadır. Cumhuriyet Meydanı açılırken yıktırıldıkları anlaşılan bu ünitelerin mimari durumları hakkında şimdi net bir bilgi bulunmamaktadır.

Kilis Mevlevîhânesi'nin bugün ayakta bulunan en eski ve tek bölümü semâhânedir ve Memlûk ve Osmanlı mimarisinin sentezi durumundadır. Kilis Mevlevihanesi; plân şeması ile cephe ve mihrap detayları yönünden, kendisinden sonra inşa edilen Halep ve Antep Mevlevîhâneleri gibi pek çok mevlevihaneye örnek oluşturmuştur. Mevlevîhâne kesme beyaz ve sarımsıtrak taştan yapıldığı için halk tarafından "Ak Tekke" olarak da isimlendirilmiştir.

11. CUMHURİYET DÖNEMİ VE GÜNÜMÜZ SANATI / SANATÇILARI

Batı anlayışında Türk Sanatı'nın tarihi genel bir yaklaşımla 1830'larda başlamaktadır. Ferik İbrahim Paşa (1815-1889) ve Ferik Tefik Paşa (1819-1866) ve Hüsnü Yusuf Bey (1817-1861)'in askerî eğitim ve eğitim amacıyla İngiltere'ye gitmeleriyle, ilk örneklerin verilmeyle başladığı görülmektedir.

1860'lar, 1880'ler 1910'lu yıllarda yurt dışına giden, gönderilen sanatçı adaylarının tümünün asker ya da sivil, Osmanlı sarayı mensuplarını ve saray çevresinin ilgisine mazhar olmuş insanları kapsadığı görülmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra ülkemizin eğitilmiş insan gücü ihtiyacı için çeşitli alanlarda yurt dışına öğrenime gönderilen gençlerle birlikte sanat alanında da Atatürk'ün yaptığı ilk uygulamalardan biri 1924'te Akademi mezunu 10 genci devlet bursu ile yurt dışına sanat eğitimi alanında eğitime göndermek olmuştur. Bu devlet destekli sanat politikası günümüze kadar politik eğilimlere göre azalarak da olsa devam etmiştir.

Osmanlı toplumsal geleneğinde sanat adına önem verilen her şey; halk sanatı, hatta zanaat olarak değerlendirilmekteydi. Bu nedenle 1300-1400'lerden gelen batı sanat geleneği yönünde Osmanlı toplumunda herhangi bir sanat hareketi görülmemektedir. Buna karşın batı sanatındaki tutuma benzer bir tutum Anadolu Selçuklu devletinde sultanların pek çok uygulamalarında ve sanata bakışlarında görülmektedir. Bazı araştırmacılarca Selçuklu Dönemi'nden günümüze ulaşan eserler bunun bir kanıtı olarak gösterilmektedir. Osmanlı toplumunda sanatı himaye edecek toplumsal sınıfın, bilim, kültür ve sanatta sorumluluk üstlenebilecek ve toplumsal bir güç olarak sanatta, yönetimde etkili olabilecek dinamiklerden yoksun kalmasına neden olmuştur. Bazı Sultanların özellikle mimariye verdiği önem diğer alanlara yansımamıştır.

18 ve 19. yüzyıldan itibaren yenileşme hareketleriyle birlikte Osmanlı'dan gelen ve 1883'te Sanayi-i Nefise ile başlayan çok yönlü kültürel hareket ise belli sınırlar içinde kalmıştır.

Ancak 20. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak genç Cumhuriyet bunu gerçekleştirmek için devlet desteği ile bir üst yapı kurumu oluşturmaya çalışmıştır. Bu alanda yapılanlar yetersiz görülse de tarih için çok da uzun sayılmayacak 80 yıllık bir dilim içinde önemli mesafelerin kat edildiğini söylemek gerekmektedir. Sanat Cemiyetleri, Halk Evleri, 1938-1944 yılları arasında Memleket Resimleri Sergileri, Resim Heykel Müzesi'nin 1937'de açılması, Devlet destekli de olsa 50 ilde sanat galerileri, 6 kent müzesi, ulusal ve uluslararası sergiler; Asya-Avrupa Bienali gibi önemli etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Bütün eksikliklerine ve olumsuz koşullara rağmen 60'a yakın güzel sanatlar eğitimi kurumu sanat eğitimi alanında hizmet verebilmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Cumhuriyet öncesinde olduğu gibi Cumhuriyet'le birlikte de edebiyat, mimarlık, geleneksel ve çağdaş sanat alanında pek çok sanatçı ve edebiyatçı yetiştirmiştir. Bunların bir bölümünü anmak, bölgenin Türk ve dünya kültürüne önemli katkısını göstermesi bakımından önemlidir.

Celâl Güzelses (1899-1950)

Diyarbakırlı halk müziği ustası, halk ozanı. Bir süre müezzinlik de yapmıştır. I. Dünya Savaşı başlayınca devam ettiği Rüşdiye kapatılmış ve öğrenimi yarım bırakmak zorunda kalmıştır. 1921 yılına kadar Diyarbakır Ulu Camisi'nde müezzinlik görevinde bulunmuştur. 1917 yılında Diyarbakır'da Kolordu Komutanı olarak bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın övgüsünü kazanmış ve ondan "Şark Bülbülü" unvanını almıştır. 1931 yılında İstanbul'a giderek ilk plağını doldurmuştur. 1934 yılında soyadı kanunu çıkınca, sesinin güzelliğine bağlı olarak "Güzelses" soyadını almıştır. Müzik hayatını Diyarbakır'da sürdüren Güzelses, 22 Haziran 1943 tarihinde bir grup arkadaşıyla birlikte "Diyarbakır Halk Musikisi Cemiyeti"ni kurmuş, 1950 yılında kurdukları cemiyete resmî destek kesilince Cemiyet'ten ayrılmış ve müzik hayatına tek başına devam etmiştir. Cemiyet'le Güzelses arasındaki ayrılık, cemiyetin diğer üyelerinin 1956 yılında Yıldız Kulübü'nde toplanarak müzik icra etmeye başlamalarıyla birlikte belirleyici bir noktaya ulaşmış ve Güzelses müzik hayatına son vererek yeniden Diyarbakır Ulu Camisi müezzinliğine dönmüştür. Bu görevi sürdürürken, 1 Şubat 1959'da hayata veda etmiştir. Celâl Güzelses, 46 yöresel türküyü derlemiş ve kimisini plaklara okumak suretiyle bunların ilk icralarını da yapmıştır. Derlediği türküler bugün halk müziği repertuarlarının ayrılmaz parçalarıdır. Bunlar arasında; Esmerin Ağı Gerek, Hele Zalım Yar, Fincanın Etrafı Yeşil, Eyvanda Yatan Oğlan, Kar mı Yağmış Diyarbakır'ın Dağına, Bahçede Yeşil Çınar, Odasına Vardım Kahve Pişirir, Ağlama Yar Ağlama, Esmerim Biçim Biçim, Martın Kapı Şen Olur, Vallahi O Yarıdır, Nare Esvap Yıkıyor, Bülbülün Kanadı Sarı, Dağlar Dağımdır Benim gibi örnekler bulunmaktadır.

Suut Kemal Yetkin (1903-1980)

Şanlıurfa'da 1903 yılında dünyaya gelen yazar, Fransa'da tamamladığı yüksek öğreniminin ardından, İstanbul ve Ankara üniversitelerinde estetik ve sanat tarihi doçentliği yaptı, Şanlıurfa milletvekili oldu. İlk şiiri Yarın, ilk yazısı da Servet-i Fünun dergilerinde yayımlandı. Şi'r-i Leyal isimli bir şiir kitabı bulunan Yetkin'in çeşitli konulardaki düşüncelerini açık bir anlatımla kaleme aldığı pek çok denemesi bulunmaktadır. Denemelerini Edebiyat Konuşmaları, Edebiyat Üzerine, Günlerin Götürdüğü, Düşün Payı, Yokuşa Doğru, Şiir Üzerine Düşünceler, Denemeler isimli kitaplarında topladı. Yazarın diğer eserlerini Büyük Mustarıpler, Sanat Felsefesi, Filozof ve Sanat, Estetik, Ahmet Haşim ve Sembolizm, Edebi Meslekler, Sanat Meseleleri, Leonardo da Vinci'nin Sanatı, İslam Mimarisi, Büyük Ressamlar, Baudelaire ve Kötülük Çiçekleri, Estetik Doktrinler olarak özetlemek mümkündür.

Cahit Sıtkı Tarancı (1910-1956)

Diyarbakır'da 2 Ekim 1910 tarihinde dünyaya gelen Tarancı, Pirinççizadeler Ailesi'ne mensup, pirinç tüccarı Bekir Sıtkı Bey ile Arife Hanım'ın oğludur. İlköğrenimini Diyarbakır'da tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek, Kadıköy'de Fransız Saint Joseph Lisesi'ne yazıldı. Burada öğrenim gördüğü dört yıldan sonra, Galatasaray Lisesi'ne geçti ve mezun oldu. Babasının isteği üzerine girdiği Mülkiye Mektebi'ndeki öğrenimini tamamlamadan Yüksek

Ticaret Okulu'na yazıldı. Bir yıl sonra öğrenimine devam etmek için Paris'e gitti. Yurda dönünce Anadolu Ajansı ve Çalışma Bakanlığı'nda çevirmen olarak çalıştı. 1954'te yakalandığı hastalığın tedavisi Türkiye'de sonuç vermeyince Viyana'ya götürüldü. 12 Ekim 1956 tarihinde Viyana'da hayatını kaybetti. İlk şiirleri Muhit, Servetifünun ve Uyanış dergilerinde yayımlandı. Daha sonra Varlık, Yücel, İnkılâpçı Gençlik, İnsan, Gündüz, Akpınar, Kültür Haftası, Ülkü, Demet, Pınar, İstanbul, Yaratiş, Ankara, Cumhuriyet, Akşam, Vatan, Sanat ve Edebiyat gibi dergilerde yazdı. Otuz Beş Yaş şiirinin 1945'te, CHP Şiir Yarışması'nda birincilik almasıyla üne kavuştu. Şiirlerinde en çok yaşama sevgisi, ölüm, mutlu aşklar, yalnızlık, çocukluk özlemi gibi konuları işledi. Şiirin içeriğinde derinleşmeye önem vermiştir. Tarancı'nın, Ömrümde Sükût, Otuz Beş Yaş, Düşten Güzel, Sonrası, Bütün Şiirleri isimli şiir kitapları, Ziya'ya; Evime ve Nihal'e Mektuplar adlı mektupları ile makale, deneme, inceleme ve çeviri kitapları bulunmaktadır.

Süleyman Nazif (1870-1927)

Şair. Diyarbakır'da 1870 yılında dünyaya geldi. Süleyman Nazif, şair Faik Âli Ozansoy'un ağabeyidir. Meşrutiyet'in ilanından bir yıl sonra Basra, Kastamonu, Trabzon, Musul, Bağdat valiliklerinde bulunmuştur. Mondros Mütarekesi üzerine, Kara Bir Gün başlığıyla yayımladığı makalede işgal kuvvetlerine karşı kullandığı sert dil Malta'ya sürülmesine sebep olmuştur. Yirmi ay kadar süren sürgün hayatının ardından döndüğü İstanbul'da vefat etmiştir. Gizli Figanlar adlı şiirinde Tanzimat şairlerinin etkisi görülse de, zamanla sanatını geliştirmiş, toplum ve millî davalar uğruna çalışmıştır. Eserlerini, Gizli Figanlar, Fırak-ı Irak, Batarya ile Ateş, Malta Geceleri, Çal Çoban Çal, Tarihin Yılan Hikâyesi olarak özetlemek mümkündür.

Tahsin Siret (1874-1937)

Ressam. Diyarbakırlı Tahsin, 1874 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Resim yeteneği doğduğu kent olan Diyarbakır'da geçirdiği orta öğrenim döneminde dikkati çeker. Kuleli Askeri Lisesi'nde öğrenim görür. Harbiye'de Hoca Ali Rıza'nın öğrencisidir ve ressam Tahsin olarak tanınmaktadır. 1902'de Sanayi-i Nefise Mektebi'ne de devam eder. 1918'e kadar Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'de (Genel Kurmay) resimhanesinde ressam olarak çalışır. I. Dünya Savaşı yıllarında tedavi için Macaristan'a gönderilir. İstanbul'a dönüşünde Beyoğlu Musevi mektebinde resim öğretmenliği yapar ve Seyr-i Sefain İdaresi'nin (Denizcilik İşletmesinin) resimhanesinde görev alır. 1917 yılında Harbiye Nezareti Resim Atölyesi (Şişli Atölyesi) resimlerinin sergilendiği 1918 Viyana ve Berlin sergilerine katılan dokuz resim arasında yer alan yapıtları ve İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde, Deniz Müzesi'nde ve Bankalar ve özel koleksiyonlarda muharebe ve deniz resimleri bulunmaktadır.

Faik Ali Ozansoy (1875-1950)

Türk bürokrat, eğitimci ve şair. Diyarbakır'da doğdu. Servet-i Fünun ve Fecr-i Âti dönemi Türk edebiyatının önemli şairlerindedir. Şiirleri Türk sanat müziği şarkılarına güfte olmuştur. Osmanlı Devleti'nde çeşitli yerlerde kaymakamlık ve mutasarrıflıklarda bulunmuş bir bürokrattır.

Ziya Gökalp (1876-1924)

Şair. Türk edebiyatı ve düşünce hayatında, özellikle Cumhuriyet'le birlikte önemli bir yeri olan Ziya Gökalp, 23 Mart 1876 tarihinde Diyarbakır'da doğdu. Asıl adı Mehmet Ziya'dır. Babası Diyarbakır Vilayet Evrak Müdürlüğü ve Nüfus Nâzırlığı yapmış olan Tefvik Efendi'dir. 1890'de

Diyarbakir Askeri Rüştiyesi'nden mezun oldu. Diyarbakir Mülki İdadisi'ndeki öğrenimini yarım bıraktı. İstanbul Mülkiye Baytar Mektebi'ne öğrenimine devam etti. Bu yıllarda Diyarbakir'da gizli toplantılara katılmak, izinsiz cemiyet kurmak gibi suçlamalarla tutuklandı. Siyasi tavrından ötürü on iki ay hüküm giydi. Meşrutiyet'in ilanıyla İttihat ve Terakki'nin Diyarbakir şubesi'ni kurdu. 1908'de bu fırkanın bölge müfettişliğine atandı. Daha sonra ailesini de yanına alarak Selanik'e gitti. Burada yeni açılan Selanik İttihat ve Terakki Mekteb-i Sultanisi'nde sosyoloji dersleri verdi. Balkan Savaşları nedeniyle dersleri bırakıp İstanbul'a geri döndü. 1912'de Ergani milletvekili olarak Meclis'e girdi. Meclis'in feshinden sonra medrese ve Darülfünun'da içtimaiyat dersleri verdi. Birinci Dünya Savaşı mağlubiyetiyle, İngilizler Mehmet Ziya'nın da içlerinde bulunduğu devrin birçok aydın ve subayını önce Limni'ye, sonra da Malta'ya sürgüne gönderdi. Yirmi üç ay süren sürgün hayatından sonra 1921'de Türkiye'ye dönen Mehmet Ziya, yine Maarif Vekaleti İlim Encümeni üyeliğine, sonra da Telif ve Tercüme Heyeti Başkanlığı'na atandı. 25 Ekim 1924 tarihinde İstanbul Fransız Hastanesi'nde hayatını kaybetti.

Hamdi Aytaç (1891-1982)

Hattat ve yazar. 1891 yılında Diyarbakir'da doğmuştur. Asıl adı Şeyh Musa Azmî'dir. Musa Azmî imzalı pek çok yazısına rastlanmaktadır. Ayrıca yazılarında Hamid mahlasını da kullanmıştır. Türkiye dışında, özellikle Mısır ve Irak'ta Hamid Al Amidî olarak bilinmektedir. Mısır ve Irak başta olmak üzere pek çok ülkede yazıları bulunmaktadır. 20. yüzyılda İstanbul'da yapılan birçok camide de yazıları vardır. 1982 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Ömer Asım Aksoy (1898-1993)

Dilbilimci, şair, halkbilim araştırmacısı ve hukukçu. 1898'de Gaziantep'te doğdu. İlk ve ortaokulu Gaziantep'te tamamladı. Gaziantep Ticaret Lisesi'ni bitirdikten sonra Halep ve Gaziantep'te PTT memurluğu ve bitirdiği lisede vekil öğretmenlik yaptı. 1919'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi, ancak 1920 yılı ilkbaharında öğrenimini yarım bırakarak Gaziantep savunmasına katıldı. 1933'ten sonra çalışmalarını özellikle dil ve Halkbilim (Folklor) alanında yoğunlaştırdı. Türk Dil Kurumu'nda başkanı olduğu kol tarafından hazırlanan Derleme Sözlüğü ve Tarama Sözlüğü'ne önemli katkılarda bulundu. Birçok araştırma, inceleme, sözlük, derleme, kılavuz, deneme ve şiiri bulunmaktadır. Halkbilimsel özellikler taşıyan örnek çalışmaları: Gaziantep Ağzı, Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler, Örneklerle Tarama Sözlüğü, Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, Gaziantep Ağzında Atasözleri, Gaziantep Dilinin Tetkiki, Gaziantep Ağzında Sentaks Araştırmaları, Hasircioğlu Hafız Mehmet Ağa.

Adil Tekin (1910-1997)

Fotoğraf sanatçısı. Diyarbakir'in Kulp ilçesinde doğdu. İlkokulu Diyarbakir'in Kulp ilçesinde okudu. Diyarbakir Lisesi'ndeki öğrenimi sırasında fotoğrafçılık dersi aldı. 1952-54 yıllarında Diyarbakir Belediye başkanlığı yaptı. Kendi çektiği ve derlediği fotoğraflarla ilki 1956'da olmak üzere dokuz sergi açtı. Diyarbakir yöresini tanıtan kartpostallar ve fotoğraflarla Diyarbakir kitabı hazırladı. 1996 yılında Dicle Üniversitesi tarafından "Fahri Sanat Doktoru" unvanı verildi.

Şevket Beysanoğlu (1920-...)

Araştırmacı, yazar, şair. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Çeşitli dergi ve gazetelerde şiir, araştırma ve denemeleri yayımlayan Beysanoğlu'nun Diyarbakir kültür ve

tarihinin günyüzüne çıkarılmasında önemli çabaları oldu. Bazı kitapları; Diyarbakır Folkloru, Ziya Gökalp, Diyarbakır'lı Fikir ve Sanat Adamları, Bütün Cepheleriyle Diyarbakır, Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abideleri, Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi.

Orhan Asena (1922–2001)

Oyun yazarı, çocuk hastalıkları uzmanı. 1922'de Diyarbakır'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 1945'te mezun oldu. Anadolu'da hekim olarak görev yaptı. 1955'te çocuk hastalıkları uzmanı oldu. Yazın dünyasına şiir ve hikâye yazarak girdi. Daha sonra oyunlar yazmaya başladı. İlk oyunu olan, Tanrılar ve İnsanlar - Gilgamiş 1954'de sahnelendi ve 1959'da kitap olarak yayımlandı. Kırkı aşkın oyun yazdı ve oyunları tüm Türkiye'deki sahnelerde oynandı. Yirmi kadar oyunu da kitap olarak yayımlandı. Atçalı Kel Memet'in hayatını işlediği Atçalı Kel Mehmet adlı oyunuyla TRT'den 1970 yılında başarı ödülünü aldı. Daha sonraları ise, İsmet Küntay Tiyatro Ödülü'nü, Avni Dilligil Tiyatro Ödülü'nü ve Türkiye İş Bankası Büyük Tiyatro Ödülü'nü kazandı. Tiyatro eleştirmenlerince Türk tiyatrosunun Shakespeare'i olarak tanınlanmıştır. 1998 yılında Kültür Bakanlığı tarafından "Devlet Sanatçısı" unvanını almıştır.

Hikmet Şimşek (1924 - 2001)

Orkestra şefi, besteci. 1924'te Siirt'in Pervari ilçesinde doğdu. Müziğe ilgisi nedeniyle 1946 yılında Harp Okulu'ndan ayrılarak Ankara Devlet Konservatuvarı'nın kompozisyon bölümüne giren Hikmet Şimşek, E. Zuckmayer ve Ferit Alnar ile çalıştıktan sonra Adnan Saygun'un öğrencisi oldu. 1953'te mezun olan ünlü sanatçı aynı konservatuvara öğretmen olarak atandı. Konservatuvar orkestra ve korosunu yöneterek şefliğe ilk adımını atan Şimşek, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nı (CSO) başarılı bir şekilde yönetince dikkatleri üzerine çekti ve yurt dışına kursa gönderildi. 1959 yılında yurda dönünce de CSO'ya yardımcı şef olarak atandı. 25 yıla yakın bir süre boyunca CSO'daki şeflik görevinin yanı sıra, Ankara Devlet Konservatuvarı'nda öğretmenliğe de devam etti.

Cemal Güvenç (1925 -...)

Ressam. Diyarbakır'da doğdu. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim Bölümü'nden, suluboyanın en büyük ustası Malik Aksel Müstakiller Grubu'nun kurucu üyelerinden Refik Epikman öğrencisi olarak 1949'da mezun oldu. Aralarında TED Ankara Koleji'nin de bulunduğu bir çok okulda resim öğretmenliği yaparak; Gazi Lisesi resim öğretmenliğinden emekli oldu. Hocası Malik Aksel gibi, suluboyanın güçlü Peyzaj ressamlarından olan sanatçı 1970 yılında kurulan "Suluboya Ressamlar Grubu"nun da kurucu üyelerindedir. 1960 yılında ilk sergisini açtığı Turkish American Association'da üç yıl üst üste, üç sergi açtı. 1962 yılında California Alexanders Art Studio tarafından düzenlenen uluslararası bir sergiye o yıllarda hiç de kolay olmayan 5 eserle katılabilmeyi başaran ve bir çalışması 1997 yılında Vakko tarafından esarp olarak basılan sanatçının yurtiçi, yurtdışı birçok koleksiyonda eserleri bulunmaktadır.

Bedih Yoluk (Kazancı Bedih) (1926 – 2004)

1926 yılında Şanlıurfa'da doğdu. Asıl mesleği kazancılıktır. Müziğe küçük yaşlarda başladı. Son yılların en ünlü gazelhanlarından biridir. Müziği sevmesinde Necip Şiğ'e, Nacar Celal adlı ustalar etkili olmuştur. Tenekeci Mahmut Usta'dan makamları öğrenmiştir. Fuzulî, Nâbî, Nezihe, Kuddusî gibi Divan şairlerimizin gazellerini kendine has bir tavırla okumasıyla ünlüdür.

Ahmed Arif (1927-1991)

1927'de Diyarbakır'da dünyaya gelen şairin asıl adı Ahmet Önal'dır. Siverek ve Harran'da geçen çocukluğunun ardından ortaokulu Şanlıurfa'da, liseyi Afyon'da bitirdi. 1947'de Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde başladığı felsefe öğrenimini siyasi görüş ve eylemleri neticesinde tutuklanmasıyla tamamlayamadı. Serbest kalınca öğrenimine devam etmedi ve hayata atıldı. Ankara'ya yerleşerek gazetecilik ile uğraştı ve şiir yazdı. 2 Haziran 1991 tarihinde Ankara'da hayatını kaybetti. Şiire lise yıllarında başlayan Ahmed Arif'in ilk şiiri, 1940 yılında Seçme Şiirler Dergisi'nde yayımlandı. Esas ününü 1942 yılında Millet dergisinde yayımlanan şiirleriyle sağladı. Nazım Hikmet'ten etkilenen şair, benimsediği "toplumcu gerçekçilik" anlayışıyla kaleme aldığı şiirlerinde, işçi ve emekçi insanların egemen güçler karşısındaki direnişini, sevdalarını, umutlarını, inançlarını işledi. Yaşadığı baskı neticesinde inzivaya çekilen ve sessiz bir hayat süren Ahmed Arif, tek şiir kitabı Hasretinden Prangalar Eskittim ile kendi kuşağı ve sonrasındaki şairleri derinden etkiledi. Bununla beraber Cemal Süreyya'ya Mektuplar ve Yurdum Benim Şahdamarım adlı eserleri de vardır.

Prof. Dr. Alaidin Yavaşca (1927-...)

1927 yılında Kilis'te doğmuştur. İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra Kadın Hastalıkları ve Doğum Uzmanı olmuştur. Bestekar ve Radyo Ses Sanatçısı olarak İstanbul Radyosu'nda çalıştı. Şarkı ve saz eseri olarak 250'yi aşkın bestesi vardır. Kendisine aynı zamanda Devlet Sanatçısı unvanı ve payesi verilmiştir.

Nejat Uygur (1927- ...)

Önlü Türk tiyatro sanatçısı.1927 yılında Kilis'te doğmuştur. Güzel Sanatlar Akedemisi Heykel bölümünde okudu. Akademide öğrenci iken Sarıyer Halkevi Tiyatro Topluluğu'nda yer aldı. 1957'de Avni Dilligil Tiyatrosu'na girdi.1959'da kendi adına kurduğu tiyatrodan oyunlarını aralıksız sürdürdü. TRT'ye ve günlük basına yansımış çeşitli güncel konuları yarattığı ve çocuksu ama soyut tipte ve sözcüklere dayanan bir mizahla aktarmaya çalıştı. Devlet Sanatçılığı ünvanı aldı.

Seyfettin Başçılar (1930 -...)

İlk ve orta öğrenimini Kilis'te tamamladıktan sonra Gaziantep Lisesi'ni bitirdi. Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi'nden mezun oldu; Gaziantep ve Kilis'te veterinerlik yaptı. Şiirimizde "İkinci Yeni" şiir akımının önemli temsilcilerinden olan ozanın şiirleri; "Türk Dili", "Yeditepe", "Sanat Olayı", "Hisar" ve "Papyrus" adlı dergilerde yayımlandı.

Enver Atılğan (1931- 1991)

Eğitimci, şair. 1931 yılında Ergani'nin Aziziye Mahallesi'nde doğdu. 1948-1949 öğrenim yılında Dicle Köy Enstitüsü'nden mezun olarak öğretmenliğe başladı. Ülke genelinde açılan şiir yarışmalarında dereceler aldı. Gazete ve radyolarda muhabirlik de yapan, şair Enver Atılğan'ın yayınlanmış Eko-Can ve Atatürk adlı iki şiir kitabı vardır.

Veysel Öngören (1931-1998)

Şair, yazar. 1931 yılında Diyarbakır'ın Bismil ilçesinin Hacıka (Uzundere) Kürt köyünde doğdu. Ortaöğrenimini Afyon Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde felsefe eğitimi aldı. Vatan Gazetesi ve TRT'de çalıştı. Dost, Türk Dili, Sanat Rehberi, Su, Yeni Ufuklar, Türkiye Yazıları, Ulus gibi gazete ve dergilerde şiir ve yazıları yayımlandı. 1998 yılında doğduğu köyde vefat etti. Şiirlerinde yöresel deyişten kaynaklanan özgün bir söylem geliştirdi. İlk eseri Remo ve Salo'dur(1980).

Ferit Öngören (1932-...)

Yazar, karikatürist. 1932'de Diyarbakır'da doğdu. 1958'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Daha sonra karikatüre yöneldi. Ressamlık yaptı. Filiz, Yelken, Köprü, Ataç, Değişim, Şiir Sanatı, Yeni A gibi dergilerde yazdı. Ayrıca, ilk çağlardan günümüze kadar Anadolu şiirinin evrimini inceleyen araştırmasının bir bölümü de Soyut dergisinde yayımlandı.

Sezai Karakoç (1933-...)

Şair. Ergani'de 1933 yılında dünyaya gelen Karakoç, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrenim gördü. Maliye müfettiş yardımcılığı, Gelirler Genel Müdürlüğü kontrolörlüğü yaptı. 1965 yılında kendi isteğiyle resmî görevden ayrıldı. 1955 yılında iki sayı devam eden Şiir Sanatı adlı dergiyi çıkardı. 1969 yılında Diriliş Yayınları'nı kurdu. 1950 sonrası Türk şiirinin en başarılı isimlerinden olan Karakoç, şiirinin biçimsel özellikleri ve Cemal Süreya ile dostluğu sebebiyle İkinci Yeni şiirleri arasında gösterilmesine karşın, şiirlerinin muhtevası ve şiire bakış açısı yönünden onlardan ayrılır. Mistik ve metafizik öğeleri sembollerle, denenmemiş bağımsız şiirlerle işler. Karakoç'un, Körfez, Şahdamar, Hızır'la Kırk Saat, Sesler, Taha'nın Kitabı, Gül Muştusu, Zamana Adanmış Sözleş, Leyla ile Mecnun şiir kitaplarının yanı sıra, çok sayıda deneme, inceleme, makale, mensur şiir kitapları vardır.

Adnan Binyazar (1934-...)

Yazar, öğretmen, eleştirmen. Adnan Binyazar, 7 Mart 1934'de Diyarbakır'da doğdu. 14 yaşında başlayabildiği ilköğrenimini çeşitli illerde sürdürdü. Dicle Köy Enstitüsü'ne girerek köy enstitülerinin yetiştirdiği köylü aydınlar kuşağının bir parçası oldu. Eğitimine, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde devam etti. Deneme, araştırma ve roman alanında eserler verdi. Masalını Yitiren Dev adlı anı-romanında yoksulluk içinde geçen çocukluk dönemini anlattı. Şairin Kedisi ve Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazanan Ölümün Gölgesi Yok diğer yayınları arasındadır.

Aram Tigran (1934 - 2009)

Müziyen. Kamışlı doğumlu Ermeni besteci. Ailesi Ermeni Tehciri sırasında Diyarbakır'dan Suriye'nin Kamışlı kentine göç etmiştir. Tigran, dokuz yaşındayken ilgisini müziğe yönlendirdi ve ud çalmaya başladı. 20 yaşındayken Kürtçe, Ermenice ve Arapça şarkılar söylemeye başladı. Kürt şarkıcı ve müzisyenler arasında en iyilerden sayılmaktadır.

Arif Erkin Güzelbeyoğlu (1935 -...)

Gaziantep doğumlu, mimar, müzisyen, tiyatro-sinema oyuncusu ve bürokrattır. Aslında 'Güzel' olan soyadını, Beyoğlu'na sevgisinden ötürü 'Güzelbeyoğlu' olarak değiştirmiştir. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde mimarlık, Devlet Opera ve Balesi'nin Opera Dershanesi'nde müzik eğitimi aldı. İstanbul Radyosunda solist ve korist olarak çalıştı. Önce Genç Oyuncular tiyatro grubunun kuruluşunda yer aldı. Ardından Dostlar Tiyatrosu'nu kuran 5 kişiden biri oldu. Aynı zamanda tiyatro müziği yapmaya başladı. Umut, Karakolda Ayna Var, Gramafon Avrat, Bir Milyara Çocuk, Bizimkiler gibi pek çok görsel yapımın müziklerine emek verdi. Umut filmi ile 1969 Adana Altın Koza Film Festivali'nde "En İyi Müzik" ödülünü aldı. Keşanlı Ali Destanı filmi ile başladığı oyunculuk hayatında ünlenmesi, İkinci Bahar dizisi ile oldu. Aralık 2005 itibarı ile Yabancı Damat dizisinde Memik Dede karakteri ile büyük beğeni topladı.

Tuncer Necmioğlu (1936- 2006)

Tiyatro, sinema ve dizi oyuncusu, senarist, tiyatro eleştirmeni. Tıp Fakültesi'nde ve İTÜ Makine Mühendisliği Bölümü'nde öğrenim gören sanatçı, öğrencilik yıllarında sanata ilgi duyarak tiyatroya başladı. Halk Oyuncuları'nın kurucularından olan Necmioğlu, Devlet Tiyatroları, Arena, AST ve çok sayıda dizide görev aldı.

Kaya Özsezgin (1938-...)

Yazar, sanat eleştirmeni. Diyarbakır'da doğdu, ilk ve orta öğrenimini Diyarbakır'da tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nden mezun oldu. Sanat yaşamı resimle başlayan Özsezgin, üç sergi açtıktan sonra eleştirmenliğe yöneldi. Vatan ve Ulus gazetelerinde Pazar Postası, Sanat ve Sanatçılar, Papirüs, Milliyet Sanat gibi dergilerde ressamlar, sergiler üstüne deneme-eleştiri yazıları yayımlandı.

Mıgırdiç Margosyan (1938 -...)

Diyarbakır'ın Hançepek Mahallesi'nde doğan Margosyan, ortaokuldan sonra öğrenimine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde devam etti. 1966-72 yılları arasında Üsküdar Surp Haç Tibrevank Lisesi'nde felsefe, psikoloji, ermeni dili ve edebiyat öğretmenliği ve okul müdürlüğü yaptı. Daha sonra öğretmenliği bırakarak ticarete atıldı. Edebi çalışmalarını aralıksız sürdürdü. Öyküleri Marmara Gazetesi'nde yayımlandı. 1988 yılında Ermenice yazar yazarlara verilen Eliz Kavukçuyan Vakfı Edebiyat Ödülü'nü aldı. Ermeni yazınında taşra edebiyatının son temsilcisi olarak bilinmektedir.

Mehmet Akan (1939 - ...)

Oyuncu, yönetmen, yazar. 1939'da Birecik'te doğdu. İlk ve ortaokulu Birecik'te, liseyi Haydar Paşa Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi son sınıfından ayrıldı. 1959 yılında çeşitli amatör tiyatro guruplarında oynadı. 1982 yılında sahnelenen "Hikâyeyi Mahmut Bedreddin" oyunuyla o yıl, Ulvi Uraz En İyi Yönetmen, Ankara Sanat Kurumu En İyi Yönetmen, İsmet Küntay En İyi Yazar ödülünü kazandı. Televizyon dizisi Bizimkiler'de canlandırdığı Sabri Bey tiplemesiyle beğenildi.

Âşık İhsani (1939 - 2009)

Halk ozanı. Diyarbakır'da doğdu. Demokrat Parti ile başladığı politik hayatına TİP'te devam etti. Sert ve açık anlatımı ile devrimcilerin ozanı olarak tanındı.

Kadir Sema (1941-1977)

1941 yılında Şanlıurfa'da doğdu. Müziğe küçük yaşlarında başlamış ve Sıra ve Asbap gecelerinin aranan kişisi olmuştur. Türkü ve uzun havaları kendi yorumuyla okumuş ve çok sevilmiştir. Beş plak ve birçok mahalli kaset yapmıştır. "Çok Bekledim", "Mecnunum Ben Mekânım Oldu Dağlar", "Ayrılık Uzun Bitmez", "Aşk Kalbimde Yer Almış", "Ahu Gözlüm", "Şeker Ezdim Dilde Ben" okuduğu plaklardan birkaçıdır. Kasetlerinde halk müziğinin güzel örnekleri yanında Arapça parçalar da okumuştur.

Yavi Erkal (1942-...)

Fotoğrafçı, grafiker. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi İç Mimari Bölümü'nde öğrenim gördü. Grafik çalışmalarının yanında, 1963'te fotoğrafa yöneldi. 1967'de TRT Amblem Yarışması'nda birinci oldu. 1970'li yıllarda, yaptığı kitap kapaklarıyla tanındı. Yurt içinde ve dışında çeşitli fotoğraf sergilerine katılan Yavi Erkal, Rizzoli-Premio Europeo Rizzoli Publicita "Gümüş Pres" armağanını kazandı.

Yavuz Tapucu (1944 - ...)

1944 yılında Şanlıurfa'da doğdu. Okul yıllarında birçok müzik etkinliklerine ve Şanlıurfa müzik meclislerine katıldı. Zamanın ustalarından istifade etti. TRT'de uzun süre halk müziği sanatçısı olarak çalıştı ve İstanbul Radyosu'ndan 1999 yılında emekli oldu. Birçok türkü derleyerek TRT repertuarına kazandırdı. "Hayatları Değirmi", "Tabakta Bal Olaydım", "Şu Şanlıurfa'nın Kapısı", "İşte Geldi Arpa Buğday Harmanı", "Ben Bu Dağın Ağacıyam" derlediği türkülerden birkaçıdır.

İzzet Altınmeşe (1945 -...)

Türk Halk Müziği sanatçısı. 1945'te Diyarbakır'ın Çüngüş beldesinde doğdu. Aynı yıllarda ailesi ekonomik nedenlerden ötürü Adana'ya göç etti. Burada bir süre berberlik yaptı. Daha sonra berberliği bırakarak halk türkülerine yöneldi. 1963 yılında Adana Halk Eğitim Merkezi'nde Türk Halk Müziği, nota ve şan dersleri almaya ve sahne çalışmaları yapmaya başladı. 1965 yılında ilk plak çalışmasını gerçekleştirdi. 1970 yılında Ankara'ya yerleşti. 1976 yılında Ankara Radyosu "Sanatçılık Sınavı"nı kazandı. Bu dönemde Nida Tüfekçi, Coşkun Güla, İhsan Öztürk ve Musa Eroğlu gibi Türk halk müziğinin ustaları ile çalışmalarını sürdürdü. 1998 yılında Kültür Bakanlığı tarafından "Devlet Sanatçısı" unvanıyla onurlandırıldı. İzzet Altınmeşe'nin 100 civarında derleme, sözü ve müziği kendisine ait olan türküleri bulunmaktadır.

Aydın Engin (1944 - ...)

Ressam. 1944 Siirt'te doğdu. Okul öncesi ilk resim eğitimini amcası ressam Şefik Bilgin'den, okul yıllarında lise resim öğretmeni Kırşehir'li İbrahim Bayram'dan aldı. 1967 Siirt Lisesi Karma Resim Sergisi, 1968 - 73 D.G.S. Akademisi (M.S.Ü) D'grubu Resim Sanatçısı Prof.Z.F.İzer ve Prof.Ö. Altan'ın atölyelerinde yetişti.

Mehmet Özbek (1945- ...)

Türk Halk Müziği derlemecisi, kuramcısı ve sanatçısıdır. 1945 yılında Şanlıurfa'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğrenimini sürdürdü. Aynı yıllarda İstanbul Belediye Konservatuvarı Türk Müziği Nazariyatı Bölümü'ne devam etti. 1966 yılında TRT'ye girdi. TRT bünyesinde halk müziği alanında çeşitli idarî görevleri de üstlenen Özbek, 1983 yılından itibaren Hacettepe, Gazi ve Ankara Üniversitesi'nde Türk Halk Müziği dersleri vermeye başladı. 1986 yılında kuruluşuna emek verdiği Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Türk Halk Müziği Korosu'na şef olarak atanan Özbek 2007 yılında bu görevden emekliye ayrıldı. Mehmet Özbek 300 kadar Şanlıurfa, Irak, Azerbaycan, Yugoslavya ve Bulgaristan halk müziği örneğini derlemiş ve TRT repertuarına kazandırmış; Türk Halk Müziği'ni yurtdışında tanıtmıştır. Çok sayıda albümünün yanısıra Folklor ve Türkülerimiz (1975), Türk Halk Müziğinin Esasları (1985), Müzik Eğitimi (1987, 1992), Türk Halk Çalgı Bilgisi (1992) ve Türk Halk Müziği Terimleri Sözlüğü (1998) gibi eserleri kaleme almıştır.

Abdullah Uyanık (1947-...)

1947 yılında Şanlıurfa'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Şanlıurfa'da yaptı. Müzik meclislerinde sanat müziği ağırlıklı olmak üzere Şanlıurfa makam geleneğini öğrendi. Şanlıurfalı meşhur müzisyenlerden Mehmet Ataç ve Cemil Cankat'tan etkilendi. İlk olarak 1957 yılında sahneye çıktı. 1969 yılında Mehmet Ataç'ın bestesi olan "Akşam oldu güneş battı" eseriyile ilk plağını yaptı. 1975 yılında ise söz ve müziği kendisine ait olan "Bin defa tövbe" eserini plağa okudu. Birçok Şanlıurfalı sanatçıya mahalli kaset yaparak Şanlıurfa müzik kültürüne katkıları oldu.

Çetin Özdemir (1947 - ...)

1947 yılında Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinde doğdu. Öğretmen Okulu'nu Gaziantep'de tamamladı. Yurdun çeşitli yerlerinde öğretmenlik yaptıktan sonra emekli oldu. Uzun yıllar profesyonel olarak ses sanatçılığı yaptı. Suruç'ta öğretmenlik yaparken Suruç Musiki Cemiyeti'ni kurdu ve müzik çalışmalarını arkadaşlarıyla sürdürdü. Daha sonra İstanbul'a yerleşti. 1980 yılında TRT'nin açtığı sınavı kazandı ve yöre sanatçısı olarak çalıştı. TRT repertuarında türküleri bulunmaktadır.

İsmet Yedikardeş (1947 -...)

Heykeltraş. 1947 Mardin'de doğdu. Mardin Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Bölümü'nü tamamladı. 1972 Stuttgart Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde Prof U. Guntherin yönettiği seramik ve heykel bölümüne girdi ve bir süre burada çalışmalarını sürdürdü. Soyut resim çalışmaları yapan Yedikardeş "Antik Mardin Kenti" konulu resim sergisi için yaklaşık beş yıldır yoğun olarak çalışmaktadır.

Halil Yıldırım (1948-...)

1948 yılında Şanlıurfa'da doğdu. İlk orta ve lise öğrenimini Şanlıurfa'da tamamladı. Konservatuvarı İstanbul'da bitirdi. Birçok yerlerde müzik öğretmenliği yaptı. Küçük yaşlarından itibaren bağlama çalmasını öğrendi ve beste çalışmalarına başladı. Bugüne kadar 50'ye yakın eser yaptı. Yaptığı eserleri Seyfettin Sucu, Mahmut Tuncer gibi birçok sanatçı okudu. "Gülcanım", "Gözlerimde Kanlı Yaş" sevilen eserlerindedir.

İsmail Badıllı (1950 - ...)

Ses sanatçısı. 1950 yılında Şanlıurfa'da doğdu. Sesinin güzel olması dolayısıyla genç yaşta dikkatleri çekti. Esas mesleği kaportacılıktır. Bir müddet Kültür Bakanlığı Şanlıurfa Türk Halk Müziği Korosu'nda misafir ses sanatçısı olarak çalıştı. Aziz Çekirge, Mehmet Nacak, Kemancı Şefik, Kazancı Bedih gibi ustalarla zaman zaman zaman musiki çalışmaları ve kasetler yapmıştır. Yirminin üzerinde kaset ve plak yapmıştır. Ayrıca birçok mahalli kaset doldurmuştur. Birçok derleme ve beste çalışmaları yapmıştır.

Adnan Avuka (1950 - ...)

Fotoğraf sanatçısı. Mardin Savurkapı Mahallesi'nde 1950 yılında doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Mardin'de tamamladı. 1966 yılında gazeteciliğe amatör olarak başladı. Türk Haberler Ajansı, Yeni İstanbul Gazetesi, Tercüman Gazetesi, TRT ve Hürriyet Haber Ajansı'nda görev yaptı. Gazetecilikteki başarısından dolayı 9 kez değişik yıllarda "Yılın Gazetecisi" seçilirken, çektiği fotoğraflar "Yılın Fotoğrafları" kategorisinde dereceler aldı. Adnan Avuka sadece Türkiye'de değil, uluslararası sergilere de imza attı. Avusturya'nın başkenti Viyana'da, Mısır'ın başkenti Kahire'de uluslararası sergilerini gerçekleştirdi.

Nedim Gürsel (1951-...)

1951 yılında Gaziantep'te doğdu. 1970'te Galatasaray Lisesi'ni, 1974'te Paris Sorbonne Üniversitesi Modern Fransız Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Aynı yerde karşılaştırmalı edebiyat doktora yaptı. İlk yazıları 1969'tan itibaren edebiyat dergilerinde yayınladı. Sorbonne Üniversitesi'nde Türk Edebiyatı dersleri verdi. Fransa Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'nde (CNRS) Türk Edebiyatı üzerine araştırma başkanı olarak çalıştı. Kitapları yabancı dillere çevrildi.

İbrahim Tatlıses (1952 -...)

Ses sanatçısı. 1952 yılında Şanlıurfa'da dünyaya geldi. Yedi çocuklu kalabalık ve fakir bir ailenin çocuğuydu. İnşaatlarda soğuk demir ustalığı yaptı. Adanalı bir sinemacının, inşaatta türkü söyleyen bu muazzam sesi duymasıyla birlikte şöhret yolu açılmış oldu. 1977 yılında çıkardığı "Ayağında Kundura" adlı 45'lik plakla tüm Türkiye'ye sesini duyurdu.

Müslüm Gürses (1953 - ...)

1953 yılında Şanlıurfa'ya bağlı Halfeti ilçesinin Fıstıközü Köyü'nde dünyaya geldi. Beş yaşında ailesiyle birlikte Adana'ya gitti. İlkokuldan itibaren müzikle ilgilenmeye başladı. Bir arkadaşının ısrarıyla bir gazinoda sahneye çıktı. Çok beğenildi, bir müddet sonra "Sevda Yüklü Kervanlar" isimli ilk plağını yaptı. Bugüne kadar birçok albüm yaptı.

Kahtalı Mıç (1953-...)

Türk Halk Müziği sanatçısı. Asıl adı Mustafa Aslan'dır. 1953 yılında Kahta'da doğdu. Düğün ve konserlerde başlayan sanat yaşamı boyunca 30'a yakın albüm yapmıştır.

Coşkun Sabah (1954 -...)

Müzyisyen. 1954'te Diyarbakır'da doğdu. Çok sayıda bestesi bulunan sanatçı 1980'li yılların sonu 1990'lı yılların başında üne kavuşmuştur. Son yılların önemli ud virtüözlerindedir.

Mehmet Acet (Aşık Sefâî) (1954 - ...)

1954 yılında Şanlıurfa'nın Kıyas Köyü'nde dünyaya geldi. İlkokulu Kıyas'ta okudu. Kıyaslı Aşık Halit Aşan'dan bağlamayı öğrendi ve beste yapmaya başladı. Hacı Bektaş'ta kendisine (Sefâî) mahlası verildi. Yurtiçi ve yurtdışında konserler verdi. Birçok televizyon ve radyo programlarına katıldı. Birçok kaset yaptı. 100 kadar sözü, müziği kendisine ait deyiş ve türküsü vardır. Deyişleri TRT repertuarına alınmıştır.

Bülent Tekin (1954 -...)

Şair ve yazar. 1954 yılında Mardin'in Derik ilçesinde doğdu. ODTÜ İnşaat Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. Edebiyatçılar Derneği, BESAM, TYS ve PEN üyesidir. Halen Girgir Dergisi'nde yazmaktadır. Yayımlanmış eserleri: Kızıldan Sarıya (şiir), Tarih Tarih Olsun (şiir), Sevdanla Yaşayacaksan (şiir), Kral Situ'nun Hikâyesi (roman), Barışla Güzeldir Sevdam (şiir), Feyyo'nun Felsefesi (roman), Ölümü Vurmak Güneşi Öpmek (şiir), Bir Türkiye Çıkmazı (deneme), Kartal Yuvası (tarihi roman).

Murathan Mungan (1955 - ...)

Şair ve yazar. 21 Nisan 1955'te İstanbul'da doğdu. Çocukluğu ve ilk gençlik yılları, memleketi olan Mardin'de geçti. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Bölümü'nü bitirdi. Aynı bölümde yüksek lisans öğrenimini tamamladı. Ankara'da Devlet Tiyatroları'nda ve İstanbul Şehir Tiyatroları'nda "Dramaturg" olarak çalıştı. 1987'de günlük gazete olarak yayımlanan Söz gazetesinde, "Kültür-Sanat Sayfası" editörlüğü yaptı. 1988'ten beri serbest yazar olarak çalışmakta ve halen İstanbul'da yaşamaktadır.

Çetin Bilgin (1955 - ...)

Ressam. 1955 Siirt'te doğdu. Haydarpaşa Erkek Lisesi'nden mezun oldu. Birincilikle girdiği Atatürk Eğitim Fakültesi'ni terk etmek zorunda kaldı. 1978'de İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne girdi. 1984'de Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde yüksek lisansını tamamladı.

Coşkun Aral (1956 - ...)

Gazeteci, fotoğraf sanatçısı. 1956'da Siirt'te doğdu. Sırasıyla 14 Eylül İlkokulu, Oruç Gazi Ortaokulu ve Mecidiyeköy Lisesi'nde eğitimini tamamladı. Basın fotoğrafçılığı mesleğine 1974 yılında Günaydın ve Gün gazetelerinde başladı. 1976 yılında Ekonomi ve Politika gazetesinde devam etti. 1977 yılında "1 Mayıs" olaylarında çektiği fotoğraflarla ilk kez Sipa Press Ajansı vasıtası ile adını dünya basınında duyurdu. Bu olaya ilişkin fotoğraflarıyla Time, Newsweek dergilerinde yer aldı. Bunu izleyen yıllarda Sipa Ajansı'nın Türkiye muhabirliğini üstlendi. Bu arada Türk basınında da Türk Haberler Ajansı, Milliyet, Hürriyet gazeteleri ile dışarıdan çalıştı.

Ahmet Kanneci (1957-...)

1957'de Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesinde doğdu. Müzik alanındaki teori eğitimine Türkiye'nin önde gelen bestecilerinden Turgay Erdener ile başladı. İstemihan Taviloğlu ve Ali Sevgi'den armoni ve kontrpuan dersleri aldı. 1977 yılında Julian Byzantine ile tanıştıktan sonra çalışmalarını tamamen klasik gitara yoğunlaştırdı. ODTÜ Mimarlık Fakültesi'ni bitirdikten

sonra İspanya Hükümeti'nin verdiği bursa hak kazanarak gittiği Alicante Oscar Espla Yüksek Konservatuari'nda Jose Tomas'ın sınıfından ve ayrıca Fransa'nın Perpignan kenti Devlet Konservatuari'ndan "Birincilik Ödülü" ile mezun oldu. Konserini dinleyerek tutkunu olduğu ve 25 yıldır dersler aldığı Alirio Diaz gibi ünlü bir virtüöz ile birlikte çalma şansına sahip oldu ve olumlu kritiklerini aldı. Avrupa'daki çalışmalarını tamamlayıp ülkesine döndükten sonra dört ayrı konservatuar ve üniversitede gitar bölümlerini kurdu. 1993 yılında "Fulbright Araştırma Bursu" kazanarak araştırmalarını sürdürmek amacıyla ABD'ye gitti. Kanneçi'ye Fulbright Komisyonu tarafından "Sanatta Ömür Boyu Başarı" ve ODTÜ Senatosu tarafından da "Takdir" ödülleri verilmiştir. Aralarında Museo de Andres Segovia (İspanya), Carnegie Hall, Merkin Hall (ABD), Purcell Room (İngiltere) ve Teatro Colon (Arjantin) gibi salonları da bulunan üç kıtada birçok konser verdi.

Nejat Söylemez (1957 - ...)

Şanlıurfa'nın Suruç Kazası'nda doğdu. 1968 yılından başlayan müzik yaşamı boyunca 500'e yakın beste yapmıştır. "Sevdiğim Kız Gelin Olmuş", "Evlerinin Önü Kuyu" Nerelisen" gibi eserleri çok beğenilmiştir.

Ara Dinkjian (1958-...)

Müzisyen. 1958 New Jersey ABD doğumlu, aslen Diyarbakırlı Ermeni bir ailenin çocuğu Ara Dinkjian. Bestekar, müzisyen ve ud sanatçısıdır. Sezen Aksu, Kibariye, Mine Koşan, Ahmet Kaya ve Coşkun Sabah gibi sanatçılar için şarkılar bestelemiştir. Sezen Aksu'nun "Sarışınım", "Vazgeçtim", "H"ş geldin", Ahmet Kaya'nın "Ağladıkça" isimli eserleri kendisine aittir.

Memet Atlı (1975-...)

Diyarbakır'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Diyarbakır ve Ankara'da tamamladı. Amatör okul gruplarında bağlama çalarak başladığı müzik hayatını, 1993 yılında mimarlık eğitimi almak üzere gittiği İstanbul'da, üniversite eğitimi sırasında Koma Denge Azadi ile profesyonel olarak sürdürdü. Grubun 1994'te yaşadığı dönüşüm sonucu oluşan yeni kadrosunda, besteci, şarkı sözü yazarı ve solist olarak yer aldı. 2003 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi'nde Mimarlık Tarihi ve Kuramı alanında master yapmak üzere tekrar İstanbul'un yolunu tuttu.

İmren İyem Aslan (1964 -...)

1964 yılında Diyarbakır'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Diyarbakır'da yaptı. 1995 yılında Gazi Üniversitesi Resim Bölümü'nden mezun oldu. Çeşitli ortaöğretim kurumlarında eğitim görevlisi olarak çalıştı. 2005 yılında eğitimcilik görevini bıraktı. 2005 yılında Diyarbakır belediyesi sanat galerisinde kişisel sergilerini açtı. 2007 yılında ise İstanbul çekirdek sanatın yorumlar sergisine Van Gogh yorumuyla katıldı. Kişisel çalışmalarını Ankara'da sürdürüyor

Mardin Bienali

Mardin'i modern sanatın merkezi haline dönüştürebilmek düşüncesiyle ilk olarak 4 Haziran-5 Temmuz 2010 tarihleri arasında düzenlenmiştir. Bienal, Mardin'in benzersiz tarihsel mimarisi ve Mardin halkının gündelik hayatıyla kaynaşan mekânlarında gerçekleşmiştir. Tarihsel, kültürel ve coğrafi zenginliklerle dolu olan Mardin kenti, güncel sanatçılar için ilk kez bu kadar farklı ve yoğun bir deneyim alanı olmuştur. Tarihsel ve mekânsal olarak zengin bir geçmişe sahip Mardin'in eşsiz mimarisiyle bütünleşen sanat etkinlikleri, dünyanın kültür ve sanat haritasında kalıcı yer edinmesinde önemli bir etken olacaktır. Mardin, 1.Bienal ile yine yeni paylaşımlara tanık olmuştur ve olmaya devam edecektir. Uluslararası sanat camiası ile yerel ve uluslararası sanatçıların fikir alışverişinde bulunmaları sağlanmış, çok amaçlı bir kültürel buluşma gerçekleştirilmiştir.

Mardin Bienali, güncel sanatı Türkiye'nin batısından doğusuna taşımak, sanat yoluyla Mardin coğrafyasını sanatçılar, akademisyenler, öğrenciler ve farklı kültür topluluklarıyla hareketlendirmek, yeni paylaşım ortamları yaratmak, sanatta alışagelmış 'merkez' fikrinin tanımına yeni boyutlar getirmek ve Mardin'i saygın sergiler dizisiyle merkezi bir konuma oturtmayı amaçlamaktadır.

Mardin Bienali'nin ikincisi 21 Eylül-21 Ekim 2012 tarihlerinde düzenlenmiş ve yine GAP İdaresi, Mardin Valiliği, Başbakanlık Tanıtma Fonu, Mardin Belediyesi işbirliğiyle ve özel sektörün katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Küratörlüğünü Paolo Colombo ve Lora Sariaslan'ın yaptığı ve temasını 'İkinci Bakış' olarak belirleyen 2. Mardin Bienali bu temayla Mardin kentinin geçmişle, günümüzle ve gelecekle yüzleşmesine tanıklık etmiştir. Oluşturdukları bienalin kavramsal çerçevesi bugünün görsel kültürünü Mardin'in dokusuyla harmanlayarak, bölgenin renkli öykülerine ve ruhuna güncel sanatı aşlamayı, kişisel hikâyelere ağırlık vermeyi planlamıştır. Aralarında Fikret Atay, Sami Baydar, Edy Ferguson, Mona Hatoum, Hrair Sarkissian, Murat Şahinler, Shahzia Sikander ve Pae White gibi sanatçıların yer aldığı 2. Mardin Bienali kentin mimari, tarihi ve kültürel katmanlarının zenginliğinden feyz almıştır. Kent bu süreçte kendini şekillendirip yeniden yaratmayı, diğer yandan kente yeniden bakarak Mardin'i bu anlamda şekillendirmeyi amaçlamıştır.

Bienal bildiğimizi, alıştığımızı, bilmediğimizle, alışmadığımızla karşı karşıya getirerek izleyicide bir ikinci bakış uyandırmaya çalışmıştır. Mardinlilerin kent içinde günlük yaşamlarını sürdürdükleri, gezindikleri, çay içtikleri, saç sakal traşı oldukları çeşitli mekânları; tarihî binalardan berber dükkânlarına, kıraathanelerden açık hava sinemasına kadar ilginç mekânları seçerek normal koşullarda bir gezginin giremeyeceği ve deneyimleyemeyeceği şekilde 30 kadar sanatçıya kenti adeta bir sergi alanı olarak sunmuştur.

Mardin Bienali

12. GAP BÖLGESİNDE MÜZELER

Adıyaman Arkeoloji Müzesi

Adıyaman'da kurulu, 22.000 eserin sergilendiği bir müzedir. Şehir merkezinde, Atatürk Bulvarı üzerinde bulunmaktadır. Müze çalışmalarına 1978 yılında başlanmış, 1982 yılında şimdiki modern binasına taşınmıştır. Müzede arkeolojik ve etnografik eserler sergilenmektedir. Paleolitik dönemden başlayarak bu döneme ait çakmak taşından yapılmış el baltaları, kazıyıcılar ve kesici aletler , Neolitik döneme ait çakmaktaşı ve obsidyen'den ok uçları, Kalkolitik döneme ait pişmiş topraktan yapılmış çeşitli kaplar, Tunç Çağına ait bronz mızrak uçları ve benzeri eserler, Demir Çağına ait hiyeroglif yazıtlar, çeşitli mutfak kapları ve süs eşyaları, Helenistik döneme ait heykel,mozaik, yazıt ve çeşitli kaplar, Roma dönemine ait heykel, yazıt ,mozaik , kandil, koku şişesi, çeşitli kaplar ve süs eşyaları, Bizans dönemine ait çeşitli kaplar ve süs eşyaları, İslami ve özellikle Selçuklu dönemine ait sırlı kaplar, cam eserler ve süs eşyaları ile Osmanlı dönemine ait çeşitli arkeolojik müzede sergilenen eserler arasındadır . Etnografik eser salonunda ise kadın ve erkek giysileri, gümüş takılar ile bakır mutfak eşyaları yöresel halı, kilim ve cicim gibi el dokumaları teşhire sunulmuştur. Bunun yanında Klasik, Helenistik, Roma, Bizans, İslami, Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait altın, gümüş ve bronz sikkelerden örnekleri de bulunmaktadır.

Adres: Atatürk Bulvarı No:8 ADIYAMAN

Tel: 0416 2162929 e-posta: adiyamanmuzesi@kultur.gov.tr

Diyarbakır Arkeoloji Müzesi

Diyarbakır'da ilk müze 1934 yılında Ulu Cami'nin devamı olan Zinciriye Madresesi'nde oluşturulmuştur. 1985 yılında ise Elazığ caddesi üzerinde bulunan Dedeman Oteli arkasında bulunan yeni yapısına taşınmıştır. Müzede Diyarbakır yöresine ait Neolitik Çağ'dan itibaren Eski Tunç, Asur, Urartu, Helenistik, Roma, Bizans, Artuklu, Selçuklu, Akkoyunlu ve Osmanlı devirlerine ait eserler kronolojik olarak sergilenmektedir.

Ayrıca; Amid sikkeleri ile yöresel Etnografik eserlerden oluşan zengin bir koleksiyona sahiptir. Müzemde, 1744 adet Etnografik, 9201 adet sikke, 4976 adet de Arkeolojik eser olmak üzere toplam: 15.921 adet envanterlik eser kayıtlı olup, bir O kadarda etütlük eser bulunmaktadır.

Modern müzecilik anlayışına uygun olarak teşhir sistemi bulunan müzede seksiyonlarda resimler, grafikler ve anlatımlarla izleyici ile eser arasında iletişim kurulabilmektedir.

5 000 m² (Beş bin metrekare) alan üzerine kurulan müzede, modern konferans salonu, üç katlı depo ve her katta bulunan çok amaçlı laboratuvar ile fotoğraf atölyesi, çağdaş müzecilik hizmetlerine katkıda bulunmaktadır. Türkiye'deki müzecilik standartlarının üstünde modernize edilmiş müzede her türlü araç-gereç donanımı tamamlanmıştır. Ayrıca; müzede araştırma yapmak isteyen bilim adamlarına ve öğrencilere her türlü kolaylığı sağlayan mekanlarda Arkeologlar hizmet vermektedirler. Diyarbakır iline bağlı Bismil ilçesinde iki birimde; Batman iline bağlı bir yerde olmak üzere Müze Müdürlüğü başkanlığında kazılar yapılmaktadır.

Adres: Prof. Selahattin Yazıcıoğlu Cad. Merkez/Diyarbakır

Tel: (412) 224 67 40

Cahit Sıtkı Tarancı Müzesi (Kültür Müzesi)

Şair Cahit Sıtkı Tarancı'nın doğduğu ev geleneksel Diyarbakır evlerine güzel bir örnek oluşturur. Bu ev 1973' te Kültür Bakanlığı tarafından satın alınıp müze haline getirilmiştir. Müzede Cahit Sıtkı Tarancı'nın eşyaları, mektupları ve kitapları sergilenmektedir.

Adres: Ziya Gökalp Bulvarı - Diyarbakır

Tel: (412) 221 27 55

Cahit Sıtkı Tarancı Müzesi (Kültür Müzesi)

Ziya Gökalp Müzesi

Diyarbakır'ın tipik sivil mimarlık örneklerinden biri olan ev, 1808 yılında inşa edilmiştir. İki katlı bu yapıda malzeme olarak siyah bazalt taşı kullanılmıştır. Ünlü düşünür Ziya Gökalp'in 1876 yılında doğduğu bu ev 23 Mart 1956 tarihinde müze-ev olarak ziyarete açılmıştır. Müzede yazara ait eşyaların yanı sıra, yörenin etnografik eserleri sergilenmektedir.

Adres: Ziya Gökalp Bulvarı - Diyarbakır

Tel: (412) 221 27 55

Komutan Atatürk Müzesi

İçkale'de Mustafa Kemal Paşa'nın 1916 yılında Kolordu Komutanlığı Karargahı olarak kullandığı bina Komutan Atatürk Müzesi'dir. Müzede Atatürk'e ait bazı eşyalar, çeşitli fotoğraflar ve yazılar ile hatıra defteri bulunmaktadır.

Adres: Köşkler Mahallesi Eski Mardin Yolu
Üzeri

Gazi Köşkü Tesisleri Merkez Diyarbakır
Tel: (412) 226 33 33

Komutan Atatürk Müzesi

Gaziantep Arkeoloji Müzesi

Gaziantep Arkeoloji müzesinin bitişiğinde yer alan Zeugma Mozaik Müzesi 23 Haziran 2005 tarihinde açıldı. Müzemiz, ülkemizin en büyük Mozaik müzesi, özgün teşhiriyle ise dünyanın ünik müzesi haline gelmiştir. Eski ve yeni Müze binası bir galeriyle birbirine bağlanarak, Eski Müze, Gaziantep ve çevresindeki taşınabilir kültür varlıklarının kronolojik sırayla sergilendiği, "kronolojik müze" olarak düzenlenmiştir.

Gaziantep Arkeoloji Müzesi

Gaziantep Arkeoloji müzesi 3500m²'lik teşhir alanına sahip olup, yeni yapılan binada 16 adet teşhir salonu, teşhiri yeniden düzenlenen eski binada ise 5 adet teşhir salonu bulunmaktadır. Yeni binadaki teşhir salonlarında Zeugma kurtarma kazılarında bulunan 550m.2 mozaik, 120m.2 fresk ve heykeller teşhir edilirken, eski binada ise Gaziantep çevresinin kronolojisiyle ilgili 1752 adet eser teşhir edilmektedir.

Adres : İstasyon Caddesi No:2 ŞEHİTKAMİL/GAZİANTEP
Tel: (342) 324 88 09

Zeugma Mozaik Müzesi

Antik Zeugma Kentinde, ulusal ve uluslararası arkeolojik bilim heyetlerinin katılımı ile 1987-2004 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarında, binlerce muhteşem eser ortaya çıkarılmış, eserlerin bir kısmı 2005 yılında teşhire sunulmuştur. Ancak, Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nin eserlerin tamamının teşhiri için yeterli gelmemesi üzerine Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi ve Kültür Merkezi, tarihi İpekyolu

Zeugma Mozaik Müzesi

üzerinde inşa edilmiştir. 6800 m² alanda Zeugma Antik Kenti'nden çıkan muhteşem mozaiklerin yanısıra Gaziantep Bölgesine ait 2400 m² mozaik sergide yerini almıştır. Zeugma mozaiklerinin beraberinde, dünyadaki en büyük Bizans Mozaikleri koleksiyonu ile özel bir yere sahip olan Zeugma Mozaik Müzesi, dünyanın en büyük mozaik müzesi haline gelmiştir.

Adres: Mithatpaşa Mahallesi Hacı Sani Konukoğlu Bulvarı 27500, Şehitkamil
Tel: (342) 325 27 27

Hasan Süzer Etnografya Müzesi

Tarihi bir konakta hizmet veren müze; Antep'in etnoğrafik yapısını mankenler eşliğinde canlı anlatımlarla günümüze taşımaktadır. Ana kaya içine oyulmuş mahsen üzerine 3 kat olarak inşa edilen müze binası, günlük yaşamdaki fonksiyonlarına göre yöreye özgü eşyalar ile donatılmıştır. Müze teşhirinde Antep Halkı'nın geleneksel yaşantısı mankenlerin sunumu ile canlandırılmaktadır. Bina içerisinde ayrı bir bölümde ise, Antep Savunması'nda kullanılan silahlar, savaş araçları, belgeler, kahraman gazi ve şehitlerin fotoğrafları sergilenmektedir. Müze binası aynı zamanda üç neslin bir arada yaşadığı tipik bir Antep evinin tüm özelliklerini yansıtmaktadır.

Adres: Eyüboğlu Mah. Hanıfioğlu Sok. No: 64 - Gaziantep
Tel: (342) 230 47 21

Medusa Cam Eserler Müzesi

Gaziantep'in ilk özel müzesi olma özelliğini taşıyan bu müzede, Roma döneminden ve İslam tarihinden kalan tarihi camlar sergilenmektedir. Ayrıca içinde üflemeli cam ocağı gösterileri yapılmakta ve antik mücevher tasarımı bulunmaktadır.

Medusa Cam Eserler Müzesi

Müzede; cam eserler, porselenler, el işi örtüleri yer almaktadır. Müze'nin bir bölümünde ise kuyumcu dükkanı, Kapalıçarşı'dan gelen bir kuyumcu ustası, Mardin Midyat'tan gelen bir telkari ustası bulunmaktadır. Ustanın kiremit işleme, masaüstünde alevle cam boncuk çalışması, mücevher tasarımları, müzeyi ziyaret edenlerin ilgi gösterdiği bölümlerden biridir. Müzede kafeterya ve tarihi eserlerin sergilendiği 5 ayrı bölüm de yer almaktadır.

Bu kompleks içindeki son mekan ise sergi ve fuar merkezidir. Ayrıca yine aynı mekan içinde sergilenen ürünlerin satışı için dükkanlar bulunmaktadır. 30 dönüm alanın 12.500 metrekaresi müzenin oturma alanı olarak kullanılacak, geri kalan kısmı ise çevre düzenlemesi ile yeşillendirilecektir. Böylece briket yığınları içinde yeni bir modern mekan meydana getirilmesi planlanmaktadır.

Adres: Şerefpasha Mahallesi Şakir Sokak No:9- 11
Tel: (342) 230 30 49

Gaziantep Savaş Müzesi

Panolar, savaş aletleri, milli mücadele yıllarına ait etnoğrafik eserlerin sergilendiği, İmalat-ı Harbiye, boş kovan toplayan çocuklar, Çello'nun Eminesi'nin savaşa daveti gibi unutulmayan mizansenlerin heykeller ile canlandırıldığı Gaziantep Savaş Müzesi, Antep Destanı'nın bilinmeyen yönlerine ışık tutmaktadır. Yakın tarihimizdeki en büyük kahramanlık destanının canlandırıldığı Savaş Müzesi, Şhreküstü'de tarihi bir Antepevi'nde faaliyet göstermektedir.

Adres: Suyabatmaz Mahallesi, 27010 Gaziantep

Gaziantep Savaş Müzesi

Emine Göğüş Mutfak Müzesi

Dünya mutfakları arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olan Gaziantep Mutfağı, Tarihi Göğüş Konağı'nda hayat bulan müzede ziyaretçilerini lezzet yolculuğuna çıkarıyor. Çeşitliliği ve zenginliğiyle ün yapan Antep mutfağında kullanılan araç-gereçler ve malzemelerin tanıtıldığı müze asırlık lezzetleri, Gaziantep Kalesi'nin eteklerinde tarihi bir konakta sergilenmektedir.

Adres: Karagöz Mah. Hasırcı Sokak
Şahinbey- Gaziantep Tel: (342) 220 08 88

Emine Göğüş Mutfak Müzesi

Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi

Tekke Camii külliyesinde yer alan müzede, Mevlevi kültürünün beraberinde vakıf kültür varlıklarından seçilen maden eserler, el yazması Kur'an-ı Kerim'ler, Türk Hat Sanatı'ndan örnekler, tarihi halı ve kilimler teşhir edilmektedir.

Adres: Boyacı Mahallesi Eski Buğday Arastası Tekke Cami yanı Şahinbey/ Gaziantep
Tel: (342) 232 53 17

Bayazhan Kent Müzesi

Kentin tarihi, turistik mekanları, doğal güzellikleri, ekonomisi, el sanatları, yemekleri vb. kültürel zenginliklerin vurgulandığı Bayazhan Kent Müzesi, Gaziantep Kültürü'nü ziyaretçilerine yaşayarak, hissederek tanıma imkanı sunmaktadır.

Adres: Akyol mah. Atatürk Bulvarı No: 119
Şahinbey/ Gaziantep Tel: (342) 220 08 88

Bayazhan Kent Müzesi

Gaziantep Savunması ve Kahramanlık Panoraması Müzesi

Gaziantep Kalesi zindanlarının bulunduğu galeri içerisinde faaliyet gösteren müze de, Antepilerin direniş destanı; panolar, kahramanlara ait heykel ve rölyefler eşliğinde anlatılmaktadır.

Adres: Gaziantep Kalesi içi Şahinbey/ Gaziantep
Tel: (342) 220 08 88

Gaziantep Savunması ve Kahramanlık Panoraması Müzesi

Yesemek Açık Hava Müzesi

Gaziantep'in İslahiye İlçesi'nin Yesemek Köyü'nde yer almaktadır. Karatepe olarak anılan bir tepe üzerinde bazalt taş ocağı ve bu tepenin yamaçlarında bir heykel atölyesi bulunmaktadır. Burası ilk kez, Alman Doğu Araştırmaları Kurumu adına Zincirli Höyük'te kazı yapan Felix von Luschan tarafından görülerek bilim dünyasına tanıtılmıştır. Burada 1958-1961 yıllarında Prof. Dr. Bahadır Alkım tarafından kazı ve araştırma yapılmış ve bir bilimsel yayın yayımlanmıştır.

M.Ö. 2. binin ikinci yarısı içinde bölge, Hitit egemenliğine girdikten sonra bu taş ocağı etkinliğe başlamış ve Hititlerle yeni bir işlev kazanmıştır. Burada Hititli ustaların yanı sıra Hurri usta ve sanatkârların da çalıştığı bilinmektedir. Bir ara etkinliği zayıflayan atölyede, Geç Hitit krallıkları döneminde M.Ö.9. yüzyıldan başlayarak çalışmalar yeniden yoğunlaşmış, bu ikinci dönemde özellikle Arami ve Asur sanatı ağırlık kazanmıştır. Diğer Önasya sanat unsurları gibi burada egemen olan sanatsal üslup da, orientalizan üslup adıyla hemen sonraları batıda gelişmeye başlayan Ege kültürlerini etkilemiş ve Klasik Dönemle doruk noktasına ulaşan Yunan sanatının adeta çekirdeğini oluşturmuştur.

Gaziantep Müzesi'nce yapılan çalışmalarla düzenlenen alanda halen 200'den fazla heykel taslağı sergilenmektedir. Sfenksler, kapı aslanları, oturan aslanlar, kanatlı aslanlar, Amanos Dağları'nı temsil eden dağ tanrısı kabartmaları, savaş sahnesi kabartmaları ve mimari parçalar kendi doğal ortamlarında sergilenmektedir. Etkinliği yaklaşık 500 yıl sürmüş olan taş ocağı ve atölye, günümüze kadar gelmiş halen tek örnek olması açısından önemlidir.

Adres: Yesemek Köyü, İslahiye / GAZİANTEP
Tel: (0342) 875 10 55

Yesemek Açık Hava Müzesi

Kilis Müzesi

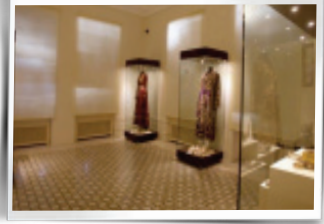
20 Haziran 2012 tarihinde açılışı yapılan Kilis Müzesi, geleneksel Kilis konut mimarisini yansıtan tarihi Neşet efendi Konağı'nda hayata geçirilmiştir. Kilis ve çevresinin tarihi, sosyal ve kültürel zenginliklerini yansıtan müze, arkeoloji ve etnoğrafya seksiyonlarından oluşmaktadır.

Kilis Müzesi

Müzenin giriş katı arkeolojik eserlerin teşhirine ayrılmıştır. Arkeoloji seksiyonunda sergilenen eserlerin büyük bir bölümü, Kilis Ovası'nın en büyük ve en önemli arkeolojik merkezi olan Oylum Höyük'teki kazılarda ele geçen buluntulardan oluşur. Kazılardan ele geçen buluntular, giriş katındaki üç oda ve bir salonda kronolojik olarak sergilenmektedir.

Kilis'i ziyaret eden turistlerin halkın geleneksel yaşama biçimini gözlemleyebilmelerine imkan sağlayan etnoğrafya bölümü Kilis Müzesi'nin 1. katında yer alır. Bu katta eyvanla birlikte, bir hole açılan altı mekan yer alır. Holün duvarlarını Kilisliğin hatıralarını yaşatan eski fotoğraflar süslemektedir. Etnoğrafya bölümünde sergilenen geleneksel kıyafetler ve eski dönemlere ait araç gereçler ziyaretçileri yıllar öncesine götürmektedir.

Kilis Müzesi

Adres: Merkez Şehitler Mah. Neşet Topaloğlu Sk. No:2 KİLİS Türkiye
Tel: (0.348) 813 20 37 Ziyaret Gün ve Saatleri:

Mardin Müzesi

Müze Binası, Mardin Merkez Şar Mahallesi, 1. Cade Cumhuriyet Meydanı'nın kuzeyinde bir gurup Süryani evinin arasında bulunmaktadır. 1895 yılında Antakya Patriği Behnam Bani tarafından Süryani Katolik Patrikhanesi olarak yaptırılan bina, restore edilerek 1995 yılında müze olarak hizmete açılmıştır. Uzun süre dini amaçlı hizmet veren yapı, askeri garnizon, çeşitli siyasi parti merkezi, kooperatif binası, sağlık ocağı ve polis karakolu olarak da kullanılmıştır. Binayı Süryani Katolik Vakfı'ndan satın alan Kültür Bakanlığı, Mardin Müzesini Zinciriye Medresesinden alarak bu binaya taşımıştır.

Mardin Müzesi

Sarımtırak renkli kalker taşından yapılan çift girişli, üç katlı müze, iç ve dıştaki tonoz, kemer ve sütun başlıklarındaki eşsiz taş süslemeleri ve koleksiyonundaki eserleriyle Türkiye'nin önemli müzelerinden biridir.

Birinci katta idari bölümler, danışma, konferans salonu, laboratuvar, yemekhane; ikinci katta etnografya sergi salonu, kütüphane ve eser depoları; üçüncü katta arkeolojik eserlerin sergilendiği salonlar ve uzman odaları bulunmaktadır.

Girnevez Höyük kazılarında elde edilen tablet, silindir mühür, seramik, figürin ve takılar, Kuzey Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu kültürlerinin Eski Tunç, Asur, Urartu, Grek, Pers, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu, Artuklu ve Osmanlı dönemlerine ait seramik, mühür, kandil, sikke ve cam şişe örnekleri Arkeoloji Salonu'nda sergilenmektedir.

Etnografya Salonu'nda sergilenen eserler arasında özellikle Midyat İlçesi'nde köklü bir geçmişi olan gümüş işçiliğinden örnekler, yöresel giysiler, kılıçlar, kahve (mırza) takımları, hamam takımları, tespihler, bakır eşyalar yer almaktadır.

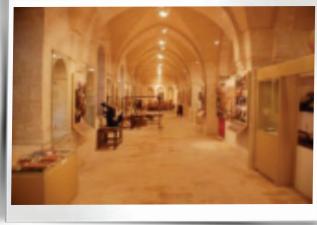
Adres: Cumhuriyet Meydanı Üstü MARDİN

Tel: (0482) 212 16 64 - 212 77 97

e-posta: mardinmuzesi@kultur.gov.tr

Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi

Önceleri Süvari Kışlası olarak; sonra Vergi Dairesi Binası olarak kullanılan ve mülkiyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsis edilen 2 katlı koruma altındaki bina Sabancı Vakfı tarafından restore ettirilerek müze ve sanat galerisine dönüştürülmüştür.

Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi

Şehir merkezinde bulunan tarihi yapının restorasyonu tamamlandıktan sonra Sakıp Sabancı'nın vasiyeti üzerine üst katta yer alacak olan müzeye "Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi" adı verilmiştir. Alt katta yapılan galeriye ise Sabancı Vakfı ile birlikte Dilek Sabancı da maddi destek sağladığı için "Dilek Sabancı Sanat Galerisi" adı verilerek 1 Ekim 2009 tarihinde yapılan açılış töreniyle halkın hizmetine sunulmuştur.

Mezopotamya'nın en eski şehirlerinden biri olan Mardin, birçok eski medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Tarihi, turistik, mimari ve görsel değerleriyle dünyanın sayılı sit kentlerinden biri olan Mardin, adeta bir açık hava müzesi durumundadır. Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi ve Dilek Sabancı Sanat Galerisi, Mardin'in asırlardır biriktirilmiş tarihi kültürünün tanıtımına yardımcı olmaktadır. Kent Müzesi olarak düzenlenen mekan, ince uzun yapısıyla doğrusal bir yürüme aksında değerlendirilmiş, "sergileme" birimlerinden

oluşmuştur.

Adres: Gül Mahallesi 1. Cadde Cumhuriyet Alanı Merkez- Mardin

Tel: (482) 212 93 96

Faks: (482) 213 73 54

Etnografya ve Gramafon Müzesi

Halen restorasyonu çalışmaları devam eden müze binası, Mardin Müzesi yanında bulunmaktadır. 1979 yılına kadar askeri kışla olarak kullanılan binanın onarımının tamamlanmasının ardından hizmete açılması planlanmaktadır.

İsmail Fakirullah ve İbrahim Hakkı Müzesi

Siirt ilinin Aydınlar ilçesi'nde bulunmaktadır. Burada 18. yüzyılda yaşamış olan bilim adamı, İbrahim Hakkı'nın kullanmış olduğu aletler ve kitapları sergilenmektedir. Halen ailesine ait olan küçük bir müzedir. Müzede kozmografya aletleri, haritalar, güneş sistemi ile ilgili tahta küreler, el yazması çok değerli kitaplarla, düşünürü ait çeşitli eşyalar yer almaktadır.

Şanlıurfa Müzesi

Şanlıurfa'da bir müze açılması fikri 1948 yılında oluşmaya başlamış ve mevcut eserlerin Atatürk İlkokulu'nda bir depoda toplanması sonucunda müzenin kuruluşu ile ilgili ilk teşebbüs gerçekleşmiştir. 1965 yılında Şehitlik mevkiinde, 1500 m² lik bir alan üzerinde müze binasının inşaatına başlanmıştır. Binanın yapımı ve teşhir tanzim işlerinin tamamlanmasını takiben Şanlıurfa Müzesi 1969 yılında ziyarete açılmıştır.

Zengin bir tarihi geçmişi olan Şanlıurfa yöresi pek çok Höyük ve eski iskân yerine sahip bulunmaktadır. İl merkezinin 44 km. güneydoğusunda adını verdiği ovada yer alan kendine özgü sivil mimarisi ile büyük ilgi toplayan Harran bunların en önemlilerinden biridir ve M.Ö.III binden M.S. XIII. yüzyıla kadar kesintisiz iskân edilmiştir.

Bölgede; Atatürk Barajı, Birecik Barajı ve Kargamış Barajı göl aynası altında kalan yerleşimlerde, kurtarma kazıları yapılması planlanmıştır. 1987 yılından itibaren Atatürk Barajı suları altında kalan Lidar Höyük ve Hassek Höyük'te yabancı bilim heyetlerince; Çavi Tarlası ve Nevali Çori'de ise Şanlıurfa Müze Müdürlüğü tarafından kurtarma kazıları yapılmıştır.

Benzer şekilde, Birecik Barajı göl aynası altında kalacak olan Tilbeş Höyük'te ve Apameia Ören yerinde de kazılar gerçekleştirilmiştir.

Baraj göl alanlarındaki kurtarma kazıları dışında, Şanlıurfa Merkez Örencik Köyü

Göbeklitepe, Konuklu Köyü Kazane Höyük ve Gürcütepe Bozova İlçesi Bahçeli Köyü Tiritiş Höyük, Birecik İlçesi Merkez Hacinebi Höyük Ören yerlerinde arkeolojik kazılar yapılmaktadır.

Bölgedeki kazılardan elde edilen eserlerin Şanlıurfa Müzesi'ne teslim edilmesi sonucu, müzenin depo ve teşhir salonları yetersiz hale gelmiştir. Tarihi eserlerimizin sağlıklı bir şekilde muhafazalarını mümkün kılmak amacıyla mevcut binaya ilave olarak depo ve teşhir salonları yapımı zaruri hale gelmiş ve müze çevresinde gerekli kamulaştırmalar yapılarak ilave depo ve teşhir salonlarının yapımına başlanmıştır.

Yapımı gerçekleştirilen ilave binanın giriş ve üst katında üç arkeolojik, bir etnografik eser salonu, idari bölümler, konferans ve sergi gibi faaliyetlerin yapılacağı çok amaçlı salon, kütüphane; bodrum katında ise depolar, laboratuvar, ve fotoğrafhane yer almaktadır. Çağdaş anlamda teşhir tanzim çalışmaları gerçekleştirilen ilave bina, 1987 yılında hizmete girmiştir.

Şanlıurfa Müzesi'nde; Harran'daki kazı çalışmalarından elde edilen eserlerin yanı sıra, yöredeki diğer höyüklerde ve eski iskân yerlerindeki çalışmalar sonucu ortaya çıkarılan kültür varlıkları, kronolojik sıralama ile ve ayrı vitrinler halinde teşhir edilmektedir.

Adres: Şehitlik Mah. Çamlık Bahçelievler
Tel: (414) 313 15 88

Şanlıurfa Resim ve Heykel Müzesi

Bünyesinde, Devlet Güzel Sanatlar Galerisinin de yer aldığı Şanlıurfa Devlet Resim Heykel Müzesinde: periyodik sergiler açılmaktadır. Bu sergilerdeki koleksiyonlarda; çeşitli plastik eserler sergilenmektedir. Müze binası, bölgeye ait geleneksel bir yapı olduğundan, geleneksel ev planını ve yerleşimini göstermesi bakımından da ilgi çekicidir.

Adres: Şehitlik Mah. Çamlık Cad. ŞANLIURFA
Tel: (0414) 313 15 88

Şanlıurfa Resim ve Heykel Müzesi

İsmail Ebul- iz Cezeri Müzesi (Cizre)

Asur, Babil, Selçuklu, Guti, Med ve Abbasi Dönemlerine ait arkeolojik ve etnografik eserlerin bulunduğu müze, 1153 tarihinde El Cezeri' de doğan İsmail Ebul-iz Cezeri'nin adını taşımaktadır. İsmail Ebul-iz Cezeri, Artuklu hükümdarının hizmetinde Diyarbakır' da yaşamıştır. Tarihte ilk mekanikçi olarak bilinmektedir ve günümüz mekanik ve sibernetik bilimlerinin temelini oluşturduğu savunulmaktadır.. 1233 tarihinde vefat eden El Cezeri' nin mezarı Cizre' deki Nuh Peygamber Camii avlusundadır.

13. GÜNDEYDOĞU ANADOLUDA EL SANATLARI

Güneydoğu Anadolu topraklarında, tarih boyunca pek çok uygarlık yaşamıştır. İpek Yolu üzerinde bulunması nedeniyle, bu yöredeki ticari yaşam tarih boyunca canlılığını korumuştur. Ayrıca farklı dinsel inanışların yayılıp kök salması da Güneydoğu Anadolu kültürünü önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle el sanatları bu tarihî birikimin izlerini taşımıştır. Kilim dokumacılığının geçmişinin İ.Ö. 2000'li yıllara, cam işlemeciliği geçmişinin ise İ.Ö. 4000 yıllarına dayandığı bilinmektedir. Bölgede dokumacılık, kilimcilik, battaniyecilik, bakırcılık, gümüş ve altın işlemeciliği, taş işlemeciliği, sedefçilik, ağaç işlemeciliği, kazazlık, keçecilik gibi pek çok el sanatı yaşatılmaktadır. Bu el sanatlarında farklı dinsel inançların ve kültürlerin izlerini görmek mümkündür. Örneğin dokumacılıkta Orta Asya Şaman inancının, bakırcılıkta Selçuklu Dönemi'nin, taş işçiliğinde Artuklu ve Osmanlı taş oymacılığının etkileri belirgindir. Modern yaşamın yaygınlaşması nedeniyle bazı el sanatları unutulmaya yüz tutsa da bölgede turizmin gelişmesi ve Güneydoğu Anadolu Projesi'nin etkileri, bu el sanatlarının yeniden canlandırılmasına önayak olmaktadır.

Dokumacılık

Dokumacılık, bölgedeki geleneksel el sanatları içinde en yaygın olanlardan biridir. Dokuma ürünleri, kumaşlar ve sergi olarak iki gruba ayrılır. Bunlar, tarım ve hayvancılıktan elde edilen malzemelerden yapılır. Yün, kıl, tiftik, ipek, pamuk en yaygın kullanılan malzemelerdir. Bu malzemelerden kumaş, halı, keçe, kilim gibi değişik kullanım ürünleri üretilir. Dokuma ürünlerinde çiçek, kuş, yılan gibi motifler işlenir. Aynı desen Türkiye'nin değişik bölgelerinde değişik isimler alabilir. Örneğin, Siirt ve Şırnak'ta "parmak motifi" Sivas'ta "toplu kilim nakışı" olarak adlandırılır. Bölgede dokumacılık halıcılık, kilimcilik, abacılık, battaniyecilik, ipek dokumacılığı, kazazlık ve kutnuculuk gibi çeşitli biçimlerde yapılır.

Dokumacılık

Aba Dokumacılığı

Aba, deve, öküz ve at tüyünden, keçi kılından ve koyun yününden dokunan özel bir kumaştan yapılan bir erkek giysisidir. Abanın üst tarafından başın, yan tarafından kolların geçmesi için birer delik bulunur, giysinın kolları yoktur. Eskiden kumaşın dokunmasında kullanılan tüy, kıl ve yünler toprak, mor boya, ceviz kabuğu, ceviz kökü, heylangoz yaprağı, sumak yaprağı, meyve, kızılçık otu gibi kök boya denilen boyalarla boyanırdı. Günümüzde ise suni boyalarla renklendirilmiş polyester iplikler kullanılmaktadır. Geçmişte kullanım alanı oldukça geniş olan abanın Suriye ve Arabistan'da giyileni geniş ve kısa bir şekilde olup dizden biraz daha aşağı inerdi. Abanın dokunuşuna, üzerinde yapılan motiflerinin durumunu ve bu motiflerde kullanılan iplerin özelliklerine göre giyenin ekonomik durumu belli olurdu. Halkın giydiği abalar daha az motifli ve kaba dokunurdu. Zenginler ise çuhadan veya iplikten dokunmuş abalar giyerlerdi. Abalar dokunduğu ipin ve kumaşın rengine, boyuna ve giyildiği yörenin ismine göre adlandırılır.

Kutnuculuk

Kutnu, ipekli ve pamuklu bir dokuma türüdür. Kumaş, çeşitli boyalara defalarca batırılarak kendine özgü motif ve renk kazanır. Kutnu, Arapça bir sözcük olup "pamuklu" anlamına gelir; bir yüzü ipekli, bir yüzü pamuklu, desenli bir kumaştır. Parlak ve mat çizgilidir; üzeri çiçek desenli olanları da vardır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep'te gelişmiş bir el sanatıdır. Kutnuculuk sanatı bölgeye 1900'lü yıllarda Suriye'den göç eden Halepli ustalar tarafından getirilmiştir. Kutnu, Osmanlı Dönemi'nde saray giysilerinde olduğu gibi Anadolu giysilerinde de kullanılmıştır.

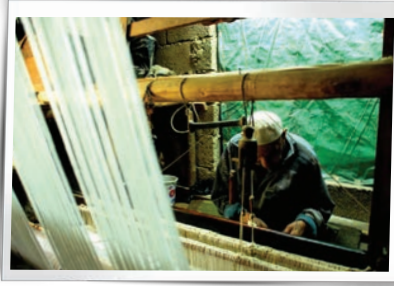

Kutnuculuk

Kilimcilik

Kilimler genellikle koyun yünü, keçi kılı ve deve tüyü gibi malzemeden yapılırlar. Bu malzemeler uygun işlemlerden geçirilerek kök boya ile boyanırlar. Kilim desenleri dokuyanın duygularını, yörenin yaşam biçimini ve geleneksel kültürün özelliklerini taşırlar. Kilimlerin katlanarak taşınması özellikle göçerlerin yaşamı için çok kullanışlıdır. Kilimler bazen Siirt kilimi, Jirkan kilimi, Antep kilimi gibi yöresine göre; bazen de Kürt kilimi, Yörük kilimi, Afşar kilimi, Karakeçili kilimi gibi desenlerine göre adlandırılır.

Kilim desenleri sadece süsleme için değil, insanların dileklerini ve umutlarını anlatmak için de kullanılır. İbrik deseni, kilimi dokuyan kadının çocuk beklediğini anlatır. Çiçek motifleri mutluluğu; nilüfer çiçeği yalnızlığı; koç boynuzu motifi bereketi, kuvveti, sağlığı, uğuru ve uzun ömürlü olmayı anlatır.

Kilimcilik

Gümüş İşlemeciliği

Gümüş işlemeciliği bölgede uzun bir geçmişe dayanır. Gaziantep'e bağlı Karkamış, Dülük, Belkıs gibi yerleşim yerlerinden ve höyüklerden çıkartılan gümüşler bunu göstermektedir. Gümüş atölyeleri Gaziantep'te yeniden hızla gelişmeye başlamıştır. Gümüş işçiliği Mardin'de de yaygın olarak görülür ve burada "telkâri" olarak adlandırılır. Telkâri, tel halindeki gümüş ve altını tahta üzerinde açılmış oyuklara gömerek yapılan süslemedir. Mardin'in Midyat ilçesi bu el sanatının merkezi gibidir.

Gümüş işlemeciliği

Sedef İşlemeciliği ve Oymacılık

Bazı deniz hayvanlarının kabuğunda bulunan ve sedefçilikte kullanılan sert, beyaz ve gökkuşağı pırıltılı, fosforik özelliği olan maddeye sedef, bu maddeyi işleyen kişiye de sedefkâr denilir. Asırlardan beri bilinen sedef, zamanının tekniği ve milletlerin sanat anlayışına göre şekil almıştır. XV. yüzyıldan sonra Osmanlılar Dönemi'nde Türk-İslam sanatının tamamen emrine giren sedef, geometrik desenlerin bitmek tükenmek bilmeyen dizilişleri ile gelişimini sürdürmüştür. Hammaddesi, midye kabuğu, çeşitli teller ve ceviz ağacı olan sedef ve

sedefkârlık sanatı asırlarca değişik motif ve desenlerle zenginleştirilerek mimari yapılarda (mescit, saray) süsleme olarak, kullanım eşyalarında (koltuk takım, ayna, resim çerçevesi, sehpa, yazı masası, rahle, mücevher sandığı, baston, etejer) ve silah kabza süslemelerinde kullanılmıştır. Türkiye’de sadece Gaziantep ilimizde yaygın bir şekilde sedef işlemeciliği yapılmakta ve üretilen sedef işlemler, turistik bölgelere ve yurtdışına ihraç edilmektedir.

Oymacılık ve sedef işleme yüzyıllardan beri bilinen değerli bir sanattır. Ahşabın oyularak şekil verilmesi ve bu oyukların içinin sedefle doldurulması geçmişten günümüze değerli birçok kişinin ilgisini çekmiştir. Özellikle değerli ve sevilen eşyaların süslenmesinde kullanılmıştır. Uğraşı zor ve pahalı olan bu zanaat genellikle saraylıların ve zenginlerin ilgisini çekmiş. Hat sanatı, ebru sanatı gibi oymacılık ve sedef işleme de Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde rağbet görmüş, işlenmiş, geliştirilmiş ve günümüze kadar taşınmıştır.

İki türlü oymacılık vardır; aletler yardımı ile ahşap zemin üzerinde delikler açmadan belli bir desenin kazılması, genellikle sarayların kapılarında, padişahların tahtlarında, yağlıboya tabloların çerçevelerinde görülür. Oymacılığın bir başka türü de ince ve düz bir ahşaba küçük şekiller halinde deliklerinin açılmasıdır; kuş kafesleri ve süs eşyaları gibi örnekleri vardır. Sedef işleme deniz kabuklarının, istiridyelerin janjanlı parlak kısımları üste gelecek şekilde oyulmuş yere doldurularak zımpara edilmesi ve verniklenmesi işlemidir. Günümüzde dolgu malzemesi toz halinde kullanılmakta, işlenen ahşabın rengine göre değişik renkleri bulunmakta ve daha güzel sonuçlar alınmaktadır.

Sedef işlemeciliği

Zurnacılık

Türk folkloru içinde halk müziği ve oyunlarının ayrılmaz bir parçası olan halk çalgılarımızın ayrı bir yeri vardır. Türk halk çalgısı denince; fabrika imalı olmayan, halkın kendi mevcut imkânları içinde ve basit araçlarla elde yaptıkları, akustik kanunlara uymayan, standart ölçü ve kalıpları olmayan, etnografik özelliği olan çalgılar akla gelmektedir. Üflemeli halk çalgılarımızın başında gelen zurna, kalın zerdali ağacından yapılır ve davulun yanında çalınan üflemeli bir çalgı aletidir. Zurnanın tarihi Orta Asya’ya dayanmaktadır. Çok eski zamanlardan beri bir çalgı aleti olarak bilinip, yapılmaktadır. Zurna baş, ağız ve orta kısım olmak üzere üç kızımdan oluşur. Gaziantep’te; tüm kaba zurna, orta kaba zurna ve cura zurna çeşitleri imal edilmektedir.

Bakırcılık

Bakır eşyaların ham maddesini bakır ve pirinç diye adlandırılan, bakır ve çinkonun karışımından elde edilen madde oluşturur. Gaziantep'te bakır işlemeciliğinin en büyük özelliği tek parçadan yapılıyor olmasıdır. Bakırla yapılan eşyalarda kesinlikle lehim ve buna benzer metalleri birleştirici maddeler kullanılmaz. Yapılan iş bütün olarak ele alınır, bu sayede lehimli bakırlar gibi kopma riski olmaz ve lehimli ya da ulamalı bakırlara göre daha dayanıklı ve sağlam üretimler yapılır. Bakırdan eşyalar “çakma” ve “çizme” denilen basit yöntemlerle işlenir. Ancak Gaziantep bakır ustalarının geliştirdiği sadece Gaziantep'te kullanılan bir yöntem daha vardır. Bu yöntem çekiç ve çelik bir kalemle yapılır. Bu yöntemin Gaziantep'te bakır ustaları tarafından geliştirilmesinin sebebi bakır eşyaların tek parça olmasında kaynaklanmaktadır. Çakma ve çizme, diğer yöntemlere göre daha zahmetlidir. Bazen küçük bir levhanın işlemesi haftalarca sürmektedir. Ancak bu yöntemle işlenen bakır büyük ilgi görmekte, özellikle turistler tarafından satın alınmaktadır.

Bakırcılık

Yemenicilik

Yemeni, üstü kırmızı ya da siyah deriden, tabanı ise köseleden dikilen topuksuz ve çok sıhhatli olan ayakkabılara denir. Yemeni yurdumuzun diğer yörelerinde yazmaya verilen ad olmasına karşılık, yöremizde ayağa giyilen bir çeşit ayakkabıya verilen addır. Gaziantep'te yemeniciliğe “köşkercilik” yemenicilere “köşker”, yemeni ustalarına da “köşker ustası” denilmektedir. Köşker kelimesi Farsça “keşfger” kelimesinden gelmiş olup, ayakkabı yapan anlamına gelmektedir. Yemeni ilk defa Yemen'de Yemen-i Ekber isminde bir kimse tarafından icat edilmiştir. Daha sonraları yemeni Yemen'den Halep'e, Halep'ten de Güneydoğu Anadolu'ya intikal etmiştir. Gaziantep, Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Diyarbakır, Antakya, Adana'ya kadar yayılmış olan yemeni yapımıcılığı zaman içerisinde Gaziantep ve Kilis dışında diğer ilerde tamamen bitmiştir. Yemeni; gön ve yüz olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Gön, manda ve siğir derisinden yapılmış olup, yere gelen kısım ile bunun üzerine dana derisinden yapılmış taban kayışı ve bezlerden ibarettir. Yüz ise sırt ile birbirine birleştirilmiş

ve çirişle yapıştırılmış sahtiyan ve meşinden oluşur. Yemeni yapımında beş çeşit hayvan derisi kullanılır. Alt taban manda veya sığır derisinden, yüzü keçi derisinden, iç astar koyun derisinden, iç taban sığır veya keçi derisinden, kenarı oğlak (sızı) derisinden yapılır.

Yemeni imalatında kesinlikle plastik madde kullanılmaz. Tüm dikişler elle yapılır. Ökçesiz olup tersinden dikilir. Düz tarafı çevrilir ve asıl giyilecek durumunu alır. Düz tarafı çevrildikten sonra kalıplanır. Etrafı düzgünce kesilir, kalıptan çıkarılır, kenar dikişi yapılır, satıya ve giyime hazır hale getirilir. Diğer ayakkabılarda ise bu özelliklerin çoğu bulunmaz. Yemeni sağlık açısından çok sıhatli bir ayakkabıdır.

Yemencilik

Taş İşlemeciliği

GAP Bölgesi'nde çok miktarda bulunan taş ocaklarından alınan taş, ustaların elinde işlendikten sonra evlerde, kasırlarda ve dinî yapılarda özgün motiflerle yerini almaktadır. Kapı, pencere çevreleri, sütunlar, kemerler taş işçiliğinin oya gibi ince örnekleri ile bezelidir. Yalnız Mardin kentinin değil, başta Şanlıurfa, Midyat ve Nusaybin olmak üzere bölgedeki diğer kentlerin de bir taş işleme geleneği bulunmaktadır. Taş işçiliğinin en güzel örnekleri, bu kentlerin zengin mimarisinin bir simgesi gibidir. Yok olmaması için son dönemde büyük çaba harcanan bu zanaatın en iyi örneklerini, yöredeki dinî yapılar başta olmak üzere, birçok mekânda görmek mümkündür. Açık renkli sarımsı kalker taş (katori) üzerine ustaların özenle işlediği desenler, kentlerin özgün dokusunu oluşturur. Kesimi ve işlenmesi kolay olan bu taş, ustalara desen oluşturmakta kolaylık sağlar. Güneş ışınlarıyla ve suyla temas ettikçe sertleşme özelliğine sahip olması mimaride sıkça kullanılmasının ana nedenidir. Taş üzerine işlenen geometrik desenlerde yaprak, çiçek ve yöreyi temsil eden üzüm motifleri baskındır. Kapı, pencere çevreleri, sütunlar ve kemerler taş işçiliğinin örnekleriyle bezelidir. Taş işlemeciliği bugün çeşitli kurumların desteğiyle açılan kurs ve atölyelerde, varlığını sürdürmektedir.

Taş işlemeceliği

Cam Altı Resim Sanatı

Cam levhaların arka yüzeyine toz boya, sulu boya, guaj, cam boyası ya da akrilik boyalarla çalışılan resim tekniğidir. Görünüşte tuval üzerine yapılan resimlere benzer olsa da özelliği bunların tam tersi sırayla boyanmasıdır. 20.yüzyılın sonuna kadar büyük gelişme göstermiş olan camaltı resim sanatı, bugün kaybolmaya yüz tutmuştur. Bir zamanlar çok moda olan bu resimlere evlerin dışında mescit, tekke, türbe gibi dinî mekânlarla kahve, kasap, berber gibi dükkânlarda da sıkça rastlanırdı. Cam altı resim sanatı, Türk halk resminin önemli bir dalını oluşturur. Ülkemizde 19 ile 20. yüzyıl başlarında büyük bir gelişme gösteren cam altı resimleri, işledikleri konular bakımından genellikle dinsel kökenli oldukları için halk tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Bu resimlerde insanı nazara, hastalıklara, türlü afetlere karşı koruyucu bir güce sahip olduklarına ve buldukları yere bereket, bolluk getireceklerine inanılıyordu. Bu anlamda cam altı resimleri, taş baskı duvar resimleri (levhaları) gibi başta evler olmak üzere; cami, tekke, türbe gibi dinî mekânların, kahvehanelerin ve çeşitli dükkânların duvarlarına asılıyordu.

Testicilik-Çanak ve Çömlekçilik

Testicilik, çanak ve çömlekçilik (bardak, çömlek, küp, saksı vb. ürünler) merkez ve Midyat ilçelerinde çok eski yıllardan beri devam eden bir sanat dalıdır. Yörenin kırmızı toprağı küp yapımçılığına uygun olduğu için bu sanat dalı bu ilçelerde gelişme göstermiştir. Testiler aynı zamanda evlerin kubbeli tavanlarında da kullanılmıştır.

Basmacılık

Basmacılık kök boya ile elle yapılmış tahta kalıpları kullanmak suretiyle şekillenmektedir. Bu sanat daha çok nevresimlerde, masa örtüsü, bohça ve tablo gibi ürünlerin yapılmasında kullanılır.

Semercilik-Nalburculuk

Atı evcilleştiren Mezopotamya Medeniyeti'nin, İpek Yolu güzergâhında sürekli değerini

artırarak sürdüren Mardin'in doğal dokusu gereği binek hayvanlarına ihtiyacı hep olmuştur. Nice kervanların gelip geçtiği, konakladığı bu topraklarda binek hayvanları ile ilgili gelişkin bir sektör olan semercilik, değişen zaman şartlarıyla günümüzde neredeyse atıl duruma gelmiştir.

Semercilik

KAYNAKÇA

1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, GAP İdaresi Yayınları
2. Sanat Tarihi Ansiklopedisi, Görsel Ansiklopedik Yayınlar 1981
3. İstanbul Üniversitesi, Genel Sanatlar Gölümü, Ders Notları: <http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/ders.notu.html>
4. Prof. Dr. Vecihi Özkaya, "Diyarbakır Özelinde Taş İşleme Sanatının Arkeolojik Gelişimi"
5. Jean Bottero, Marie-Joseph Stève, Evvel Zaman İçinde Mezopotamya, YKY, İstanbul 2004
6. Oğuz Çetinoğlu, Açıklamalı Kronolojik Kültür Sanat Tarih Ansiklopedisi 7007 Yıllık Dünya Tarihi, Bilgeoğuz Yay, İstanbul, 2011
7. Bahaeddin Ögel, İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, TTK, Ankara 1984
8. Ali Mıynat, Bir Ortaçağ Kenti: Hasankeyf, YL Tezi, 2008
9. Evin Telli, Mardin Altın Telkari İşçiliği, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı-Van-2009
10. Hüseyin Yurttaş, "Hasankeyf'te Artuklu, Eyyûbi, Akkoyunlu ve Osmanlı Dönemi Mimarî Eserleri", Türkler, VIII, Ankara 2002
11. Ayşe Demirtaş, İslam Fethine Kadar Diyarbakır, YL Tezi, 2007

12. Zeki Sönmez Başlangıcından Bugüne Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar, TTK, 1990
13. Gülsen Baş, Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimarisinde Süsleme, Dtezi, 100.yıl unv. 2006
14. M. Zahir Ertekin, Cizre'deki Mimari Eserler, 2005
15. Orhan Cezmi Tuncer, Kilis mevlvihanesi, Belleten, 2003
16. Aslanapa, O., 1973, Türk Sanatı II Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonlarına Kadar, Başbakanlık Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul.
17. Cihat Kürkçüoğlu, Şanlıurfa Mevlvihanesi, Şurkav Yay., 2000
18. Cihat Kürkçüoğlu, Şanlıurfa Camileri, Şurkav Yay., 1993
19. Yrd. Doç. Dr. Rifat Ergeç, Ayntab Şehri Ve Kalesi, Belleten
20. İbrahim Hakkı Konyalı, , Abideleri ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi, Fatih Mat., İstanbul 1968
21. Ali Mıynat, Bir Ortaçağ Kenti: Hasankeyf, YL Tezi,2008
22. Hüseyin Yurttaş, "Hasankeyf'te Artuklu, Eyyübi, Akkoyunlu ve Osmanlı Dönemi Mimarî Eserleri", Türkler, VIII, Ankara 2002
23. Şehr- İ Nuh Şırnak, Şırnak Valiliği, 1990
24. Nezih Başgelen, Tanrılar Dağı Nemrut, Aygaz, 1998
25. ODTÜ Kommagene Nemrut Koruma ve Geliştirme Programı: <http://www.nemrut.org.tr>
26. Şevket Beysanoğlu, Anıtlar Ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi, 3 Cilt, DBB Kültür ve Sanat Yay. 2001
27. Mehmet Ali Abakay, Diyarbakır Folklorundan Kesitler, Celal Güzelses, Diyarbakır Halk Musikisi Üzerine İncelemeler, Kültür Sanat Yay. 1995
28. Dr. İlhan Akbulut, Güney Doğu Anadolu, 1997
29. Remzi Mızrak, Mehmet Öcal, Selahattin E. Güler, Urfa'nın Etrafı, Şanlıurfa Valiliği Kültür Yay. 2002
30. Burhan Zengin, Kaybolmakta Olan Şehir Hasankeyf Tarihi Ve Tarihi Eserleri, 1994
31. Gaziantep El Ve Ev Sanatları, Gaziantep İl Turizm Müdürlüğü Yay., 1999
32. Siirt Kilimleri, Siirt Valiliği, 2003
33. H. Eryeşil, A.R. Özdemir, A.R. Onan, Beyaz Kent Siirt, Siirt Valiliği, 2007